

A BÜNTETŐJOG BÖLCSELETE

ÍRTA

PIKLER GYULA

VII. JAVÍTOTT KIADÁS

BUDAPEST, 1910

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

IV., Veres Pálné-utca 16.

^ SAP nyomda, Budapest.

Előszó a VI. kiadáshoz

A jelen füzet gyorsírói föl jegyzéseket foglal magában, a melyeken csak keveset simítottam; szolgáljon ez magyarázatául a szerkezeti és kifejezésbeli pongyolaságoknak, a melyekkel az olvasó a következő lapokon találkozni fog. Hogy tudományos kiadványnak formabeli fogyatkozások mellett is meglehet a maga jogosultsága, az, úgy hiszem, bizonyításra nem szorul.

1897-ben, a mikor ezen előadásokat először tettem közzé és utóbb is azt reméltem, hogy formai tökéletlenségükön nemsokára segíthetek, sőt, hogy azokat érdemben fejleszteni és kiegészíteni is rövid idő múlva módomban lesz. Ez okból azon első és a még szükségesnek mutatkozott négy későbbi kiadást csak igen kevés példányban könyomatosan rendeztem. Azonban az átdolgozásra mindeddig nem értem rá. 1897 óta ugyan folyton az a munkálat foglalkoztatott, a melynek a jelen füzet is egy része, azonban folyton, még pedig a legutóbbi napokig, e munkálatnak pszihofiziológiai eleme: *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* című munkám

IV. fejezetének (A belátás visszavezetése elemibb tényre) tárgya; ezért nem jutott idő jogbölcsei etem egyéb részeinek tökéletesbitésére. A t. könyvkiadó cég és mások is gyakran sürgettek, bogy úgy esztétikai szempontból, mint az olvasó szemének kímélése céljából egyezzem bele a könyvnyomásos kiadásba. A teljes átdolgozás reményében mind- eddig e kívánságot nem teljesítettem. Az idő azonban most már annyira előrehaladt, hogy a mondott tekintetektől bele kell nyugodnom, hogy a dolgozat, habár csak kisebb javítással, a kívánt olvashatóbb és tetszetősebb kiállításban lászson napvilágot.

Ezúttal jelenthetem, hogy jogbölcseletent pszihofiziológiai alapjával, a belátás (a céltudatos cselekvés) visszavezetésével elemibb tényre, elkészültem. Tíz évi gondolkodásnak ez az eredménye *A lélektan alapelvei* címen a Grill Károly könyvkiadóvállalat cégnél ez év folyamán meg fog jelenni: németül pedig *Das Beharren und die Gegen-saetzlichkeit des Erlebens* címen, mint a *Zeitschrift für den Ausbau der Entwicklungslehre* kiadványa, Stuttgartban a *Franckh'sche Verlagshandlung-nál*.

Budapest, 1908 január havában.

Előszó a VII. kiadáshoz

E kiadás számára több helyet módosítottam, főleg a megértés megkönnyítése céljából. Útbaigazítottak e tekintetben az egyetemi szigorlatoknál tett tapasztalatok.

A VI. kiadás előszavának végén említett munka úgy magyarul, mint németül már megjelent.

Budapest. 1909 augusztus havában.

TARTALOM

Előszó	5
Előszó a V II. kiadáshoz.....	7
Tartalom	9
I. előadás. A büntetés három látszólagos forrása és azok egysége	11
A büntetési ösztön visszavezetése a büntetés hasznosságának b e l á t á s á r a	21
III. 33 A megtorló igazságéi zet visszavetése a büntetés hasznosságának belátására	57
IV. 77 A büntetés hasznossága, igazságossága nem teszi fel az akarat szabadságát, sőt ellenkezőleg, az akarat törvényszerűségét	69
V. 73 Folytatás. A beszámíthatalanokról	93
VI. 37 Ö s s z e f o g l a l á s	100
V II. 73 Átmenet a büntetőjog gyakorlati elveire.....	109
V III. 33 A helyes büntetőjog gyakorlati főelvei.....	121
IX. 73 A modern büntetőjogi irányzatok.....	151

I. ELŐADÁS

**A büntetés három látszólagos
forrása és azok egysége**

1. Minden időben és minden helyen azt találjuk, hogy az emberek bizonyos fajta ártalmas cselekvéseket büntetnek és hogy igazságosnak tartják azok büntetését.

Azonban kivételek is vannak ez alól, tudniillik vannak olyan felfogások, melyek szerint a büntetés nem igazságos. (És ezt jó hangoztatni, mert másfelől meg olyan felfogások vannak, melyek a büntetést igen nagy mértékben megkövetelik, annak minden hasznosságától eltekintve, mint például a Kant-féle, ki azt mondja, hogy ha semmi haszna nem volna a büntetésnek, akkor is alkalmazni kellene, mert az a tiszta ész követelménye.) A legtöbb ember által elfogadott vallás tanai szerint például a büntetés nem igazságos. Máté evangéliuma (V. R.) ezeket mondatja Jézussal a hegyi beszédben. „Hallottátok, hogy azt mondták: Szemet szemért és fogat fogért. Én pedig azt mondom nektek, hogy a gonosznak ne álljatok ellen gonoszszal, hanem aki téged jobbfelől arcul ütend, fordítsd azonnal a másik orcádat is. És aki törvénykezni akar veled és el akarja venni a te alsóruhádat, engedd neki felső ruhádat is ... Hallottátok, azt mondták: Szeresd felebarátodat és gyűlöljed ellenségedet. Én pedig azt mondom nek-

tek: Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, akik titeket gyűlölnék és imádkozzatok azokért, akik titeket háborgatnak és kergetnek titeket. Hogy legyetek a ti mennyei Atyátoknak fiai. aki az ő napját föltámasztja mind a gonoszokra, mind a jókra és esőt ad mind az igaznak, mind a hamisaknak. Mert ha csak azokat szeretitek, akik titeket szeretnek. micsoda jutalmát veszitek annak? . . . Legyetek ezért tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes.“ Továbbá (VI. It.l: „Ti azért így imádkozzatok: Es bocsásd meg a mi vétkeinket, mikép mi is megbocsátunk azoknak, akik mi ellenünk vétkeztek. Mert ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsátja nektek is a ti mennyei Atyátok. Ha pedig nem bocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, a ti mennyei Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket.¹¹ E tanítás valóságos keresztülvitelét. minden büntetés eltörlését követeli Tolsztoj. Es a büntetés igazsága tekintetében számos ember táplál legalább némi kételyt.

Mind e kivételek dacára, amelyeket meg fogunk érteni, ismételhajjuk, hogy minden korban és mindenütt büntetnek az emberek és általában (igen csekély kivétellel) igazságosnak tartják a büntetést.

Mi lehet már most az oka annak, hogy az emberek igazságosnak tartják, hogy embereknek szenvedést, sőt sok esetben igen nagy szenvedést okozzanak? Különösen felmerül e kérdés akkor, ha (mint láttuk az igazságosság abban áll. hogy a lehető legnagyobb boldogságot hozzuk létre, mely,

az emberi érdekek összeütközése közepett még elérhető. És ha az még kétes lehet, hogy az igazságosság tényleg abban áll-e, mégis kétségtelen, hogy ha az emberek igazságosságról beszélnek, akkor valami jó lebeg szemük előtt, akkor valami olyan gondolat foglalja el őket. hogy az igazságosság boldoggá tesz.

TI a az igazságosságról adott tanunk helyes, akkor ebből, „ugylátszik. az következik, hogy az emberek azért tartják igazságosnak a büntetést, mert nagyobb rossz áll szemben azzal a rosszal, amit a büntetés képvisel, mert a büntetés nagyobb losszat hárít el a büntettek meggútlása által, mint amilyen rosszat okoz.

2. Bármily természetesnek is látszik a tan, hogy az emberek büntetteket gátló volta, hasznosága miatt alkalmazzák és tartják igazságosnak a büntetést (mely tarmai kapcsolatos az a negatívum, hogy ha a büntetésnek nem volna az a haszna, vagy ha a büntettek meggútlása más utón kisebb rosszal volna elérhető, akkor nem büntetnénk és nem találnék igazságosnak a büntetést, mégis fellépnek bizonyos kételyek ellene. Mert „ugylátszik, hogy a büntetésben egyéb örömök is vannak, hogy az emberben van a büntetés hasznosságának belátásán kívül egy más eszméleti állapot is, ami őt büntetésre készíti. Ugylátszik, mintha nemcsak azért büntetnénk, mivel a jelzett haszon származik belőle, hanem, mert van bennünk egy megtorló, egy büntető ösztön, melynek kielégítése örömet, ki nem elépítése pedig fájdalmat okoz a büntetés hasznosságának belátásától egészen függetlenül.

És valóban észrevehetjük magunkon azt a két különböző állapotot, hogy néha ugyan azért kívánunk büntetni, mert további büntettek meggátlásának hasznosságát tartjuk szem előtt, de máskor meg a jövőre való minden tekintet nélkül, tisztán egy bennünk meglevő boszuló ösztönnél fogva. *Tehát látszólag a büntetésnek két forrása volna bennünk.*

A gondolkodóknak egy része csakugyan el is fogadja ezt a dualizmust, sőt hozzáteszi azt is, hogy kezdetleges fejlődési fokon csak a megtorló ösztön készteti az embereket büntetésre, amihez a büntetés hasznosságának belátása később járul.

Itt mindenekelőtt azt kívánjuk hangoztatni, hogy ha a büntető ösztön megvolna is az emberben, ezzel még mindig nem volna megmagyarázva az, hogy a büntetést igazságosnak tartjuk. Tudjuk például, hogy van bennünk egy ösztön, egy hajlam minél több jószág birtokára, de igazságtalannak tartjuk ezt lopás vagy rablás által kielégíteni, sőt vannak, kik igazságtalannak tartják még azt is, ha egyáltalában másoknak rosszabb dolguk van, mint nekik. Van bennünk továbbá egy nemi ösztön, a nemi örömek nagymérvű élvezetére, azonban erkölctelennek, igazságtalannak tartjuk ennek kielégítését, ha más nejére irányul. Tehát, ha az a megtorló ösztön még olyan hatalmas is, ebből még mindig nem következik, hogy igazságosnak is tartjuk ezt az ösztönt, amely másoknak szenvedést okoz. Ha az igazságosságnak az a fogalma helyes, melyet mi adtunk, szükséges volna még amaz igazságosságnak megállapításához, hogy pusztán ezen

ösztön kielégítése nagyobb jó legyen, mint amilyen rosszat jelent a büntetés. Ámde azok, akik a büntetést kezdetleges korban főképp a büntető ösztönre vezetik vissza, ezzel nem foglalkoznak, azt hiszik, hogy elég csak ráutalni erre az ösztönre és hogy ha van ilyen ösztön, akkor már ezzel megoldottnak vélik azt a kérdést, hogy miért találják az emberek igazságosnak is a büntetést; azt hiszik, hogy ez természetszerűen következik belőle.

De mi a büntetés forrásainak c kettősségét tagadjuk. Azt állítjuk, hogy maga a büntető ösztön is, az a büntetés, mely első pillanatra ösztönszerűnek látszik, a büntetés hasznosságának belátásán alapszik. Azt állítjuk, hogy csak látszólagos a különbség a kétféle eszméleti állapot, a céltudatos büntetés és az ösztönszerű büntetés eszméleti állapotai közt.

Nem tagadjuk, hogy látszólag van egy megtorló ösztön. De az ösztönökről, hajlamokról, indulatokról és érzelmekről az általános részben mondtak alapján a legnagyobb mértékben valószínű, hogy egy ilyen magasrendű ösztön, mint a megtorló, melyben van megemlékezés arról, hogy egy büntetett követetett el, egyszerűbb elemekre felbontva azt mutatja, hogy az öröm, mit a boszuálláson érzünk, az öröm, mely a megtorló, a boszuló ösztönben rejlik, voltaképp egy másféle öröm, egy másféle szükséglet kielégítése. És az az öröm, a szenvedés elhárítása, amit elérni akarunk a büntetéssel, mint eszközzel, valószínűleg nem más, mint hogy a bünteteket elhárítjuk. És mi azt állítjuk, hogy ez valóban

így van. Tagadjuk tehát, hogy két forrása volna a büntetésnek és azt mondjuk, hogy ez a megtorló ösztön is tulajdonképp belátása annak, hogy a büntetés a büntetteket elhárítani képes; azaz a megtorló ösztönben is benne lappang az a meggondolás, -csak épp el van benne rejtve. *Ha a büntetésnek nem volna büntetteket meggátló hatása, ha az emberek ezt nem látnák át, megtorló ösztön sem volna bennük.* A kettő tulajdonképpen ugyanegy.

3. Azonban a büntetésnek egy *harmadik forrására* is szoktak utalni, s ez a forrása, ha tényleg meg van az emberekben, már megmagyarázná nemcsak azt, hogy büntetés van, hanem azt is, hogy igazságosnak tekintik. Azt mondják ugyanis, hogy az emberekben nemcsak egy sajtáságos megtorló, büntető ösztön, boszuvágy van, hanem egy sajtáságos *igazsági felfogás is, mely független annak belátásától, hogy a büntetés a büntetteket meggátolni képes,* és mely azért tartja igazságosnak a büntetést, mert *igazságos, hogy aki másnak rosszat okoz, maga is rosszat szenvedjen.*

E tényt nem tagadom magában véve. *Nem tagadom, hogy ily gondolatmenet létezik az embereknel, de tagadom, hogy az független volna a büntetés hasznosságának belátásától. Azt állítom, hogy a gondolatmenet: hogy rossznak rosszal való viszonzása igazságos, sohasem következett volna be az emberekben, ha a büntetés hasznát nem látták volna be. Azt állítom, hogy e gondolatmenet elenyészne, ha a büntetés többé nem volna hasznos, illetőleg nagyobb jót okozó, mint amilyen rosszat*

okoz. Azt állítom, hogy az egyenlőség elvének ilyen alkalmazása csak egy *mellékes* gondolat, amely az egyenlő jó valóban igazságos gondolatának helytelen alkalmazásából ered, és amely csak hozzájárult a büntetés hasznosságának a belátásához és a büntetés tulajdonképi természetét kissé megváltoztatta. Ha az emberek azt hiszik, hogy igazságosnak érzik a rossznak rosszal való viszonzását a büntetés hasznosságára való tekintet nélkül, úgy abban tévednek, rosszul ismerik saját lelküket, rosszul elemezik azt. Hiszen az általános részből tudjuk, hogy ily helytelen (ily célszerűségtől független, feltétlen) magyarázata cselekvési módjainknak, jogintézményeinknek mindennapi náluk.

Azt állítom tehát, hogy a büntetésnek csak egy a forrása, amely azt táplálja, tudniillik a hasznosságának belátása. Els a büntetés igazságosságáról való meggyőződésnek is csak egy a forrása: az a meggyőződés, hogy több rosszat hárít el, mint a mennyit okoz.

Ezt fogom a következő két fejezetben bebizonyítani.

II. ELŐADÁS

A büntetési ösztön visszavezetése a büntetés hasznosságának belátására

4. Be fogom bizonyítani azt, hogy a büntető, a boszuló ösztön is annak belátásán alapszik, hogy a büntetés a büntetteket meggátolni képes.

Mindenekelőtt utalok arra, hogy annak belátása, hogy a büntetés a büntetteket megakadályozni képes, azon a tapasztalaton alapszik, hogy ha a büntetteket meg nem büntetjük, akkor az emberek hajlandók a jövőben is elkövetni büntetteket, és hogy nemcsak az lesz hajlandó, aki már egyszer elkövetett, hanem mások is. Ha egy ilyen törvényszerűség nem léteznék a büntettek elkövetésében, és ha nem tudnók azt, hogy az emberek hajlandók általában büntetteket elkövetni, ha valami rosszal nem sújtjuk őket, akkor a büntetésnek nem volna haszna és nem látnók be a büntetésnek hasznát.

Nos, a megtorló, a büntető ösztön ugyanolyan tapasztalatokon nyugszik, mint a büntetés hasznosságának belátása. Ha az emberek nem volnának meggyőződve arról, hogy aki már egyszer elkövetett valamely büntettet, az hajlandó máskor is elkövetni, és hogy vannak emberek, kik hajlandók büntetteket elkövetni, feltéve, hogy ezért nem büntetik őket; ha ezt az emberek nem látnák be; ha a jövőre vonatkozólag nem élne ez a tudat az emberekben:

akkor megtorló, büntető ösztön som volna az emberekben. Elég csak elképzelni ezen tapasztalatoknak, ezen meggyőződésnek hiányát az embernél, s azonnal belátjuk, hogy ily esetben büntető ösztön som volna: nemcsak hogy hasznossági belátás folytán való büntetés nem léteznék, de az a büntető, az a boszuló ösztön sem fejlődött volna ki bennünk. Mert képzeljük el, hogy az emberek cselekedetei igazán kiszámíthatatlanok volnának, amint ez az akarat szabadságának, hamis tanában foglaltatik; tegyük fel, hogy semmi okunk sem volna hinni, hogy aki egyszer büntettet követett el, hajlandó máskor is; ellenkezőleg tegyük fel, hogy éppenséggel nem valószínűtlen, hogy aki egyszer büntettet követett el, az a legbecsületesebb ember lesz, nem kevésbé valószínű ez rá nézve, mint arra nézve, aki nem követett el büntettet: viszont, akik bizonyos időn át a legbecsületesebbek voltak, azokra hirtelen beáll egy óra, amikor büntettet követnek el, de azután megint elmúlik; sőt tegyük föl, hogy a büntetés kivétel nélkül csak *egyszer* lép fel egy ember életében, mint némely betegségek; azonnal átlátjuk, hogy ilyen körülmények között nem kelne fel bennünk a düh, a vágy a büntetés után. Ha semmi okom sincs hinni, hogy aki büntettet követett el, az rossz, *az gazember*, (ami a jövőre vonatkozó fogalom), akkor dühöm irányában lelohad, mert hogyan legyenek dühös, büntető hajlammal eltelve az iránt, aki jó, becsületes ember?

Ez egyszersmind azt is mutatja, hogy büntető ösztönünk is a jövőre vonatkozik, a jövőt tartja

szem előtt. Habár ugylátszik, bogy a büntető ösztön nem gondoskodáson alapszik, bogy felkel bennünk minden gondolkodás nélkül, mihelyt büntett követetek el, „quia peccatum ost“ és nem „no peccatur“, mégis bizonyos az, hogy ha nincs miért gazembernek tartanunk azt, aki rosszat tett, akkor nem tudunk rá haragudni, akkor a boszu ösztöne nem képes feltámadni bennünk.

De tegyük fel, hogy annak jellemében, aki a büntettet elkövette, ugyan semmiféle törvényszerűség sincs, azonban képzeljük el, hogy az elkövetett büntettek másokat serkentenének büntetetre, akiket még nem ismerünk, és viszont a büntettes büntetése a többieket elijeszteni képes. Ez esetben még feltámad dühünk az ellen, aki a többieket serkenti. Azaz, ha nem tudjuk ugyan, hogy ki fog büntetettet elkövetni, de tudjuk, hogy fognak elkövetni, akkor mégis felkél a dühünk, a boszuálló ösztönünk azokkal szemben, akik a bünteteket elkövették.

A modern büntetőjog, az újabban keletkezett tudományos büntetőjog, az úgynevezett kriminológikus iskola azt mondja: Nem azért kell büntetni, mert büntett követtetett el, illetőleg nem a büntetett kell szem előtt tartani, amikor büntetünk, hanem a tettetést, nem az elkövetett büntett minőségéhez kell alkalmazni a büntetés mérvét, hanem a büntettes minőségéhez, tudniillik, hogy fog-e az még büntetett elkövetni, vagy nem, végleg elromlott ember-e vagy csak egyszeri, alkalmi bűnös, úgy hogy rá nézve az elrettentés nem szükséges. Ez volna szerintük a büntetőjog helyes reformja, szemben a múlt-

nak pusztán megtorló gondolatával. Nos, ha igaz az, amit előbbiekben mondtunk, *akkor a mi megtorló ösztönünk is követi ez elvet*, mert ha a büntettek elkövetésében semmi törvényszerűséget sem látunk, akkor nem támad fel. S ez így volt mindig.

5. Azonban nem szükséges képzeletbeli föltevésével dolgoznunk. Nézhetünk egy tényleges jelenséget, és ez az, *hogy megtért bűnössel szemben nem érzünk bosszút*. Tegyük fel, hogy valaki igen nagy rosszat tett, például gyilkolt; ha ezen emberen tiz-husz éven keresztül azt látjuk, hogy ő valóságos szent ember, aki csak jót tesz mindenkivel, aki feláldozza magát másokért, akit tehát fentartani érdemes, sőt létezése áldás, akkor ellene bizony nem fog felkelni bennünk a bosszuló ösztön. Ennek oka pedig csak az lehet, hogy a bosszuló ösztön a jövőre vonatkozik és nem a múltra, hogy meg van benne az az okoskodás, hogy ez az ember gazember, ezt tehát büntetni kell, emez jóra való, ez úgy sem fog rosszat cselekedni, őt tehát nem kell bántani.

6. *Miért érzünk örömet a felett, hogy a bűnös megbüntettetett, hogy a bűnösön bosszút állottunk, és miért busulunk másfelől, míg a tettes megbüntetve nincsen?* Ennek az örömnak leglényegesebb oka az, hogy *örülünk azon, hogy a rossz le van győzve*, hogy a büntetteket nem lehet szabadon elkövetni, hogy képesek vagyunk a rosszat legyőzni; amíg pedig nem állottunk bosszút, *az bánt bennünket, hogy lehet ily tetteket elkövetni*; innen van a büntető ösztön ama kitörése: „ilyet nem szabad hagyni, ilyet nem szabad tűrni!“ A fő oka az öröm-

nek az, hogy büntetteket szabadon nem lehet elkövetni, illetőleg hogy ebben látjuk a jó diadalát a rossz felett, hogy biztosítva van a jövőben a jónak uralma.

7. További bizonyíték arra nézve, hogy a büntető ösztön is hasznossági belátáson alapszik, az, hogy a mi boszuálló, *a mi büntető ösztönünk főleg csak az ellen irányul, ki szándékosan vagy gondatlanságból követ el valamely káros tettet*; olyanokkal szemben, kik nem szándékosan vagy nem gondatlanul követnek el sértést, büntető ösztönünk nem lép fel.

A szándékból, vagy gondatlanságból eredő káros tettek épp azok, melyek ellen a büntetés a leghathatósabb fegyver. Ha valaki nem szándékosan, nem gondatlanságból, hanem ostobaságból követ el valamely sértő dolgot, vele szemben csak az irtó, csak az ártalmatlanná tevő büntetés lehet hasznos; vele szemben a javítást, az elrettentést célzó büntetésnek semmi megokolása sincs. Aki pedig véletlenségből követett el káros tettet, avval szemben semmiféle büntetésnek sincs haszna.

Jelentősegteljes az a körülmény, hogy a büntető törvények épp úgy, mint a mi büntető ösztönünk, a szándékosság mellé állítják a gondatlanságból eredő cselekvéseket. *Ez onnan van, mert a gondatlanság a szándékossággal egyezik abban, hogy büntetés által szintén javítható. A gondatlanság-büntetését azok, kik nem a hasznosságból, hanem a büntettes szabad akaratából indulnak ki, nem*

képesek megmagyarázni, mert a gondatlanság esetén akarat nincs.

Igaz ugyan, hogy az emberek indokolása arra nézve, hogy csak azt szabad büntetni, ki szándékosan, vagy szándékkal rokon lelki állapotból követett el valamely bűntettet, látszólag nem az, hogy a büntetés csak ezekre nézve célszerű, hanem látszólag az, hogy csak ezekre nézve igazságos (a célszerűségtől független, megtorló igazságosság értelmében), másokra nem; azaz ugylátszik, hogy nem a hasznosságot gondolják meg, hanem azért büntetik csak ezeket, mert csak ezekre nézve érzik igazságosnak a büntetést. De ha azután elemezzük azt, hogy miért érezzük csak ezekre igazságosnak a büntetést, azt találjuk, hogy bármily egyszerűnek és természetesnek is látszik a kérdés, megoldása roppant nehéz. Alapos és mély vizsgálat után, mint látni fogjuk, arra az eredményre jutunk, hogy ez onnan van, mert csak ezekre vonatkozólag célszerű a büntetés, legalább akkor, mikor a büntetés nem tisztán irtó, ártalmatlanná tevő. Némileg világos lesz ez már előttünk, ha önmagunkat képzeljük el abban a helyzetben, hogy valami rosszat követtünk volna el, úgy hogy mi a jót akarjuk tenni a jövőben, hogy mi talán csak ügyetlenségből követtük el most is a rosszat; ha bennünket ezért megbüntetnének, igazságtalannak tartanók a büntetést, mert azt mondanók: miért okoznak nekünk fájdalmakat, mikor úgysis csak a jót akarjuk tenni a jövőben, mikor mi jók *vagyunk!*

Azt szokták mondani, hogy a legtermészetesebb valami, magyarázatra éppenséggel nem szorul

az, hogy csak a szándékot büntetjük. Pedig ha nézük a büntető és jutalmazó szabályok összességét és azokra vonatkozó hajlamokat, tapasztalni fogjuk, hogy bizony ez a határvonal nincs ilyen élesen kifejlődve. Tudjuk például, hogy nemcsak a szorgalmat jutalmazzuk, hanem a tehetséget is. és így tulajdonképp büntetjük a tehetség hiányát, holott erről az illető éppenséggel nem tehet. Teszszfik ezt célszerűsége miatt, mert bizonyos határig célszerű az, hogy a tehetségnek nagyobb, a tehetőségtelennek pedig kisebb jutalom jusson. (L. *A jog keletkezéséről és fejlődéséről. Függelék.*)

Nem áll az szigorúan, hogy a büntetésnek pusztán a szándéokra és gondatlanságra van hatása. Mint irtó büntetés a szándék nélküli cselekvésekre is felkél az ösztön bennünk; akiben állandóan van valami ügyetlenség, ostobaság, arra bizony haragszunk, mert állandóan bajt okoz az embereknek, csak épp hiányzik a büntető ösztönnek az az árnyalata, mely javítani, elrettenteni akar. Azaz, látjuk ebből, hogy nem lehet pontosan úgy megvonni a határvonalat, hogy csak azokkal szemben érezzük büntető ösztönt, kik szándékosságból, vagy gondatlanságból okoznak bajt. A hasznosság vezet bennünket.

8. Egyike azon kérdéseknek, melyekkel a tudomány foglalkozik és mely körül óriási vita van kifejlődve, az, hogy *mi a büntett meghatározása*. Különböző korban különbözőt tekintenek büntettnek; Crarofalo szerint, ha meg akarjuk alkotni a büntetésnek egy szabatos tudományát, bölcseletét, ha meg akarjuk állapítani, hogyan büntessük a büntetteket,

előbb azt kell megállapítani, hogy mit kell tulajdonképpen büntetni, mi a természetes (nem a tételes jog szerinti) büntett.

E probléma megoldásához a következőket mondhatjuk:

Hogy mit tekintenek és tekintünk büntettnek, az mindenekelőtt attól függ, hogy mit tekintenek és tekintünk jognak. A büntett maga egy szűkebb fogalom, belehelyezkedik a jogsértés tágabb fogalmába; azaz a jogsértésnek csak egyik nemét neveztük büntettnek, vannak azonban a jogsértésnek egyéb nemei is, például magánjogi jogsértések, ha az adósságot nem fizetjük ki stb., véletlen jogsértések. Ha tehát azt akarjuk meghatározni, hogy miért tekintetik néha ez, néha az büntettnek, és hogy mit tekintünk büntettnek, ebben az az előzetes óriási feladat rejlik, hogy határozzuk meg, miért létezik •egyszer ilyen, egyszer olyan jog és milyen jogot létesítsünk; vagyis e kérdésben bennfoglaltatik az egész jogbölcselet kérdése. Képzeljük el például, hogy a törvényhozó szükségesnek tartaná a házasságok számát szaporítani; ekkor esetleg a nőtlenségből lehetne büntettet csinálni, amint az egy bizonyos korbéli zsidó erkölcsi felfogás szerint erkölcstelennek tekintett. Vagy például tudjuk, hogy a középkorban helyesnek tartották a kereskedelemnek bizonyos oly megszorító korlátait, melyeket ma nem tartunk helyesnek; a középkorban tehát azoknak megsértése jogsértés, mely büntettnek is volt minősíthető. Az a kérdés: létezzék-e bigámia büntette, magában foglalja azt a kérdést, monogám házassá-

got akarunk-e vagy nem. Az a kérdés, legyen-e ily büntett: „uzsora“, annak az előzetes kérdésnek eldöntését teszi föl, szabad vagy korlátolt kamatvétele-e a helyes. Ezeknek a kérdéseknek eldöntése azonban nem a büntetőjog bölcséletének, hanem az általános jogbölcsélet (a társadalmi tudomány, a közgazdaságtan, az egészségtan stb. stb., mindenféle tudomány) feladata.

Szóval *annak a kérdésnek megoldása, hogy mily cselekvények mondassanak ki büntetteknek, első sorban nem büntetőjogi feladat, hanem beleömlik abba a nagy feladatba, hogy mi a jogos és jogtalan.* A büntetőjog és annak tudománya nem állapítja meg, mi a jogos és jogtalan, csak a jogtalanság megakadályozásának *egy módjával* foglalkozik; a büntetőjog csak segédjoga a többi jogoknak, nem egy önálló jogtér, mint például a magánjog; csak védelmére szolgál a magánjognak a közjognak, a többi jogoknak.

Az a kérdés, hogy mi legyen büntett, azon általánosabb kérdéssel függ tehát össze, hogy mi legyen jog. Ezen belül van azután az a további kérdés, hogy milyen jogsértéseket tartsunk büntetteknek, és csak ez a szűkebb kérdés külön büntetőjogtudományi kérdés.

E kérdésre már most az a helyes felelet, hogy nem úgy kell okoskodni, mint ahogy rendszeren szoktak, hogy t. i. meg kell állapítani előbb a büntett fogalmát, melyet ha tudunk, tudjuk azt is, hogy mit szabad büntetni; ellenkezőleg *előbbvaló annak megállapítása, hogy bizonyos tetteket büntetni kell*

s csak ebből származik a büntett fogalma, mert a büntett definíciója az, hogy a büntett oly jogsértés, melyet büntetni hasznos, melyet büntetéssel el lehet hárítani, a nélkül, hogy nagyobb bajt okoznánk ezzel, melynek büntetése a lehető legnagyobb emberi boldogságra vezet. Amint az emberek azt találják, hogy hasznos bizonyos dolgokat büntetni, büntetik azokat, ami tehát világosan mutatja, hogy nem a büntett valamilyen másnemű fogalmából következik a büntetés, hanem a büntetés hasznossága adja meg a büntett jellegét. Amint a hasznosság dönt a fölött, hogy mi jogos, mi jogtalan, úgy a hasznosság dönt tovább is a fölött, hogy milyen jogtalanság büntett, milyen jogtalanságnál elégedjünk viszont meg a jogos állapot helyreállításával, a kártérítéssel. Más szétválasztó vonalat a büntett és az egyéb, például a magánjogi jogsértés közt huzni nem lehet. Nem választja el a kettőt a kár, a védett érték nagysága stb.; aki adósságát nem fizeti meg, épp oly káros, mint aki ugyanily összeget lop. A magánjogi jogsértéseket nem hasznos büntetni, mert ezeknél eléggé elrettent a perköltség és a hitel elvesztése, míg a tolvajra nézve ez nem eléggé elrettentő, mivel ő reméli, hogy nem fogják megtudni, hogy ő lopta el a dolgot. Továbbá célszerűtlen a magánjogi jogsértéseket büntetni, mert nem célszerű túlságosan elijeszteni a hitelvételtől és a gazdasági kockázattól.

9. E közbevetés után folytatjuk a bizonyítékait azon tételnek, hogy a büntető ösztön a büntetés hasznosságának belátásán alapszik. Eddig a bün-

tető ösztön természetét általában elemeztük ennek bizonyítása céljából; most nézzük e célból, hogy milyen büntetést kíván büntető ösztönünk. Első sorban azt látjuk, hogy büntető ösztönünk oly büntetést követel, melyről a büntettes tudja, hogy ő ezért vagy amazért a büntetést kapta. Amíg a büntettes ezt nem tudja, büntető ösztönünk nincs kielégítve. Ha pl. valaki felgyújtja házamat, vagy megöli gyermekemet, és én őt orozva megsebesítem ezért, de neki halovány fogalma sincs arról, hogy ki okozta neki a fájdalokat és miért: akkor bizony boszuló ösztönöm nem lesz kielégítve. Mert mi azt kívánjuk, hogy a büntettes mindezt tudja, hogy így le legyen alacsonyítva, hogy érezze azt, hogy mi győzelmet ültünk felette, hogy tudja, hogy mi erősebbek vagyunk nálnál és nem engedjük őt garázdálkodni. *Ez is mutatja tehát a büntető ösztönben rejlő célszerűséget.* A büntetőjogi munkák rendszeren úgy határozzák meg a büntetést, hogy *az az a rossz, amelylyel a büntettes sújtatik. E definíció nem helyes, mert ehhez hozzá kellene tenni: „és amelyre vonatkozólag az ő és lehetőleg mindenki tudomására hozatik, hogy azzal büntetettéért sújtatott“.* *Ez felel meg a tételes jognak is.*

10. Egy további bizonyíték, mely az előbbivel rokon, a büntetés *mértéke*, amelylyel büntető ösztönünk meg van elégedve. Akik azt hiszik, hogy van bennünk egy büntető ösztön a büntetés hasznosságának minden tekintetbe vétele nélkül, rendszeren azt tanítják, hogy a mi büntető ösztönünk azt kívánja, hogy a büntetés súlya *arányban legyen* a büntett

súlyával: tehát, hogy súlyosabb sértésekre súlyosabb büntetéseket kívánunk, amit ismét az idegrendszer természetére vezetnek vissza minden célszerűségi meggondolástól függetlenül. Ezzel igazolják, hogy a büntetés nem célszerűségi belátás uralma alatt áll. Kétségtelen, hogy van benne valami igazság, mert ha erősebben izgattatunk, azaz erősebb az inger, az izgalom, akkor erősebben is fogunk büntetni. Azonban ez nincs ellentétben a büntető ösztön eredetéről adott tanunkkal, mert hiszen tudjuk, hogy a belátás csak feloldozza, csak irányítja az izgalmat, mely az idegrendszerben felidéztek; mielőtt tehát egyfelől a hasznosság mérlegelése bizonyos büntetésre készíti az embert, az az eredetibb törvény is működik, hogy az izgalom arányban van az ingerrel. Ez tehát *az első törvény* a büntetés mérvére vonatkozólag.

Ámde az az egyszerű tétel, hogy a büntető ösztön oly büntetést követel, mely arányban van a *büntettel*, még e törvény szerint sem állhat meg. A büntett által okozott izgalom, amely a büntetés mérvére hat, nem az egyszerű közvetlen fájdalom, amelyet a büntett okozott, hanem azok az izgalmak is, amelyek ama meggondolások kapcsolatában lépnek fel, hogy mit lehet ettől a jövőre vonatkozólag várni. Ha valamely büntett oly természetű, hogy bennünk az a gondolat támad, hogy tettese még fog büntetteket elkövetni, hogy ennek még távoli rossz következményei is, lesznek, akkor ez hat a büntetés mérvére, úgy, hogy a büntetés nem az elsődlegesen okozott fájdalomokkal fog arányban lenni, hanem

a meggondolás alapján előálló teljes fájdalommal.
(*Első törvény szabatosítása.*)

De e mellett mint *második, döntő főtörvény működik* a büntetés mérvére nézve az bennünk, hogy oly büntetést kíván a mi büntető ösztönünk, a mi dühünk, *amely megnyugtat bennünket az iránt*, hogy a büntett nem fog elkövetteni. Ha csekélyebb büntettek követtetnek el, és kis büntetés nem képes azokat megszüntetni, nem nyugszik meg dühünk.

11. Azt is szokták mondani, hogy az emberek oly büntetést szeretnek alkalmazni, mely ugyanazon fájdalomkból áll, mint amelyeket a büntett okozott: azt mondják, hogy ez az emberben egy természeti hajlam, mely minden meggondolástól független, mely épp azért a legrégebb büntetési mérték. Ez nem felel meg a tényeknek, mert ha közelebbről nézzük a büntető ösztönt, merem mondani, hogy egy *harmadik* törvénye a büntetés mértékének nem az, hogy ugyanazon fájdalmat okozzuk, amelyet ő okozott, hanem hogy ennél még nagyobb. Ha az embert valaki arcul ütötte, kedves dolgát tönkre tette, gyermekét megölte, büntető ösztöne nem azt fogja kívánni, hogy büntetésül ugyanezt tegye, de, úgy látszik, hogy nagyobb fájdalmat okozzon a tettesnek, hogy őt jobban verje el, még több kárt tegyen, mint ő neki okozott, három fiát is megölje, egész családját kipusztítsa. Es ha e kívánság benne van a büntető ösztönben, akkor ez onnan ered, mert egyfelől meg akarunk nyugodva lenni erőnk tekintetében, másfelől meg akarjuk a

büntettesnek mutatni, hogy mi vagyunk az erősebbek. (*Visszavezetés a második törvényre.*)

12. Tételünk további bizonyítékaul egy pillanást fogunk vetni a tételes büntetőjog tipikus fejlődésére. Az meg fogja mutatni, hogy a büntetőjog kezdettől fogva végig a célszerűség gondolatának uralma alatt áll.

A legkezdetlegesebb tény, amit mindenütt megtalálunk, az, hogy a büntetés inkább az egyes dolga, mint az összességé, inkább egy kisebb, mint egy nagyobb csoporté. Ugy szokták mondani, hogy ekkor nincs még állami büntetés. Azonban voltaképp ez is állami büntetés, csak a dolog lényegére kell ügyelni. Említettük ugyanis, hogy az igazságszolgáltatás szervezetének terjedelme tekintetében mindig hátrább van, mindig kisebb szervezettel bir, mint egyéb célok, pl. hadviselés, közgazdaság stb. A kisebb közönségek — mint ezt már szintén említettük — valaha államok voltak, midőn t. i. még a magasabb közönségek nem voltak kifejlődve. Vagyis a tényeknek azon leírása, hogy kezdetleges időben nem az állam büntet, hanem az egyes, a család, a nemzetség, azok szájába való, kik nem tudják, hogy valamikor ezek a kis közönségek voltak az államok. Csak az áll, hogy minden korban az igazságszolgáltatási szervezet mögötte marad egyéb célok szervezetének, tehát a kezdetleges korban is, ahol szintén látjuk, hogy kisebb közönségek végzik az igazságszolgáltatást. Ennek oka, hogy nagyobbkörű szervezet még nincs elég erősen kifej-

lódve, hogy elvégezhesse, és még nincs meg iránta a bizalom.

A legkezdetlegesebb korban van a büntető ösztönnek egy igen érdekes eleme. T. i. ma azt a kérdést vetik fel, hogy mért van joguk az embereknek büntetni. A legkezdetlegesebb korban nem ez a kételkedő érzés létezik, hanem az az érzés, hogy az egyesnek *kötelessége* megboszulni magát és az ő rokonait. És ez ismét megfelel az akkori szükségleteknek: akkor szükséges volt, hogy az egyes le ne mondjon a büntetésről és kitegye magát az akkor nagy veszélynek, amelylyel a boszuállás járt. Midőn már oly államhatalom van, mely erős, midőn már a büntettek ritkábbak, midőn nem félő, hogy valami nagy baj származik abból, ha az egyes elmulasztja a boszút, akkor azon felfogás támad, hogy az embereknek csak a jogukban állt boszút állani, de nem kötelességük; amíg pedig a célszerűség kötelességgé teszi a büntetést, a büntető ösztön ezt a tartalmat, színezetet veszi fel.

A vérboszu (t. i. a közös vérből származóknak gondoltak boszujának) korszaka után mindenütt látjuk a kompozíciónak, a pénzbüntetésnek, a *vált-ságnak* beállítását, azaz megmarad az az állapot, mely a büntetést nem a fejlődő nagyobb állam, hanem a régibb kisebb közönség dolgának fogja fel, de a további fejlődés az a kíváncsi, hogy nem kell kegyetlenkedni a büntetessel szemben, hanem meg kell elégedni azzal, hogy kieroszakolnak tőle pénzt büntetésül és kártérítésül. Ily felfogás megfelel a kezdetleges kor szükségleteinek, mert a kegyetlen

büntetések oly nagy veszélyvel járnak a büntetést végrehajtókon; ha nem lehetne váltsággal beérni, ha okvetlenül be kellene következnie az összecsapásnak, a boszuálló harcnak, akkor oly áldozatokba kerülne a büntetés, amelyek nem állanak arányban a haszonnal, t. i. a boszuállás alatt gyakran tönkre mennének a boszuállók. Ezért váltja fel a vérboszt a bündij.

E fázis után mindenütt bekövetkezik az „állami*4 büntetés, nagyobbkörű összeműködés a büntett üldözésére; megszűnik az a felfogás, hogy a büntetés néhány egyes ember dolga, és kifejlődik az a szigorú felfogás, hogy az államhatalom kötelessége ártalmatlanná tenni a büntettest. így egy kegyetlenebb büntetés korszaka következik be. Mert nem igaz az, amit az emberek általában hinni hajlandók, hogy a fejlődés folyamán a büntetés mindig enyhébbé válik, ellenkezőleg, mikor bekövetkezik a magasabbrendű közönségnek az együttműködése, akkor mindenütt azt látjuk, hogy a kompozicionális büntetés helyébe az irtó büntetés lép fel. *Mert ez most már kisebb veszedelemmel lehetséges.*

Ez a tipikus fejlődés azt mutatja, hogy a büntetésre vonatkozó érzések, a büntető ösztönről való felfogások mindig a célszerűségnek megfelelően alakulnak. Mikor még újabban az az állapot áll be, hogy a nagyobb összeműködés nagy mértékben biztosítja a büntettek el nem követését, akkor beáll a büntetésnek enyhülése, mert már nem oly szükséges szigorúan büntetni, úgy, hogy a fejlődés folyamán

majdan csak egy büntetési nem marad meg, a szabadságbüntetés.

A szabadságbüntetés természete szintén világosan árulja el a hasznossági alapot: a fogság elszigetelés, ártalmatlanná tevés, hogy a büntetett ne követhessen el büntettet, tehát nem valami oly ösztönszerű büntetés, hogy a büntetésnek arányban kell lenni a büntettel. Szóval egy ártalmatlanná tevő, egy elszigetelő büntetés fejlődött ki. Es a legújabb büntetőjogi gondoskodás — mint látni fogjuk — még ezt sem akarja, hanem a célszerűségtől még jobban áthatott büntetést akar.

11. Még a kezdetleges büntetőjog egyes speciális jelenségeire utalunk, melyek szintén tételünket bizonyítják.

Egyike a kezdetleges büntetési nemeknek az a büntetés, mely a tettet ép az általa már egyszer elkövetett büntett ismételt elkövetésére teszi ártalmatlanná, a *testesonkitás*. Pl. a tolvajnak levágják a kezét, az orvvadásznak kiszúróják a szemét stb. Ebben a testcsönkítő büntetésben a célszerűség gondolata van meg, hogy a düh, a boszu ép erre a büntetésre ragadja az embert, nem képzelhető el más-kép, csak úgy, hogy a boszuálló ösztönben az a gondolat van, hogy a tettes ne követhessen el többé ilyen büntettet.

Egy másik speciális jelenség az, hogy már igen korán fejlődik ki a visszaesőnek nagyobb mértékben való büntetése. Ha a büntető ösztön valami olyan volna, mint némelyek tanítják, hogy olyan büntetést követel, mely szigorú arányban van a büntet-

tel, úgy, hogyha valaki pl. háromszor követ el valamely bűntettet, őt mindannyiszor egyformán kellene büntetni, akkor a visszaesőnek szigorúbb büntetését nem lehetne megmagyarázni. A visszaesőkkel szemben a dühnek fokozását okozza, hogy a büntetés az állandó egyéniséghez szabatik.

A büntettes ellen feltámadó düh azonban, már korai időben is, nemcsak a visszaesés alkalmával fokozódik, hanem akkor is, ha egy büntett gyakran követtetik el, úgy, hogy nagy csapást képez, midőn t. i. minden egyes büntett ellen erősebb lesz a dühünk, mint különben. Amint helyes büntetőpolitikánk is megengedi, hogy szigorúbban lépünk fel azon bűntettek ellen, melyek gyakran követtetvén, el, nagy veszélyt képeznek, ép úgy a mi büntető ösztönünk is így alakul működésében, úgy, hogy a büntető ösztön és a hasznossági meggondolás egy és ugyanaz.

További tételünk mellett szóló jelenség, mely ma már előttünk szinte csodálatos, mert alig tudjuk megérteni, annyira ellenkezik az igazságosság mai fogalmával, az, hogy kezdetleges fejlődési fokon nemcsak azt büntetik, ki bűntettet követ el, hanem mást is, pl. ha egy gyilkosság követtetett el, akkor a boszulók bárkit megölnek, akit legelőször találnak, vagy a bűntevő nemzetségének ölik meg valamelyik tagját, vagy babonával élnek, pl. úgy, hogy kilőnek egy nyilat és ennek irányában indulva, azt ölik meg, kivel legelőször találkoznak. Nos, ennek a sajátságos büntetési módnak magyarázata a célszerűség, t. i. ilyen kezdetleges korban, midőn a

büntettes kipuhatólása nehéz, midőn nincs, ki előzetesen figyeljen arra, hogy büntettek ne kövessenek el, az általános rettegésnek fentartása arra hat, hogy az emberek megakadályozzák egymást a büntettek elkövetésében, hogy felfedezzék pl. az igazi gyilkost, hogy hamarabb szolgáltassák ki, még mielőtt más bűnhődnék a bűnös helyett. Hogy ez így van, abból láthatjuk, hogy ilyenféle állapot még aránylag civilizáltabb körülmények között is létezik; pl. Szerbiában igen megrögzött intézmény volt az, hogy ha egy faluban büntett követtetett el, az egész falunak kellett megfizetni a kárt, ha a tettes meg nem került és maga nem térítette meg a kárt. Később civilizáltabb intézmények jöttek létre, csak a büntettest büntették, azonban újabban, midőn gyakoriak lettek a gyújtogatások és nem lehetett a gyújtogatókat megtalálni, megint ez intézményhez fordultak, és ma is áll a törvény, hogy ha valamely faluban, vagy községben gyújtogatás fordul elő, az egész falu vagy vidék tartozik megfizetni a kárt, amíg a bűnös meg nem került. Hajlandó lehet az ember e kezdetleges intézményt azzal magyarázni, hogy az a düh, mely támad a büntettes ellen, oly nagy lesz, ha őt meg nem találják, hogy bárkit megtámad, amint látjuk is, hogy a dühös szúr, tör, megveri szolgálait, gyermekeit, sőt még a maga fejét is a falhoz vágja; azonban a legkülönbözőbb jelenségek a mellett tanúskodnak mégis, hogy amaz intézmény a célszerűség meggondolásából származik.

Kezdetleges büntetési nem, amelyben szintén

megvan a célszerűségi gondolat, a *tükröztető büntetés*, midőn pl. a gyújtogatót tüzes vassal égeték, az orvvadász testéből sólyommal etetnek ki húst. Ez célszerű, mert élesen kitünteti, hogy miért jár a büntetés.

Talán szintén a tükröztetés egyik gyökere a taliónak is, amely a büntetésnek a büntettel való teljes egyenlősítése. Ennek ugyan más gyökerei is lehetnek, pl. az az igazságosságban rejlő egyenlőségi gondolat, hogy a tettes ugyanolyan fájdalmakat szenvedjen, mint amilyeneket ő okozott másnak, de talán egyik gyökere a tükröztetés. Mert itt egy igen érdekes jelenség forog fenn, amelyre nem szoktak elég figyelmet fordítani, és pedig az, hogy a talió elve csak személyek elleni büntetteknel alkalmazhatók, míg a vagyon elleni büntetteknel nem. Szemet szemért, fogat fogért, ezt az elvet alkalmazzák, de ha pl. valaki lpp, a büntetés nem abban áll, hogy tőle is ugyanannyit vesznek el, hanem kezdetleges időben gyakran abban, hogy többször annyit tartozik megtéríteni. Ha a talió elve valami oly kezdetleges ösztön volna minden meggondolás nélkül, nem volnának képesek megmagyarázni, hogy a vagyon elleni büntetteknel miért nem alkalmazhatók szintén a talió elve. Azonban feltéve a célszerűségi meggondolást, azonnal megértjük e jelenséget is. A személyek elleoii büntetteknel a talió elve elegendő, mert elijesztő hatással bír; ellenben a vagyon ellenieknel, ha az illető csak ilyen veszélynek van kitéve, nem lesz eléggé elrettenve, egy meglehetősen kockázat nélküli játék a lopás, míg ha az illető

előtt az a lehetőség van, hogy pl. négyszer annyit veszíthet, ezen büntetés már célszerűbb lesz. Említettük, hogy úgy látszik általában, hogy a büntető ösztön által kívánt büntetési mérték nem az, hogy a tettesnek ugyanaz okoztassék, amit ő okozott, hanem egyfelől az, hogy általa a büntettek meggátoltassanak, másfelől az, hogy a tettes nagyobb fájdalmakat szenvedjen általa, mint amelyeket ő szerzett másnak; ez az utóbbi gondolat is van abban, hogy a tolvajtól a lopott értéknek pl. négyszeresét veszik el. Tekintve azonban, hogy ugyanazon fejlődési fokon a személyek elleni büntetteknel az egyszerű talió elve uralkodik, míg a vagyon ellenieknél a sokszorosítás elvét követik, ez azt látszik mutatni, hogy ez utóbbit a célszerűség gondolata hozta létre.

12. Hosszasan bizonyítottuk azt a tételt, hogy a büntető ösztön hasznossági belátáson alapszik. Es ezt azért tettük, mert nagyon el volt terjedve az ellenkező nézet. Pedig voltaképp nincs semmi csodálatos benne, nincs semmi olyan, ami nehézséget okozhat, mert a büntető ösztön adott elemzése a legnagyobb mértékben összhangban van az általános lélektani tanokkal. Mihelyt felismerjük azt, hogy ha az idegrendszer örömök, vagy fájdalmak által fel van korbácsolva, oly cselekvések állanak be, melyek az örömet fentartani, a fájdalmakat meg elhárítani akarják, hogy számos esetben nem tudjuk ezt másképp magyarázni, mint hogy az emberek belátták a cselekvésnek ezen hasznát, könnyen átvihetjük ezt a boszura is. Ugyanazoknak, akiknek

nehézséget okoz az, hogy a büntető ösztön a hasznossági belátásból származik, nem fog nehézséget okozni a félelmet jellemző cselekedetek, vagy a haraggal járó cselekedeteknek ilyen magyarázása. Hogyan magyarázzuk másképp azt, hogy midőn az emberek valamit veszélyesnek találnak, amivel szemben nem érzik magukat elég erősnek, e fájdalomhoz járulnak mindenféle képzetek és mozgások, melyek a meneküléssel függnek össze; míg oly veszély, melylyel szemben elég erősek, támadó mozgásokat idéz fel; hogyan magyarázzuk ezt másképp, mint azon tapasztalattal, hogy ezen védekező mozgás a fájdalomhoz célszerű belátás alapján alkalmaztatott. Ha pl. az emberrel szemben jön egy villamos kocs, ezen jelenségben magában mi volna az, ami arra viszi az embert, hogy megforduljon és a lábait úgy mozgassa, hogy a villamostól eltávolodjék; mi más volna, ami az embert épp erre a cselekvésre viszi, mint az, hogy az embernek oly tapasztalatai vannak, hogy ilyenféle mozgással megszabadulhat a fájdalomtól. Mindenki elismeri azt, hogy a védekező cselekvések, amelyek jelenlevő veszélyekre vonatkoznak, és nem, mint a boszu, múlt sérelmekre, azon tapasztalatból erednek, hogy védekezni vagyunk képesek. Avagy, hogy egyebet mondjunk, mért takarjuk be szemeinket, ha valami borzasztó látványosság tárul fel előttünk, vagy mért dugjuk be füleinket, ha valami rosszat hallunk? Mindezek bizony másképp nem magyarázhatók.

Mihelyt tehát ezt felismertük, azonnal oda jutunk, hogy a boszút, a megtorlást is így magya-

rázzuk. Azt mondjuk, hogy ami az embert arra viszi, hogy ha sérelmet követnek el rajta, a sértő félnek ő is sérelmet okoz, az az a kapcsolat, hogy az emberben mindenféle meggondolások támadnak, hogy ez az ember veszélyes a jövőre, amiért is ezt ártalmatlanná kell tenni, meg kell gyalázni stb.

De miért fogadják el ezt a tant ily nehezen a gondolkozók? Egyfelől azért, mert olyan heves az érzelem, olyan heves a cselekvés, hogy úgy látszik, mintha semmiféle meggondolások nem történének közben. Csakhogy közben mégis vannak meggondolások ezen irányban, mert ha oly nagymérvű az izgalom, hogy meggondolás nem lép fel mellette, akkor a boszu sem következik ám be, amint látjuk is, hogy rendkívüli dühében az ember a haját tépi, vagy a földön hentereg stb.

A másik tény, ami szintén ellene látszik szólam, az, hogy a boszuló ösztön a büntetést követeli akkor is, ha semmi hasznossága sincs. Ámde tudjuk, hogy az emberek minden téren eltévelyednek. Ez is csak egy eltévelyedés, csak túlzása a hasznos cselekedetnek, amelyet gyakran tapasztalhatunk egyebütt is. Ilyen pl. a „nem“-nek, a tagadásnak a fejrázással való kifejezése, vagy pl. a vállvonogatás, mikor rossz kedvben vagyunk stb., mely cselekvési módok tulajdonkép csak olyan alkalmakra illenek és olyanokból erednek, amikor e mozdulatok kellemtelen *fizikai* dolgokat eltávolító, hasznos hatással bírnak.

Egy harmadik ok, ami az embereket ezen elmélet elfogadásától visszatartja, hogy azt gondolják,

a boszuálló ösztön oly kezdetleges, korai, alacsony fejlődési fokon fordul már elő, hogy lehetetlen feltenni, hogy a jövőre vonatkozó az a meggondolás idézte elő, hogy még bekövetkezhetnek büntettek, amelyekkel szemben tehát védekezni kell. Azt mondjuk erre, hogy nem áll az, mintha a boszu oly kezdetleges cselekvési mód volna, miután a boszu legalább is a múltra való visszaemlékezést tételez fel. Igenis kezdetleges a jelenlevő veszélyekkel szemben védekezés.

13. Mind e nehézségek azután azt okozzák, hogy sok író a megtorló ösztönt valami egyszerűbb módon akarja magyarázni, nem a célszerűségi belátás alapján, hanem oly módon, mely a célszerűségi meggondolástól független. Nézzük tehát, milyen másféle magyarázatokat adnak a büntető ösztönre. Azzal a tannal, hogy a boszuvágy az ember elemezhető, eredeti ösztöne, melyet nem is lehet tovább magyarázni, nem is kell foglalkozni. De magyarázzák aztán úgy, hogy valamely gonosz tett elkövetése pusztán *az utánzási hajlam* folytán arra viszi az embert, hogy ő is hasonlót tegyen és azért követ-el rosszat, ha ellene rossz követtetett el. Nos, tisztán abból magyarázni meg ilyen általános, mélyen meg-
rögzött intézményt, hogy nem volna egyéb ok, pl. a jövőre vonatkozó hasznosság meggondolása, hanem csak az egyszerű inger, hogy az emberek utánozzák azt, amit maguk előtt látnak, valóban merész magyarázat: ugyan hová jutnának így az emberek, hiszen akkor mindig csak utánoznák egymást, de sohasem gondolkodnának. E tan továbbá még meg

nem magyarázza, miért ragaszkodnak olyan erősen a megtorláshoz éppen akkor, ha *ellenük* követtetett el gonosz tett, és hogy miért irányul e büntetés éppen a büntetett és nem a harmadik személy ellen.

Egy másik magyarázat szerint az emberek a kontraszt törvényénél fogva büntetnek, t. i. ha az embernek fájdalmai vannak, fájdalmát növeli, hogy másnak jó dölga van. Ezért azt akarja, hogy más is szenvedjen, s ez viszi őt a büntetésre. Azonban ez az ok is gyöngye ily erős ösztön magyarázatára. És e tan nem magyarázza meg, miért büntetjük épp a tettést. Továbbá, miért tartjuk igazságosnak a büntetést, mikor az irigységből eredő tetteket különben igazságtalannak tartjuk.

Egy harmadik magyarázat meg az, hogy ha a sérelem esetén a sértett nem volt képes védekezni, vagy védekezése nem sikerült, akkor az illetőben megmarad a védekezésre való inger, törekvés, és ezen védekezést elvégzi utólag. Nos ez már közelebb áll az igazsághoz, mert a védekezéssel hozza kapcsolatba a büntetést, de világos, hogy e magyarázat meg feltesz egy nagyon helytelen okoskodási módot az emberben, t. i. hogy ami nem sikerült a jelenben, azt a jövőben akarja elvégezni, midőn már semmi célja nem volna, illetve céljának minden megfontolása nélkül. E tan oly csekély konszolidációt tételez fel az emberi értelemben, oly impulzitást, indulatosságot, amit nem szabad feltételeznünk. Mert vájjon hihetjük-e, hogy a büntetést, mely veszélylyel és fájdalommal jár, csak egy ily célszerűtlen, túlzott indulatosság asszociáció folytán alkalmazzuk? Lát-

tuk, az emberi életnek egyik főtörvénye, hogy az alapszükségletek irányozzák a cselekvést, minél fogva az ember célszerűen cselekszik. Éppen az ilyen indulatokkal nem szabad magyaráznunk; tudnunk kell, hogy az ember a lélek legmélyebb törvényénél fogva a célszerű cselekvést választja. Kétségtelen, hogy vannak egyéb elemek is, amelyek megerősítik a boszura való hajlamokat. Világos, hogy abban, ami az embert boszura viszi, van annak is része, amit kontrasztnak mondanak, hogy t. i. az embernek igen rosszul esik a más jóléte, ha Ő maga szenved, továbbá van benne része a védekezési indulat utóhatásának a jövőre való tekintet nélkül. Mindezek azonban csak némi befolyással lehetnek a büntetésre, de nem elégségesek annak magyarázatára.

Még világosabb lesz elméletünk helyessége akkor, ha nemcsak azt kérdezzük, hogy miért van büntetés, hanem, hogy miért tartják igazságosnak is a büntetést az emberek; még világosabb lesz ez akkor, ha megfontoljuk, hogy a büntetésben van valami, ami már első pillanatra igazságtalannak tűnik fel, attól visszariaszt bennünket. Ha semmi egyéb haszon nem volna a büntetésben, csupán a kontrasztbeli, irigységből eredő öröm, vagy ha egyéb oka nem volna, mint a védekezési indulat utóhatása, akkor nem fejlődhetett volna ki a büntetés intézménye, mert a legnagyobb mértékben igazságtalannak tűnt volna fel.

14. Á mi problémánkkal foglalkozott Stein-

metz is, egy jeles etnológus, de más eredményre jutott, mint mi.

Azért foglalkozunk vele, mert ez az író, ki művében számos etnográfiai ténytet hoz fel, jeles pszichológusnak is mutatkozik. Steinmetz azt mondja: A büntetési hajlandóság az emberek kegyetlenkedési hajlamának egyik esete. Az emberek — azt mondja — szeretnek kegyetlenkedni. Elemzi azután ezt a hajlamot és különböző tényezőit, okait tárja föl. Az első oka a kegyetlenkedésnek, hogy az embernek örömet okoz már maga az izgalom, mit a kegyetlenkedés közvetlen eredménye nyújt: az a sajátságos ritka látvány, amelyet nyújt a vér, a vonaglás, örömet szerez az embernek, mint minden ritka látvány, mert erősen mozgásba hozza az idegeit. Egy másik oka az az öröm, hogy az ember a hatalmát fejti ki, az az érzés, hogy mást lesújt, máson uralkodik. A harmadik oka a kontrasztbeli fájdalom, t. i. hogy rosszul esik nekünk a más jóléte, mert avval kontrasztban rosszabbnak látjuk a magunk állapotát. A negyedik a félelem; Steinmetz ugyanis azt mondja: az által, hogy én kegyetlenkedem, félelmem elmúlik, amit a zsarnokoknál tapasztalunk, akiknek félniök kell és félnek is, de minél többet gyilkolnak, annál inkább szűnik félelmük. Végre az utolsó ok az evolucionális ok, t. i. az emberre nézve kezdetben igen fontos volt kegyetlenkedni az állatokkal, sőt más emberekkel szemben is, ennél fogva mélyen megrögződött benne ez a hajlam, úgy hogy már minden újabb ok nélkül fellép az emberben. Most azután azt kérdezi

Steinmetz: miért lép fel kegyetlenkedési hajlamunk, mely máskor gyöngébb és nem nagyon mutatkozik, különösen akkor, mikor ellenünk büntettet követtek el? Azt feleli: Azért, mert amikor rajtuk sérelem követtetett el, akkor mindazok az okok, amelyekre ezen hajlam visszavezethető, erősebben működnek. Midőn rajtam valaki sérelmet követ el és én szenvedek, akkor erősebben vágyok valami után. ami izgat és figyelmemet elvonja, ami szórakoztat, mint a vér, a vonaglás látása (első ok), továbbá jobban kívánom meg, hogy másnak jóléte a magam állapotát rosszabbnak ne tüntesse fel a kontraszt által (harmadik ok), akkor erősebben él bennem a vágy, hogy én hatalmasabb legyek (második ok), akkor erősebb a félelem bennem, aminek folytán kegyetlenkedésre vagyok hajlandó (negyedik ok), és hozzájárul mindezekhez az, hogy ilyenkor a magam bajával lévén elfoglalva, kevésbé vagyok érzékeny a mások fájdalmai iránt, kevésbé él bennem a részvét.

Mindebből legvégül azt következteti Steinmetz, hogy a büntetésnek hasznossági belátás alapján való magyarázata helytelen. Mi azonban ki fogjuk mutatni, hogy Steinmetz tana tökéletesen összeesik a mi tanunkkal, hogy a kettő között voltaképp különbség nincs. Lássuk az okokat egyenként.

Az öröm a hatalomnak kifejtésében nem alapulhat máson, csak azon, hogy az ember gondolkodott a jövőre vonatkozólag; a sérelem után, mely az embert éri, az a gondolat kelti fel ezen

érzést, hogy ő gyengébb, mint a másik, hogy ő meg van alázva, és lehet, hogy máskor is meg lesz, hogy máskor is fog sérelmet szenvedni. Ha ez csak egyszer való megalázás volna, ha nem támadna fel az emberben az a gondolat, hogy a megalázás máskor is bekövetkezhetik, akkor nem kelne fel az a vágy sem, hogy hatalmát kifejtse, mert az egyszeri megaláztatás nem bizonyítana a tekintetben, hogy neki hatalma nincs.

A félelemről ugyanez áll. Marad tehát csak a kontrasztbeli érzés s a pusztá izgalom öröme. Ezek ugyan nem esnek össze avval az örömmel, amelyet mi említettünk, csakhog ezekre nézve meg az áll, hogy nagyon gyöngék. Ha nem volna a megaláztatással szemben az a kívánság, hogy bebizonyítsuk hatalmunkat; ha nem volna a félelem, melyet le akarunk küzdeni, pusztán a kontraszt és izgalom kedvéért bizony aligha büntetnénk, annyival is kevésbé, mert az izgalmat másfélekép is megszerezhetnek magunknak, nem éppen csak azáltal, hogy a büntettest büntetjük, hanem pl. hogy bárkit szenvedtetünk, akár egy birkát levágunk. De világos továbbá, hogy ha csak ez örömök volnának, sohasem fejlődött volna ki az emberben a meggyőződés, hogy a büntetés igazságos, mert hiszen az összes tapasztalatok szerint mindenütt és mindenkor igazságtalannak tekintetik a pusztá káröröm és irigység. Ezekről tehát el lehet tekinteni, ezek igazán csekély szerepet játszanak abban, hogy az embernek büntető ösztöne van és hogy a büntetést igazságosnak tekinti, úgy hogy voltaképp csak két

vágyakozás tartja fenn a büntetést: a hatalom kifejtésében és a félelem kifejtésében levő öröm. *Maga Steinmetz is egész könyvén keresztül eltekint amazoktól, s mindig csak a két utóbbira vezeti vissza a büntetést.* Ami pedig azt illeti, hogy a kifejlődés folyamán szükséges volt a kegyetlenkedés és a hajlam megmaradt (ötödik ok), mondhatjuk, hogy ez is megegyezik azzal, amit erre vonatkozólag kifejtettünk.

Jóllehet azonban, köztünk és Steinmetz között mindezekben nincs különbség, mégis, mint már jeleztük, ő arra az eredményre jut, hogy a büntetésnek a hasznossági belátással való utilitárius magyarázata helytelen. Szerinte a büntető ösztönt azon határozatlanabb érzés tartja fenn, hogy kifejtsük hatalmunkat, hogy megmutassuk, hogy nem vagyunk megalázva, hogy nem vagyunk gyengébbek; szerinte akkor is állunk boszut, midőn ezen érzés mellett nem látjuk világosan a hasznosságot. Steinmetz a büntetésnek utilitárius magyarázatát következőképp iparkodik megcáfolni: *Ha pusztán a hasznosság belátása tartaná fenn a büntetést, nem éreznők azt az örömet a büntetés felett, amelyet érezünk. Örülnénk a hasznos eredménynek, hogy több büntettől félnünk nem kell, de nem örülnénk magának a boszunak, pedig van bennünk az az öröm is, melyet magában a boszuban találunk, magában a végrehajtásban, nemcsak az eredményben.* Vájjon — mondja továbbá — tudjuk-e elképzelni, hogy valaki gyönyört talál egy rajta végzett operációban, csak azért, mert annak

kedvező eredménye lesz? Az operációnál csak az eredménynek örülünk, az operációnak magának^ nem. Erre az a felelet, hogy *a boszunál az eredmény feletti öröm átvitetik magára a cselekvésre.* Az operációnál is lehetséges ez; ha biztosak vagyunk a jó eredményben, már magát az operációt is öröm kísérheti, de még jobban feltűnik ez egyéb esetekben, pl. ha egy hangversenyteremben ülünk, s jön ki a művész, akiről tudjuk, hogy nagy élvezetet fog nekünk nyújtani, fellép a pódiumra, már akkor örülünk, tapsolunk neki; dacára, hogy még nem játszott, mi már a fellépésre átvisszük azt az örömet, amit csak később, mint eredmény felett fogunk nyerni; örömmel látjuk a kezét, amely gyönyörködtetni fog bennünket, igen exaltált emberek hajlandók azt megcsókolni. Ugyanez lehetséges az operáló orvossal szemben is, ha reméljük, hogy szenvedésünktől megvált. És ugyanez áll a boszu fölött érzett gyönyörrel is.

A boszu feletti örömet Steinmetz szerint azért sem lehet azonosítani a hasznossági örömmel, mert akkor is örülünk, ha világos előttünk, hogy a büntetésnek semmiféle haszna sincs. Ezen ellenvetéssel már akkor foglalkoztunk, midőn említettük azt, hogy rendszerint hasznos cselekvési módok gyakoroltatnak akkor is, ha nem hasznosak; ilyen szabálytalanságok előfordulnak.

Szóval, Steinmetz is azon eredményre jut voltakép, melyre mi jutottunk, t. i. a jövőre való gondolkodásra, a jövő hasznosságának mérlegelésére és a félelem megszüntetésére.

15. A büntetés fejlődését Steinraetz így adja elő: Az emberek első boszulási módja az, hogy nem épp azt büntetik, aki büntettet követett el, hanem bárkit, mert a kezdetleges boszu ki van ekkóp elégítve; ugyanis a „nem irányított boszunak“ elég az, ha a boszu örömeinek bizonyos elemei keltetnek fel, t. i. a hatalom tudata, a kontraszt és az izgalom öröme. Az „irányított boszu“, mely már jobban elégít ki, mert a hatalom jobban nyilatkozik meg, ha azt alázza meg a boszuálló, aki őt alázza meg, és a félelem is csökken ezáltal, csak később fejlődött ki.

Steinmetz e nézetét, amely nyilván csak onnan ered, mert az evolucionizmus mindig a tökéletlenebb eljárást teszi fel kezdetlegesebbnek, és mert ez a tan az ő elméletével összevág, a leghatározottabban vissza kell utasítanunk. A legelső boszu is azt kívánja, hogy a büntettes büntetessék, és a Steinmetz által leirt jelenség, ha nem a hasznosság diktálja, csak rendellenesség, amilyen mindenféle hajlamoknál előfordul. Meggyőződhetünk erről, ha arra gondolunk, hogy kezdettől fogva *igazságosnak* találjuk a boszut, mert ha a boszu csak mellékes érzelmek kielégítéseképp következett volna be, nem tartották volna igazságosnak.

16. Előadott tételünk ellen még egy nehézség tolu fel. Azt mondják t. i., hogy a roszszal szemben való elhárító működést találunk már legalsóbbrendü lényeknél, már a protistáknál is, tudniillik összehúzódást, átölelést, összetörést; ezeknél pedig a belátás, a jövőre való meggondolás fel nem tehető-

Következőképp válaszolunk erre: Találunk ugyan védekező mozgásokat alsóbb lényeknél is, de boszuló mozgásokat, a múltra vonatkozó olyan védekező intézkedéseket, melyek létrejönnek akkor, midőn már elkövetetett rajtuk a sérelem, ilyeneket nem találunk, mert ez magasrendű cselekvési mód, mely gondolkodást tételez fel. Továbbá azt, felelhetjük, hogy abból, hogy alsóbbrendű lényeknél hasznos működések jönnek létre eszméleti állapot nélkül, még nem következik az, hogy magasabbaknál ne kísérje eszmélet. Ha látjuk a növényeket táplálkozni anélkül, hogy fel kellene tennünk, hogy azok a táplálék ízét érzik, továbbá anélkül, hogy a táplálék jó vagy rossz hatása, mérgeessége, emészthetősége fölött gondolkoznánk, ez még nem zárja ki azt, hogy magasabbrendű lényeknél egy ilyen eszméleti működés ne kísérje a táplálkozást. *Nagyon valószínű továbbá, hogy a legalsóbbrendű állatoknál is meggondolás vezet ama mozgásokra, és hogy a növények táplálkozását is eszméleti állapot, sőt egyenesen meggondolás vezeti.*

III. ELŐADÁS

A megtorló igazságérzet visszavezetése a büntetés hasznosságának belátására

17. Moat áttérünk annak bizonyítására, hogy az az igazságossági érzés, mely a hasznosságtól függetlenül követeli a rossznak rosszal való viszonzását, szintén a büntetés hasznosságának belátásából származik. Kétségtelenül megvan az emberi lélekben egy érzés, hogy igazságos a rosszat rosszal visszafizetni. Ez az érzés — látnivaló — teljes ellentétben van az igazságosságnak az emberi lélekben levő alapfogalmával, hogy tudniillik az a lehető legnagyobb boldogság biztosítása az emberi szükségletek összeütközése közepett. Ezen ellentét megoldása az, hogy az emberek megalkotják az igazságosságnak e fogalmát, de néha eltérnek ettől és igazságot találnak másutt is, mert felületesek, nem elemeznek szabatosan. Tudjuk, vannak ilyen eltévelyedések, és ezért első tekintetre is valószínű, hogy az az érzés is, hogy a rossznak rosszal való viszonzása igazságos, pusztán eltorzulása az igazságosság rendes fogalmának, eltévelyedése az emberi lélek mélyében székelő igazságossági érzésnek.

Nem tagadhatjuk, megvan az embereknél az az érzés, hogy a büntetés mint rossznak rosszal, való megtorlása igazságos hasznosságától elte-

kiintve is. Az emberek igazságosnak tartják a rossznak rosszal való viszonzását, mert ebben az eljárásban szintén nyilvánul az egyenlőségi elv, amely elv tudvalevőleg egyik lényeges eleme az igazságosságnak. Az igazságosság a lehető legnagyobb emberi boldogságra törekedvén, ezt főképp az egyenlő jó útján igyekszik megvalósítani; igazságosnak tartjuk, hogy ha valakinek több van, mint embertársainak, attól a fölösleget elvegyük és a szegényebbeknek adjuk, *akiknél nagyobb boldogságot okoz*, mert elsőbrendü szükségletek kielégítésére fordítatik. Szóval, az igazság magában foglalja az egyenlőség követelményét, de csakis az egyenlő jóét. Az egyenlő rosszét csupán elháríthatatlan rossz esetén, amelyet az emberek közt fel kell osztani. Az egyenlő rossz általános követelése legmerevebb ellentétben van magával az igazsággal. Az igazságosság abban áll, hogy a lehető legnagyobb boldogság létesítésére törekszünk, vagyis arra, hogy a lehető legkisebb boldogtalanság, a lehető legkevesebb fájdalom és szenvedés uralkodjék: miként követelhetné tehát az igazságosság egyúttal és egyenesen azt is, hogy a rosszat rosszal viszonzozzuk, azaz a fájdalmak összegét növeljük, újabb szenvedéseket okozzunk? Kétségtelen, hogy nem követeli, és *elég, hogy az embereket erre figyelmeztessük, és azonnal belátják tévedésüket és nem hiszik többé, hogy a rossznak rosszal való viszonzása pusztán magában véve igazságos*. Az az érzés, hogy igazságos a rosszat rosszal megtorolni, hasznosságától eltekintve is, csupán *mellékes, lényeg-*

télén asszociáció, téves, könnyen elűzhető, helytelen alkalmazása az egyenlőségi elvnek és legkevésbé sem mély, változtathatatlan érzés. Ki fogjuk mutatni, hogy az az érzés, hogy a rossznak rosszal való viszonzása (a megtorlás; igazságos, a megtorlás célszerűségének belátása nélkül nem lépett volna föl.

Mert képzeljük el, hogy a büntetésnek nem volna ez a hatása, a büntetés fölösleges volna; például tegyük föl, hogy a büntetett olyan ember, akiről a legbiztosabban tudjuk, hogy megjavul és soha többé nem fog büntettet elkövetni: vájjon igazságosnak tartanók-e, hogy azt az embert szenvedtessük? Bizonyos, hogy annak tudatával nemcsak büntető ösztönünk szűnnék meg, hanem az az érzés is, hogy az elmúlt rossz megtorlása igazságos. Vagy képzeljük el, hogy büntettek elkövetésétől félnünk kellene ugyan, de birtokában volnánk oly eljárásnak, melyek segítségével képesek volnánk a büntetettet meggátolni (a büntetésen kívül) egyéb módon is, akármily furcsának is tessék az, de hiszen csak képzeletbeli dologról szólunk: például beoltás útján, mely fájdalommal nem jár; sőt — képzeljük el — hogy ily eljárással képesek volnánk befolyást gyakorolni nemcsak a tettesre, hanem a többiekre is, kikben hajlandóság van büntetést elkövetni: világos, hogy ily esetben nem tartanók igazságosnak, hogy büntessünk és fájdalmat okozzunk, hanem belátnók, hogy azért, mert mi szenvedünk, nem kell másnak is szenvedni, mivel nem igazságos, hogy emberek szenvedjenek.

mikor nem kellene szenvedniök, és a büntettek meggátlásának egyedül azt a másikat, szelidebb, fájdalomtalan módját tekintenők helyesnek és igazságosnak. Vagy tekintsünk egy más, szintén tanulságos feltevést. Képzeljük el, hogy a büntetés által okozott fájdalom egy csöppet sem riasztaná el a tetteket további büntettektől (mit ugyan nehéz elképzelni, mert a büntetéssel ez a hatás a legerősebben össze van forrva tapasztalatainkban), vagyis a büntetés hiábavaló s hatástalan volna; ez esetben, könnyen beláthatjuk, a büntetést szintén nem tartanók igazságosnak; miért is büntetnénk ily körülmények között, hiszen a szenvedéseket nem csökkentenők, csak megszorítanók? Látjuk: az az érzés, hogy a rossznak rosszal való megtorlása igazságos, korántsem független a büntetés hasznosságának belátásától, hanem egyenest feltételezi azt.

Hogy ez az érzés valóban csupán mellékes asszociáció és pusztán kísérője a célszerűségi belátásnak, mutatja az a tény is, hogy az egyenlő rossz elvét, mely ebben az érzésben nyilvánul, egyedül a büntetés terén tartják igazságosnak az emberek, vagyis ott, ahol annak alkalmazása célszerű. Holott az egyenlő rossz elve érvényesülhetne egyebütt is. Ha az emberekben igazán a büntetés hasznosságának belátásától függetlenül volna meg az az érzés, hogy a rosszat rosszal viszonzni igazságos, ha pusztán az egyenlőség alapján találnák ezt igazságosnak; akkor ez végeredményben odavinne, hogy igazságosnak kellene tartaniok az egyenlősítést akkor is, midőn nem is büntetett forog fenn,

hanem véletlenség, vagy ügyetlenség, sőt az embereknek igazságosnak kellene mondaniok az irigység követelményét, sőt ezt még erősebben kívánniok. Mert az, hogy a büntettes, aid. ellenem vétett, épp oly rosszat szenved, mint én, még nem nagyon vigasztaló reám nézve, nem elégíti ki teljesen egyenlőségi érzésemet: például, ha valaki eltöri a lábamat, és ezért neki is eltörik a lábát, akkor az nekem jól esik, de még mindig marad vissza egy érzés, mely a többi emberek szenvedéseit is kívánja. De látjuk, bár az emberekben megvan csakugyan ez az irigység, az emberek ezt igazságosnak még sem tartják, mert belátják, hogy ebből sokkal, aránytalanul nagyobb szenvedések keletkeznének, mint amennyit elhárítna az irigynél; belátják, hogy az egyenlőtlenesség tudata által okozott fájdalmi többletet (hogy úgy nevezzük) könnyebben el lehet viselni, mint azokat az óriási szenvedéseket, melyeket az irigység megvalósítása okozna; belátják, hogy a rossz állapotot javítani kell, s hogy helytelen új bajokat szerezni.

Az egyenlő rossz elvét, a rossznak rosszszal való viszonzását, mint „a jogrend helyreállításának“ eszközét sem tartják igazságosnak az emberek. A jogrend helyreállítása egyáltalán nem követeli a megtorlást. Midőn a szenvedések jogsértésekből keletkeznek — azt mondják némelyek, — akkor a tettes úgy cselekedett, mintha neki nagyobb jogai volnának, mint nekünk, mintha neki joga volna sérelmeket elkövetni és nekünk a nagyobb jogoknak ilyenén arrogálása fáj különösen. De ebből

csak az a kíváncsi keletkezik, hogy jogaink elismertessenek és nekünk kártérítés adassék. Mert nincs igazuk azoknak, kik — mint Kant — azt tanítják, hogy a jogrend csak úgy van helyreállítva, ha a rosszat rosszal megtoroljuk. Már az első pillanatra is világos, hogy a jogrend helyreállítása pusztán jogaink elismertetését és a kártérítést követeli; ha a tolvaj a lopott dolgot visszaadja, az elmulasztott haszonnal együtt, akkor már helyreállított a jogrend, azzal már meg van teremtvé az az állapot, melyben a jogtalanság megszűnt, és egyúttal kimutattatok az is, hogy ily módon vagyonhoz jutni nem szabad.

összefoglalva a mondottakat: Meg van az emberben az a gondolatmenet, az az érzés, hogy igazságos a rosszat rosszal viszonzni, de ez a gondolatmenet sohasem támadt volna, ez az érzés sohasem fejlődött volna ki, ha a büntetésnek rosszal való büntetése nem volna a jövő szempontjából hasznos, ha nem volna büntetteket meggátló hatása. A büntetés hasznosságának belátása az, ami bennünket büntetésre visz; csak miután már ez alapon büntetünk, jönnek létre olyan gondolatmenetek, melyek voltaképp nem igazak, azaz nem felelnek meg a valósággal alapvető elveknek, és melyekre nem is vitetnénk, ha nem volnának összhangzásban a lényegesekkel. Szakasztott olyan dolog, mint midőn valakit szeretünk vagy gyűlölünk, akkor is mindenféle gondolatmenetek s meggyőződések támadnak bennünk s jelentkeznek a szeretet vagy gyűlölet okaiul, holott valójában nem

okai érzelmeinknek, csupán összhangban vannak a szeretettel vagy gyűlölettel. Iia egy embert gyűlölünk (pl. azért, mert velünk rosszat követett el), akkor már minden rosszat hajlandók vagyunk róla elhinni, hogy buta, lusta, üroslelkü. A nőről, kit szépségéért szeretünk, gyakran azt fogjuk: hmni, hogy finom szelleméért, műveltségéért, lelki előkelőségéért szeretjük, olyankor is, mikor csupán képzeletünk ruhazza fel e fényes tulajdonsa gokkal. És a legkülönbözőbb irányokban tapasztalhatjuk, hogy ha bizonyos cselekvési mód célszerűsége folytán kifejlődik, támadnak mindenféle más okoskodások, gondolatmenetek, melyek annak a cselekvési módnak megfelelnek, azzal összhangban vannak és azt megerősítik, és amelyek különben nem keletkeztek volna. Az a gondolatmenet, hogy a rossznak rosszal való viszonzása igazságos, azért keletkezik bennünk, mert (formailag) összhangban van az igazságosság elvével, melyben benn van az egyenlőség gondolata; — de — mint kifejtettük — csak az egyenlő jó és az elháríthatlan rossz egyenlő felosztása az, amit gondos elemzés után igazságosnak érzünk: azt az egyenlőséget, amelylyel a lehető legnagyobb emberi boldogság jár. Amidőn a lehető legnagyobb boldogság elérése bizonyos esetekben megköveteli, hogy büntessünk, azaz rosszal sújtsuk azt, ki rosszat tett, akkor első pillantásra úgy látszik, mintha ez a gondolatmenet, ez az érzés, mely egyrészt a benne levő egyenlőség! elemnél fogva kapcsolódik az igazságosság fogalmához, másrészt megfelel a tényeknek (a büntetés

tényének; irányítaná cselekvésünket, holott valójában a büntetés hasznosságának belátása folytán büntetünk és tartjuk igazságosnak a büntetést. Az az érzés, hogy igazságos a rosszat rosszal megtorolni, csak utólag támad bennünk, mivel összhangban van a dolgok külső megjelenésével, a tényekkel.

Analóg példákat minden kor intézményeire vonatkozólag lehetne felhozunk. Az újkor elején, midőn a közgazdasági fejlődés folytán hasznosnak találták a gazdasági élet korlátainak ledöntését, az ügyleti és forgalmi szabadságot, az emberek nem elégednek meg azzal, hogy a gazdasági szabadság célszerűségét hangoztassák, hanem (azoknál az okonál fogva, melyeket a jogról való elméletek tárgyalásakor fejtegettünk) a célszerűség kérdésétől független eszmékkal igyekeztek kapcsolatba hozni törekvésüket, és alkotnak olyan tartalmú elméleteket, hogy az embert megilleti a szabadság minden téren s tekintetben, mert ez az ember természetéből következik. A szabadság hasznos, célszerű volta a köztudatban mindinkább háttérbe szorult, és így igenis megtörténhetett, hogy az abszolút elméletek hatása alatt a szabadságot követelték néha olykor is, midőn nem volt hasznos; pedig ha az emberek nem látták volna be a szabadság hasznosságát, sohasem gondoltak volna arra, hogy a forgalom, a gazdasági élet számára a szabadságot sürgessék. Ha egy centrális szervezet az embereket teljesen ellátná mindennel, mire szükségük van, — amint azt a szocialisztikus államban

gondoljuk — ugyan ki törődne azzal, hogy szabad legyen adni, venni, végrendelkezni stb. Ugyanígy vagyunk a büntetéssel. Büntetünk és igazságosnak tartjuk a büntetést, mivel hasznos a jövő szempontjából, de a felületesen vizsgáló emberek figyelme eltér attól és megakad az egyenlőségi elemen, azon a tényen, hogy a büntetésnél a rosszat rosszal viszonyozzuk, és azután kimondják egész általánosságban, mellőzván a hasznosság feltételét: igazságos a rosszat rosszal viszonyozni, igazságos a megtorlás. Pedig amint az ügyletkötési szabadságot csak azért kívánták és kellő megfontolás után ma is csak akkor kívánjuk, mert és amikor hasznos, éppúgy a megtorlás is csak azért igazságos, mert hasznos, és helyesen csak akkor fogjuk igazságosnak tartani, mikor hasznosnak, célszerűnek bizonyul.

Ha a büntetés nem volna hasznos, ha az emberek azt nem látnák be: akkor nem támadna fel bennünk az az érzés, hogy aki ellenem büntettet követett el, annak is sérelmet, fájdalmat kell szenvednie; nem támadna fel bennünk az a gondolat, hogy az igazságosság követeli az egyenlősítést a rosszban. Ez esetben az emberekben az a meggyőződés keletkeznék, hogy kártérítéssel kell beérni, sőt ha ez nem volna elérhető, a megadásnak, a megnyugvásnak valami érzése támadna: hogy a büntetteket el kell szenvedni, el kell viselni, és nem keletkeznék a megtorlás lelkiállapota. Igaz, nehéz elgondolnunk, hogy az az érzés, melyet oly erősnek és oly hatalmasnak tudunk, pusztán mellékes asz-

szociáció útján támadt légyen; nehéz elgondolnunk, hogy a hasznossági belátás nélkül az az érzés, hogy a megtorlás igazságos, egyáltalán nem következne be. De lépten-nyomon, a legkülönbözőbb érzéseket illetőleg látjuk, hogy az emberek, ahhoz, amit igen megszoktak, a legnagyobb mértékben ragaszkodnak. A megtorlás igazságosságáról való meggyőződés a megszokásnak, tanításnak, évszázadok óta megrögzött tanok átvételének is következménye, mely nemzedékeken keresztül hatott ránk. Ha valamikor a büntetteket meg lehetne gátolni egyéb megelőzési módok, pl. nevelés útján s nem volna szükség a büntetésre, és akkor arra tanítanák az embereket, hogy midőn sérelmet követ el valaki, igyekezzenek őt megjavítani, iparkodjanak a bűn elkövetésére való hajlamát megszüntetni; ha tehát nem tanítanák őket haragra a büntettes ellen: akkor kétségtelen, hogy nem következne be a megtorlásnak az az ösztöne és nem hinné többé senki, hogy a megtorlás, a rossznak rosszal való viszonzása igazságos.

IV. ELŐADÁS.

A büntetés hasznossága, igazságossága nem teszi fel az akarat szabadságát, sőt ellenkezőleg az akarat törvényszerűségét

18. Az emberi akarat egyáltalában nem szabad, hanem ellenkezőleg az feltétlenül törvényszerű; ép úgy, mint minden e világon, az is törvények alatt áll. Ez azt jelenti, hogy *bizonyos körülmények között okvetlenül bizonyos akarásnak kell bekövetkeznie: a körülmények egyértelműleg meghatározzák az akarást.* Amint bizonyos anyagok összetételéből bizonyos hőfok és egyéb adott körülmények mellett okvetlenül egy bizonyos vegyületnek kell előállania, más vegyület nem állhat elő: épp úgy az embernek bizonyos lelki természettel — testileg tekintve, bizonyos idegrendszerrel — és bizonyos adott külső körülmények között mindig ugyanazt kell akarnia s mást nem akarhat. E körülmények között egy mindig az illető lelki természete, jelleme, vagy testileg tekintve idegrendszere.

Tegyük fel, hogy egy ember leül a kártyasztal mellé, és folyton veszítvén, végre elhatározza, hogy utolsó pénzét, vagy talán a nála levő idegen pénzt felteszi a kártyára; vagy tegyük fel, hogy egy ember elhatározza magát arra, hogy lop vagy sikkaszt, és tegyük fel, hogy mindezeket meg is teszi, ez az ember ez esetben másképp nem határozhatott és nem cselekedhetett. Utolsó filléré-

nek kockáztatását, a lopást, a sikkasztást az illetőnek akarnia kellett, és ő csakis az esetben járhatott volna el máskép, ha ama körülményeknek, amaz indító okoknak, amelyek őt ilyenmő akaratelhatározásra bírták, valamelyike hiányzott volna, ha más körülmények, más mditó ok lett volna helyette adva. Így pl. talán az illető nem kártyázott volna, ha általában más lelki természete — testileg tekintve idegrendszere — van, vagy ha délben nem ivott volna bort és ez nem izgatta volna föl idegzetét, s talán nem szédült volna annyira bele a játékba, ha az őt környező levegő nem lett volna olyan meleg és fullasztó, vagy pl. az illető nem lopott volna, ha általában más lelki természete — testileg tekintve: idegrendszere — van, vagy ha ő és családja nem lett volna nyomorban, ha nem látta volna meg a kérdéses tárgyat, mely őt a büntett elkövetésére csábította, ha kialudta volna magát a büntett elkövetése előtt s így rendesebben működött volna idegrendszere és ő higgadtan gondolkozhatott volna, vagy ha máskép nevelték volna őt gyermekkorában. Egyszóval eredménykép állíthatjuk, *hogy ez az ember csak úgy akarhatott volna mást, ha a körülmények mások lettek volna, még pedig már eleve, végtelenül visszamenve, miután maguk ezek a körülmények is törvényszerűek, azaz bizonyos adott okoknak a következményei, amely okok másfelől szintén mint okozatok szerepelnek, úgy, hogy az okok láncolatának végét megtalálni képtelenek vagyunk.*

Az akarat szabadságának hívői azt mondják,

hogy az emberi akarat abszolút, függetlenségben van az események láncolata közepet!; hogy tollát az esetben is, ha a körülmények a legcsekélyebb változás nélkül ismétlődnek, az ember mást akarhat másodszor, mint akart először, mert az akarat egy független alternatíva, melyre semmi sincs befolyással.

Hogy e két nézet közül a mi nézetünk, vagyis az emberi akarat törvényszerűségének elismerése a helyes, annak bővebb bizonyításába bocsátkozni nem fogok. Egyetlen érvet hozok fel csupán tételünk igazolására, melyet talán még mindeddig fel nem hoztak. Általánosan elfogadott tan az, hogy az anyagi világban törvényszerűség uralkodik, hogy az anyagi világban végbemenő összes változások bizonyos törvények szerint történnek. Ezt az akarat szabadságának hívei is vallják. Nos az anyagi világ törvényszerűsége és az emberi akarat szabadsága egymást kizáró nézetek. Világosan kitetszik ez a következőkből: Azáltal, hogy az emberek magukat valamire elhatározzák s ezt meg is teszik, — így pl. hogy vadásznak, földet művelnek, hogy fákat irtanak, tüzet gyújtanak, stb., — egyszóval azáltal, hogy valamit cselekszenek, az anyagi világban változásokat idéznek elő. Ha már most feltesszük, hogy az emberek akarata szabad, nem áll törvény alatt, hogy tehát az ember minden körülménytől függetlenül, szabadon akarhat bármit, hogy így szabadon idéz elő változásokat az anyagi világban: akkor azonnal megdől az az igazság, hogy az anyagi világban törvényszerűség ural-

codik, mert ez esetben nem áll, hogy az állatok és a növények élete és a szervtelen testek változásai egy törvényszerű egymásutánban adva vannak, hogy a föld és az egész mindenség eseményei, minden változásai törvények szerint történnek stb., mert hisz mindezekbe belejátszik az ember cselekvése által egy szabad tényező. Sőt nem is koncipiálhatnók ilyenkép a föld fejlődésének tudományát. Még inkább elfogadható volna az a feltevés, hogy egyáltalában nem létezik semmiféle törvényszerűség; e feltevés brr bizonyos filozófiai alappal. De ama dualizmus lehetetlen.

19. Ezek után feltehetjük azt a kérdést, hogy miért él mégis az emberekben az akarat szabadságának téves hite. Feleletünk erre a következő: e téves hit létrejön *először* azért, mert vannak olyan tények, melyekben megvan az akaratszabadság látzata, amelyek ezért a nem elég mélyen gondolkodó embert csakugyan ahhoz a meggyőződéshez juttatják, hogy az emberi akarat szabad. Két ilyen tény van.

Az egyik az, hogy a mi az embert tulajdonkép mozgatja, az ő lelki természete, az ő tulajdonságai, szükségletei. A külső tényezők csak körülményeket jelentenek, amelyek döntők a fölött, hogy azokat a szükségleteket hogyan elégíti ki. Az ember cselekvéseit tehát saját tendenciái szabják meg végső sorban, nem tolja, löki őt külső erő. Ezt a tényt pedig könnyű összetéveszteni a szabadsággal. Ámde minthogy a belső természet, a tendenciák, a hajlandóságok, a szükségletek egyértelműleg adva

vannak, e belülről való mozgattatás nem jelent több értelmű, többféle lehetőséget, szabadságot. Ugyanígy a nehézségi erő ellenében egymástól eltávolított testek *maguktól* egymáshoz közelednek, egy széthúzott rugalmas test *magától* összeugrik (ehhez nem kell külső kényszer, mint ama testek egymástól való eltávolítására, e rugalmas test széthúzására.; de ez a belső elhatározottság nem jelent többértelmű lehetőséget, szabadságot.

A másik tény abban áll, hogy mindenki magát megerőltetve — többé-kevésbé — képes arra, hogy megtegyen, illetve abba hagyjon olyasmit, a mit különben, t. i. megerőltetés nélkül, megtenni, illetve abbahagyni nem tudna. így pl. aki lopott vagy gyújtogatott vagy gyilkolt, talán nem követte volna el ezeket, ha magát megerőltetve ellenállott volna az ingernek, mely őt lopásra, gyújtogatásra vagy gyilkolásra készítette; avagy viszont a lusta, a hanyag, aki kötelességét nem teljesítette, ezt teljesíthette volna, ha megerőlteti magát. Ez tény; de ebből még nem következik az akarat szabadsága, mivel az is, hogy képesek vagyunk-e magunkat megerőltetni, s ha igen, mily mértékben, — szintén függ különféle körülményektől, az eseményeknek egy végtelen láncolatától, a többi közt megerőltetési képességünkötől, azaz: ez maga is törvényszerű, úgy, hogy ez esetben is bátran állíthatjuk azt, hogy az illető, ki magát megerőltetve másképp cselekedett, mint ahogy megerőltetése nélkül cselekedett volna, voltaképp most is csak úgy cselekedett, ahogy őt a különféle körül-

menyek készítették, s hogy nem is cselekedhetett volna máskép, csupán akkor, ha azok a körülmények kezdettől fogva máskép lettek volna megadva.

E jelenséget, a megerőltetés lehetőségét álaratszabadságnak nevezhetjük, mivel tényleg hasonlít az akaratszabadsághoz s felkelti bennünk azt a téves hitet, hogy akaratunk szabad. Tagadhatatlan ugyanis, hogy az emberekben megvan az az érzés, hogy a megerőltetés nem áll törvény alatt, annak nincsenek feltételei, az nincs megsabva az előzmények által. E tévedésnek az az oka, hogy az emberek nem tekintenek eléggé vissza a múltra, nem veszik a körülményeket kellőképpen figyelembe; saját cselekedeteiknek okait nem fürkészik eléggé. Pedig ha az emberek a különféle körülményeket figyelembe vennék, ha így néznék a megerőltetés jelenségét, számos esetben világosan látnák, hogy az, mit ők az akarat szabadságának tartanak, csak látszat, mert hisz teljesen lehetetlen máskép cselekedniük.

Az akarat szabadságáról való meggyőződés létre jön *másodszor* azért, mivel — ha egyfelől káros ugyan, mint minden tévedés — másfelől van haszna, mire még a következő szakaszban visszatérünk. Mivel a megerőltetés, illetve az ezzel elért eredmény igen fontos az emberek boldogságára nézve, ennél fogva az emberek a megerőltetés lehetőségét túlozzák; igyekeznek elhithetni magukkal és másokkal, hogy megerőltetéssel bármit képesek megtenni, hogy az emberek akarata előtt nincs akadály, melyet legyőzni ne tudna,

vagyis, hogy az emberi akarat korlátlanul, feltétlenül szabad. Pedig ezt vallani ép oly mérvű elfogultság, mint azon anyáé, ki beteg gyermeke felépülésében még akkor is hisz, mikor már annak tüdeje teljesen el van sorvadva. Az anj^ára fontos az, hogy gyermeke meggyógyuljon, az emberekre nézve pedig az, hogy mindenki magát megerőltetve létrehozza a legjobb eredményt; ez teszi őket anynyira elfogultakká, hogy hisznek, igaznak tartanak olyasmit, amit hinni, igaznak tartani elfogulatlanul, józanul nem lehet.

2r>. Döntsük el már most azon kórd'-st, mely ránk nézve a legfontosabb, s melynek eldöntése képezi a jelen előadásnak tulajdonképeni feladatát. Kérdésünk ez: *vájjon az emberek azért büntetnek-e, mert a tettes akaratát szabadnak tartják, és vájjon a büntetés hasznossága, illetve igazságossága feltételezi-e az emberek szabadságát?* Feleletünk a következőkben foglalható össze: Ha igaz az, amit már az előbbi előadásokban bizonyítottunk, hogy t. i. az emberek azért büntetnek, mert a büntetésnek hasznosságát a büntettek csökkentése tekintetében belátják, — akkor ez magában foglalja azt is, hogy az emberek nem azért büntetnek, mert az akaratot szabadnak tartják; a büntetésnek akármilyen fajat tekintsük is, azt fogjuk találni, azok egyáltalában nem alapszanak az akarat szabadságán, sőt ellenkezőleg az akarat törvényszerűségén alapszanak. Ha ugyanis az emberi akarat a körülmények hatásától teljesen független lenne, akkor megszűnnék a büntetésnek azon

hatása, hogy a büntettest és másokat megjavítani, «lrettenteni, vagyis az emberek akaratára hatva a büntettnék elkövetését a jövőre csökkenteni képes. Vagyis a büntetés csakis azért hasznos, s csakis azért alkalmazzák azt az emberek, mert általa képesek az emberi akaratra hatva — némelyeket megjavítva, másokat elrettentve — a büntettek elkövetését csökkenteni és így az emberek boldogságát fokozni.

Ha nézzük, nem a javító és elrettentő, hanem az irtó és ártalmatlanná tevő büntetéseket — milyenek a halálbüntetés, az életfogytiglanra elzárás, vagy elkülönítés, a testcsonkító büntetések, egyszóval azok, melyek a jövőre nézve a szó szorosabb értelmében fizikailag lehetlenné teszik a büntett elkövetését — és ha kérdezzük, vajjon feltételezik-e ezek az akarat szabadságát, úgy erre határozottan nemmel kell felelnünk. Mert hisz, ha az akarat törvényszerű, ha a büntettes nem tehetett másképpen, mint ahogyan tett, ha kétségtelen az, hogy ugyanazt a büntettet máskor is elkövetné hasonló körülmények között, ez nem zárja ki, hogy ezek a büntetések hasznosak legyenek. Sőt ellenkezőleg, ha nem tudnók azt, hogy aki a büntettet elkövette, az még elköveti ugyanezt a büntettet, ha ezt nem lehetne feltételeznünk, akkor elméletünk szerint, melyet arra nézve kifejtettünk, hogy miért büntetnek az emberek, a büntetésnek az esetben semmi célja, semmi hasznossága nem volna.

Hasonló áll a büntetések másik főcsoportjára, az elrettentő, illetve a javító büntetésekre vonatko-

zólal is. Ha valóban azért büntetnek ilyen büntetésekkel az emberek, hogy elrettentsenek, illetve javítsanak és így a büntettek számát apaszszák, akkor a büntetéseknek ez a neme sem tételezi azt fel, hogy a büntettes akarata szabad legyen; ba a büntett elkövetése törvényszerűleg adva van is, ez egyáltalában nem zárja ki azt, hogy védekezzünk ellene akképp, hogy a büntettest megbüntetve, úgy öt, mint másokat jövőre elrettentsünk, visszatartsunk hasonló büntettek elkövetésétől. Épp így nem zárja ki a büntetés által való védekezés lehetőségét az sem, hogy az előzmények, a körülmények által a büntett elkövetése a jövőre is adva van, mert ha megváltoztatjuk azon körülményeket, amelyek a büntettek elkövetését előidéznek, így ha a büntettes akaratára hatva, azt megváltoztatjuk, akkor e büntett már nem fog elkövetni. így tehát nem kell a büntettesnek, illetve általában az embereknek akaratát szabadnak feltennünk, hogy a büntetést igazságosnak tartsuk. Sőt ellenkezőleg, hogy büntetéseket alkalmazunk, ezen eljárásunk magában foglalja azon hitet, hogy az akarat törvényszerű, mivel csakis azért alkalmazzuk, csak azért tartjuk hasznosnak ezeket, mivel tudjuk, hogy elrettentéssel más elhatározásra lehet bírni az embereket.

Helytelen lenne azonban az akarat törvényszerűségéből kiindulva, következőképp okoskodni, amint azt üéha hallottam. Ha okvetlenül adva van az, hogy valaki bizonyos körülmények között büntettet fog elkövetni, akkor a büntetésnek nincs

semmi célja; az egy céltalan és felesleges dolog. Alá így okoskodik, az valóban gyenge gondolkozó. Hiszen az, hogy az akarat törvényszerű, hogy az ember bizonyos körülmények hatása folytán okvetlenül bizonyos büntetést követ el, nem annyit jelent, hogy minden körülmények között büntetést fog elkövetni, hanem elenkezőleg azt jelenti, hogy ha a körülményeket megváltoztatják rá nézve, másképp fog cselekedni az illető, nem fog büntetést elkövetni. Ez a törvényszerűségnek összetévesztése a törvényektől független fatalizmussal.

Mindez világossá lesz előttünk, ha nézünk egy oly teret, ahol mindenki elismeri a törvényszerűséget: lássunk egy jelenséget az anyagi világ jelenségei közül. Ha például megdörzsölök egy gyufát, akkor az égni fog; következménye az lesz, hogy a levegő megromlik stb., stb. Mindez törvényszerűen, okvetlenül bekövetkezik, ha a körülmények nem változnak; ez azonban korántsem zárja ki azt, hogy ha például megnedvesítjük a gyufát, akkor az nem fog égni, vagyis hogy az esetben, ha a körülmények megváltoznak, akkor az előbbi folyamat nem fog létre jönni. Ugyanígy áll a dolog a büntettek elkövetésével, illetve a büntetéssel. Ugyanazon körülmények között az ember ugyanazt fogja tenni; így ha az emberre, aki büntetést követ el, hatást gyakorolunk az által, hogy őt megrémítjük, elrettentjük, akkor ő ezután nem fog elkövetni büntetést.

Azt mondhatná azonban valaki: ha kezdettől fogva adva van, hogy mi fog történni, hát akkor

hogyan akarjuk mi ezt megváltoztatni, hogyan akarjuk mi a büntettek elkövetését megakadályozni, ha kezdettől fogva adva vannak azon körülmények, melyek azokat létrehozzák? Nos mi erre azt feleljük, hogy amint kezdettől fogva adva, hogy a büntettes büntettet kövessen el, úgy kezdettől adva van, hogy megbüntettessék, mert a többi embereknek akarata, akik a büntettesekkel szemben állanak s őket büntetik, épp úgy törvényszerű, mint a büntettesé: szóval, kezdettől fogva adva van, hogy a tettesre hatást gyakoroljunk. Ha a büntetés valakire elriasztó, akkor ez esetben nem az volt kezdettől fogva adva, hogy ő büntettet kövessen el, hanem az, hogy a hatás következtében, melyet reá gyakorolunk, ne kövessen el büntettet, továbbá, hogy habozzon a felett, vájjon kövessen-e el vagy ne, és hogy arra határozza el magát, hogy nem követ el, végül pedig adva volt, hogy mi belássuk, hogy az esetben, ha elrettentjük őt, nem fog büntettet elkövetni, és ezért gyakorolunk hatást ez irányban.

Még egy dolgot említünk meg, mely szintén azt bizonyítja, hogy az emberek nem azért büntetnek, mivel a büntettes akarata szabadnak tartják. E tény pedig abban áll, hogy az emberek büntetik az állatokat is. Már pedig az állatoknak nem tulajdonítanak szabad akaratot azok sem, kik az emberekre nézve ezt hirdetik és azt a büntetés igazságos voltának alapjául vallják. Az állatok megbüntetését ők tehát nem tudják alaptanukkal megmagyarázni és igazolni, ami kétségtelenül bizonyítja elméletük helytelen voltát. e

Az eddigiekben azt állítottuk, hogy az emberek nem azért és nemcsak oly esetben büntetnek, mert és ahol az akaratot szabadnak tartják, szóval, hogy a büntetést nem akarat szabadságán alapozik. A következőkben azt fogjuk közelebbről kimutatni, hogy a büntetés *igazságosnak tartása* nem az akarat szabadságában való hitből ered.

Ha ugyanis igaz az, hogy az emberek azért tartják igazságosnak a büntetést, mert nagyobb rosszat hárít el, mint a mekkorát okoz a büntetésnek, vagyis, mert a büntetésnek nettó hasznossága van, — a büntetés igazságosnak fölfogása szintén nem tételezi fel az akarat szabadságát. Ha ugyanis nem volnánk meggyőződve az akarat törvényszerűségéről, ha nem mérnök állítani, hogy a büntetésnek hatása lesz, éppen akkor *nem tarthatnák ebben az értelemben igazságosnak a büntetést, ha >azt hiszszük, hogy akár büntetünk, akár nem, az illető szabadon fog elkövetni büntetteket.* Valóban ez esetben a büntetés csak az emberi szenvedéseket tetézné, s éppen ezért ez esetben senki sem tartaná ezt igazságosnak az igazságosság bennünk élő legmélyebb alapelvei szerint.

Ugyanezt mutatják a következő tények.

Azt látjuk, hogy az embernek nem csupán a szándékosan elkövetett büntetteket büntetik, de a gondatlanságból eredőket is, még pedig azért, mert a büntetésnek ez esetben olyan hatása van, hogy a jövőre képes elhárítani a gondatlanságot és képes gondosságot eredményezni. Ezt a jelenséget másképp meg nem magyarázhatjuk, csak így, mert az

esetben, ha feltennők, hogy a büntetés igazságossága az akarat szabadságán alapul, akkor hogy tudnék okát adni annak, hogy az emberek büntetik a gondatlanságot s ezt igazságosnak is tartják, holott a gondatlanság nyilvánvalóan nem a szabad akaratból ered? Ha továbbá mi azt igazságosnak tartjuk, hogy a tehetségtelennek kevesebb jusson, mint a tehetségesnek, mikor pedig a tehetség nem függ az akaratától; ha igazságosnak tartjuk azt, hogy a magánjogban joghátrány sújtja azt a szerződő felet, ki magát a szerződés kötésekor elszámítja, vagy hogy az szenvedjen, akit baleset ért; akkor világos, hogy mindez esetekben az illetőt nem azért sújtjuk, mert szabad akaratból cselekedett, hanem, mert szem előtt tartva az emberek lehetőleg legnagyobb javát, kénytelenek vagyunk így eljárni, mivel mai ismereteink mellett még nem tudunk találni oly módokat, melyek kevesebb fájdalommal, vagyis a nélkül, hogy a tehetségteleneknek, a magukat elszámítóknak stb. fájdalmat okozunk, őket hátrány nyal suj tanók, képesek volnánk ugyan-ezt a célt: a lehető legnagyobb emberi boldogságot elérni. Épp ezért becsukják az örültet, dacára, hogy ő jobban érezné magát, ha szabadon sétálhatna; megfosztjuk őt szabadságától s ekként fájdalmat okozunk neki azért, mert ezt a többi emberek biztonsága; egészsége, jóléte, szóval sokkal nagyobb boldogság érdeke megköveteli.

21. Miután ekként kimutattuk, hogy a büntetés, illetve annak igazságossága nem alapszik az akaratnak szabadságán — sőt ellenkezőleg: annak

törvényszerűségén — felmerül az a kérdés, hogy mi hát az oka annak, hogy az emberek a büntetés igazságosságát mégis az akarat szabadságára alapítják. E kérdés egyik részével, tudniillik azzal, hogy mint jön egyáltalában létre az akarat szabadságában való téves hit s mint erősödik az megennyire az emberekben, már fentebb foglalkoztunk. Itt ezt a büntetőjogra különösen alkalmazva óhajtjuk vizsgálni.

Mindenekelőtt azt lássuk, hogy ha az emberek szabadnak tartják az emberi akaratot, miért mondják épp ezen az alapon igazságosnak a büntetést, más szóval: hogy *miként függ össze a büntetés igazságosnak tartása az akaratszabadságban való hittel*, milyen okoskodást követnek akkor, midőn e kettőt — bár tévesen — kapcsolatba hozzák egymással? Ez az összeköttetés nem oly természetes, mint azt első látszatra gondolni lehet, és az az okoskodás, mely ezt kíséri, meglehetősen komplikált. A következőképp okoskodnak az emberek a büntetéssel szemben: Te cselekedhettél volna másképpen is, azonban nem akartad magad kényszeríteni, nem akartad magad alávetni azon fájdalomnak, szenvedéseknek, kellemetlenségeknek, melyeknek mi többiek mindnyájan alávetjük magunkat, midőn jogszerűen viselkedünk, már pedig az igazság azt követeli, hogy ne legyen egyik embernek se joga kivonni magát ez alól; ennél fogva igazságosnak tartjuk, hogy téged kényszerítsünk, hogy szenvedésnek vessünk alá. Ezen okoskodásból azt látjuk, hogy az emberek azért tartják a büntetést az aka-

rat szabadságával kapcsolatban igazságosnak, mert erre az esetre is alkalmazzák az egyenlőség elvének helytelen alkalmazásán alapuló megtorló igazságosság azon gondolamenetét, melyről már előbb láttuk, hogy ez mellékes, lényegtelen, téves gondolatmenet, melynek az emberi lélekben szilárd alapja nincs. Eξ tehát az embereknek szintén nem igazi meggyőződésük, ez csak mellékes, járulékos gondolatmenet, mely csak hozzájárul a büntetés hasznosságának belátásához.

Azonban ez a meggyőződés, ez az elmélet is csak azért jöhetett létre, mert — mint fentebb kifejtettük — van ok arra, hogy egyáltalában létrejöjjön az akarat szabadságában való hit. Láttuk, hogy megvan a látszata annak, mintha az emberi akarat szabad volna; láttuk, hogy e mellett szólnak: az álarakat-szabadság s a habozás jelensége. — Szóval, megvan a lehetősége annak, hogy az emberek tévedjenek, mint mindenben, úgy az akaratra vonatkozólag is.

Hogy pedig az akarat szabadságában való téves hit, bár vannak oly tények, melyek világosan bizonyítják annak téves voltát, az emberben mégis annyira megerősödik, annak egyik magyarázata — mint láttuk — az, hogy ez a hit bizonyos hasznos cselekvési módokkal van összhangban. Ennek következtében az emberek elfogultak lesznek; e tannak igen nagy fontosságot tulajdonítván, azt feltétlenül igaznak vallják és nem látják meg az ellene szóló okokat, összhangban van ugyanis ez a felfogás a megerőltetéssel. Az akarat szabadságáról

való meggyőződés előmozdítja, hogy az emberek magukat megerőltessék, és mivel a megerőltetés, illetve az általa elérhető eredmény igen fontos, mivel az emberek boldogsága megköveteli, hogy így cselekedjünk, ennél fogva az a túlzás támad, hogy ezen képesség független mindentől, képesek vagyunk magunkat tetszésünk szerint megerőltetni s így minden akadályt legyőzni.

Egész meggyőződési rendszerek, bár tévesek, épülnek fel azért, mert természetes hajlamainkkal vagy bizonyos hasznos gondolkozási és cselekvési módokkal összhangban vannak. Vegyük például azt a tant, hogy minden bűn megleti büntetését ezen a földön; e tant számos tény megcáfolja, de azért az emberek mégis gyakran hirdetik és valamennyire hiszik. A túlvilág! életben való hitet az ellene szóló tényekkel szemben szintén az ember életvágya és boldogság és igazságosság utáni vágya tartja fenn. Ugyanez áll az akarat szabadságában való hitre nézve is, amennyire tényleg meg van az emberekben. Mert már az eddig előadottakból is kitűnik, hogy az emberek nem minden esetben hisznek az emberi akarat szabadságában, vagyis néha a szabad akaratot hiszik, néha pedig az akarat törvényszerűségét, a szerint, amint az nekik jobban konvenniál. Ilyen kétféleség azonban az emberi meggyőzésekben minden téren előfordul; — hogy egy közelfekvő példát hozzunk fel — az emberek hiszik a tulvilági létet, az örök életet, és mégis félnek a haláltól és nem csak hogy mindenféleképp iparkodnak az életet minél hosszabbá tenni, azt minél

tovább fentartani, hanem sajnálkoznak azon, aki meghalt stb.

Mindezek után csak oda konkludálhatunk, hogy mivel az emberekre nézve igen fontos az, hogy mindenki magát megerőltetve a jót tegye, s mivel ezt tényleg gyakorolják is az emberek, ennél fogva az egy kifejtett irányzattá vált, melylyel csak összhangban van az akarat szabadságában való hit, mely azonban ez utóbbit még nem tételezi fel, mivel a megerőltetés lehetősége is törvényszerűen adva van.

De ezenkívül összhangban van az akarat szabadságában való hit magával a büntetés tényével, és ennek is köszönheti, hogy olyan nagy fontosságot tulajdonítanak neki a büntetőjogban. A dolog ugyanis úgy áll, hogy az emberek az által, hogy az akaratot szabadnak tartják, erősítik a meglevő büntetési irányzatot. Jóllehet a büntetés maga az akarat törvényszerűségén alapszik. Mert ha az emberek büntetnek és meggondolják azt, hogy az akarat nem szabad, hanem törvényszerű, ha látják azt, hogy a büntettes hajlama, mely őt a büntett elkövetésére rávitte, függ bizonyos körülményektől, melyek ismét másoktól függenek, akkor az ő gondolatmenetök a büntetéstől elvonatik, mivel az tűnik fel előttünk, hogy nem elég a tettet sújtani, nem elég büntetni, hanem el kell hárítani azon távolabbi, további okokat, melyek a büntettes akaratát olyanná tették, hogy ő büntettet követett el, melyek tehát a büntett elkövetésének végső okai voltak, így tehát az akarat törvényszerűségéről való hit

végső sorban büntetésellenes volna, de nem azért, mert ha az akarat törvényszerű, akkor nem célszerű és így nem igazságos a büntetés, hanem, mert ez esetben felmerül az a kérdés, hogy nem kellene-e másvalamit alkalmazni a büntetés helyett, mely a bajt gyökeresebben kiirtaná, mint a büntetés, és mégis kevesebb fájdalmat, kisebb szenvedést okozna az embereknek, mely gondolat az emberek figyelmét elvonja a büntetéstől. Már most, *ha az ember nem képes még a távolabbi okokat elhárítani, ha nem képes még ilyen helyesebb, tökéletesebb módokat találni, melyek a büntetésnek helyét pótolnák*, akkor hasznos az, hogy a figyelem rátereltesse a büntetésre, hogy felkel az emberben az a tudat, hogy a társadalomnak joga van a büntettest bántani. Helyes az, hogy ha ismereteink fejletlensége miatt még megelőző intézkedésekre nem vagyunk képesek, vagyis ha az előzményeket, a körülményeket megváltoztatni nem tudjuk, akkor legalább igyekezzünk a büntetésre magára hatni. Így tehát az akarat szabadságában való hit, mely pedig tévedés, bizonyos tekintetben hasznos. Azt kérdezhetné azonban valaki, hogy lehet egyáltalában egy tévedés hasznos; nem involválja már maga a fogalom azt, hogy az káros? Erre azt felelhetjük, hogy igaz ugyan, hogy a tévedés bizonyos tekintetben mindig káros, sőt rendszeren túlnyomó részben káros, de ez még nem zárja ki azt, hogy az bizonyos tekintetben hasznos is legyen, és az emberek néha csakis a hasznosságát látják, a káros voltát pedig nem, és azért ragaszkodnak annyira tévedésükhöz. Az akarat sza-

badságának téves hite annyiban hasznos, mert igazán a legnagyobb megerőltetésre készíti az embereket, másrészt pedig azért, mert erősíti a büntetési irányzatot, amely pedig — mint a fentebbiekben láttuk — mostani ismereteink mellett még szükséges. De másfelől a téves hit igen káros a jövőbeli még hasznosabb cselekvési módoknak kifejlődésére, — amit különben általánosságban minden tévedésre kimondhatunk — mert az a hit, hogy az akarat szabad és hogy megerőltetnünk kell magunkat és szenvednünk, ellentétben van az embereknek azon helyesebb eljárásával, hogy gyógyítsuk és ne üldözzük a morálisan gyengéket, megakadályozza az embereket azon igazság elfogadásában, hogy a morális gyengeség származhatik a testi gyengeségből, melynek folytán az agy nem képes kellően kifejlődni, megakadályozza azt, hogy az emberi cselekvések igazi okait felismerjük, hogy számba vegyük mindazon körülményeket, melyek tényleg az emberi akaratot irányítják, és hogy így természettudományi, pszichológiai és fiziológiai ismereteink fejlődésével keressünk és találjunk olyan módokat, melyekkel magukra ezen körülményekre hatva, tökéletesebben orvosoljuk ama bajokat, melyek a büntettek elkövetéséből erednek.

Tehát az eredmény, melyet fejtegetéseinkből levonunk, a következő: Nem hogy a büntetés, illetve annak hasznosságában, igazságosságában való hit alapulna az akarat szabadságában való hiten, hanem éppen az akarat szabadságában való hit alapszik azon, hogy az emberek büntetnek és hogy a

büntetést igazságosnak találják hasznossági szempontból. Ha az emberekre nézve a büntetés nem volna olyan fontos, amilyen, ha az emberek nem volnának rászorulva a büntetésre, mert a büntettek nem képeznének olyan nagy bajt, akkor az emberek csakhamar megengednék, hogy az akarat törvényszerű. Ezt még jobban megérthetjük, ha felteszszük, hogy az emberek valami oknál fogva nem találják hasznosnak, legalább oly értelemben, amilyenben ma annak tartják, a büntetést; elég ezt elképzelnünk és azzal beláthatjuk, hogy akkor az emberek nem maradnának meg továbbra is azon tévedésük mellett, hogy az akarat szabad. Ha például feltaláljuk a módját annak, hogy a büntetteket máskép, mint büntetéssel, — például nevelés, előzetes lelki hatás, orvosi kezelés által stb., — gátoljuk meg, akkor az emberek nem lévén rászorulva a büntetésre, megszűnnék az akarat szabadságában való hitük is, akkor megengednék, hogy aki büntettet követ el, az bizonyos egyértelműen elhatározó körülményeknél fogva követi el.

Vagy ha elképzeli azt az esetet, hogy a büntettek szerfölött ritkák volnának, például ha tíz millió ember közül egy követne el büntettet, ha tehát a büntett nem képezne veszedelmet a társadalomra s így a büntetésnek nem volna az a haszna, jelentősége, jogosultsága, ami most van, hogy tudniillik el kell rettenteni az emberek millióit a büntettek elkövetésétől: világos, hogy ez esetben megszűnnék az emberekben az a rémület, melyet ma a büntettek elkövetése okoz, megszűnnék azon

nagy gyűlölet, elfogultság, melylyel ma a büntetéssel szemben viseltetnek; higgadtan, józannal néznék a dolgot, és ekkor belátnák, hogy a büntettes hajlama függ különféle okoktól, bizonyos előzményektől, körülményektől, egyszóval elejtenék az akarat szabadságában való hitet, s rájönnének arra, hogy az emberi akarat valóban törvénytörő.

Vagy végül, ha felteszszük, hogy az emberek azon különbözősége, melynél fogva az egyik ember így cselekszik, a másik amúgy, nem arra vonatkoznék, hogy némelyek a jót teszik, mások a rosszat, hogy némelyek bünteteket követnek el, mások nem, — hanem — képzeljük el, — hogy az a két nagy csoport, melyre az emberi cselekvések oszolnának, egy sokkal jelentéktelenebb, az emberi boldogságra sokkal kevésbé fontos körülményre vonatkoznék, például arra, hogy némelyek kék ruhában szeretnek járni, mások pedig vörösben; vájjon az esetben fentartanák-e a szabad akarat hitét, s állítanák-e, hogy ez a tény is, hogy tudniillik ki szereti a vöröset s ki a kéket, okoktól független? Aligha, hanem keletkeznék egy felfogás bennünk, hogy kell valami okának lennie annak, hogy némelyek a kék, mások a vörös ruhát szeretik.

Ismételve azon eredményre jutunk tehát, hogy az embereknek az akarat szabadságában való hite a büntetőjog terén azért terjed el, mert összhangban van a büntetéssel, ami pedig szükséges, hasznos. E hit csak fattyúhajtása a büntetés hasznossága belátásának; a büntetés legmélyebb igazi alapelveivel ellenkező, mellékes asszociáció, melyet,

csakis elfogultsággal lehet igaznak s a büntetés jogosultságára nézve lényegesnek vallani. A célszerű, a kívánatos irányában való elfogultság, melylyel az emberi cselekvéseknek minden terén találkozunk, akadályozza meg az embereket gondolataik és cselekvéseik igazi okainak felismerésében.

V. ELŐADÁS.

Folytatás.

A beszámíthatatlanokról.

22. Most még egy jelenséget akarunk megvizsgálni, mely azért bir reánk nézve kiváló fontossággal, mert az akarat szabóságának hivei a gyakorlati téren éppen erre alkalmazzák következtetéseiket. E jelenség pedig a következő: Az emberek általában szabadnak mondják az akaratot, de némely esetben mégis megengedik, hogy nem szabad. így az elmebeteg akaratát egyáltalában nem tartják szabadnak, arról pedig, ami erős felindulásban, valamely „testi vagy lelki kényszer¹¹ nyomása alatt követtetett el, azt mondják, hogy akarata a büntett elkövetésekor nem volt szabad; az illető nem volt „beszámítható állapotban¹¹. Kifejezve látjuk ezt a felfogást úgy a törvénykönyvekben, mint a büntetőjogi kézikönyvekben. A gyakorlat emberei leginkább erre a megkülönböztetésre támaszkodnak; azt mondják, hogy ha létezik ez a megkülönböztetés, ha az akarat szabóságának hiánya az örülteknek és felindultaknak különös tulajdonsága, akkor azokra nézve, akik nincsenek ilyen állapotban, az áll, hogy ezeknek az akaratuk szabad.

Mi azonban erre azt feleljük: Igaz, hogy az örülteknek, a felindultaknak akarata nem szabad, csak hogy a többi embereké sem az; aki elmebetegségében vagy felindulásában cselekedett, az tényleg nem cselekedhetett máskép, de az, kinek

elméje egészséges, aki a legnagyobb hidegvérrel követett el valamely büntettet, szintén nem cselekedhetett másképp. A különbség a kétféle cselekvési mód között legfőleg abban rejlik, hogy azoknál, kiknek akaratát nem tartják szabadnak, még az akarat szabadságának látszata sincs meg, hiányzik még az álaratarszabadság jelensége is. ők tudniillik nem haboznak, nem válogatnak különféle cselekvési módok között, hogy így vagy úgy cselekedjenek, vagy megerőltessék-e magukat, vagy ne, hanem azon irányban cselekszenek, amely irányban az inger túlnyomóan erős, míg a „szabad akaratúaknak“ nevezett egyéneknél a két irányban ható ingerek között nincs olyan nagy különbség, de valamikora különbség természetesen mégis csak van, mert ha ezek elhatározzák magukat valamely cselekvésre, ez náluk is csak azon oknál fogva következhetik be, hogy a cselekvési inger erősebb volt azon irányban, amelyben elhatározták magukat, mint a másokban.

Azoknak akarata tehát, kiket „szabadakaratúaknak“ szoktak mondani, csak oly törvényszerű, mint azoké, akikre nézve az emberek elismerik az akarat törvényszerűségét; csak az van a dologban, hogy utóbbiaknál az okok, melyek törvényszerűen meghatározzák, hogy mely irányban fog az elhatározás és cselekvés bekövetkezni, úgy vannak csoportosulva, hogy egy irányban sokkal erősebbek; a „szabadakaratúak“-nál ez rendesen nincs így, de még ezeknél is elég gyakran fordul elő az a tény, hogy az egyik oldalon ható okok sokkal erősebbek,

mint a másik oldalon hatók, azaz, hogy a különbség a két oldalon ható okok között sokkal nagyobb, mint felületes szemlélet után feltenni hajlandók vagyunk. Ha mi például nem olyan nagy gyűlölettel büntetnénk, ha nem volnánk a büntettes irányában annyira elfogulva, hanem higgadtan vizsgálnék, hogy milyen volt annak lelki állapota, midőn a büntettet elkövette, azt látnok, hogy az ő lelki állapota a legtöbb esetben nagyon hasonlít az elmebetegéhez vagy legalább is azéhoz, aki indulatosan cselekszik.

De most meg az a kérdés merül föl, hogy miért nem büntetik az emberek azokat, akiknek akaratát törvényszerűnek tartják. Vájjon az akaratuk törvényszerűségében való hit zárja-e ki a büntetést, vagy valami más oka van annak, hogy az emberek ilyen esetekben nem büntetnek? Ha igazán azt lát-nok, hogy az emberek meggyőződése az, hogy azért nem szabad ez esetben büntetni, mert az akarat-nem volt szabad, hanem törvényszerű, akkor összes eddigi okoskodásaink és felállított tételeink tévesek volnának, mert ha az akarat törvényszerűsége zárná ki ez esetben a büntetést, akkor ebből az következ-nék, hogy minden más esetben, mikor tudniillik az emberek büntetnek, azért büntetnek, mert az aka-ratot szabadnak gondolják. Ezért kell a kérdést ala-posan megvizsgálnunk.

A dolog így áll: Igaz, hogy azon esetekben, midőn az akaratot törvény szerűnek tartják az emberek és nem büntetnek, így okoskodnak: „A tet-tes akarata meg volt kötve, nem tehetett máskép,

ezért nem igazságos reá büntetést szabni,“, más esetekben pedig, midőn az akaratot szabadnak tartják és büntetnek, ekkép érvelnek: „A tettes máskép tehetett volna, mivel akarata szabad volt, de ő nem akart máskép cselekedni, ennél fogva megérdemli, hogy megbüntessük.“ Mi azonban ezzel szemben azt állítjuk, hogy *nem ez az okoskodás az emberek igazi okoskodása, hogy nem ez okoskodás hozza létre az ő eljárásukat, valóban vem is okoskodnak így, nem ismerik fel saját gondolkodásuk módját.*

Azt állítjuk, hogy ez az eljárás sem alapul máson, mint a hasznossági belátáson; az vezeti itt is az embereket, nem pedig az, hogy szabad-e az akarat, vagy törvényszerű. Így az, hogy az emberek az elmebeteget nem büntetik, ha büntettet követ is el, csak onnét van, hogy ebben az esetben nem tartják a büntetést hasznosnak és nem onnét, hogy akaratát törvényszerűnek tartják. Az elmebetegre nézve ugyanis az elrettentő és javító büntetés hatástalan, az egészséges büntetéseket pedig eléggé elrettenti, ha az egészségeseket büntetjük, minthogy ők tudják, hogy az egészségeseket és az elmebetegeket egymástól megkülönböztetni tudjuk, és így ők nem menekülhetnek ezen a címen. Amennyiben az egészségeseket az elmebetegektől megkülönböztetni képesek nem vagyunk, annyiban bizony büntetjük az elmebetegeket is; amint mindennap látjuk is, hogy a bíróságok nem ismerik el elmebetegnek azt, akit az orvosok annak mondanak, mert attól félnek, hogy ezt az egészségesek is kihasználják, és

a büntettek elszaporodnak. Azután meg nem is igaz az, hogy az emberek egyáltalában nem büntetik az örülteket, legfeljebb az az igaz, hogy olyan büntetéseket nem alkalmaznak rájuk, mint azokra, kiket szabadakaratúaknak hisznek, de valamikép mégis csak büntetik őket. mert. ha a büntetés lényege abban áll. hogy valakit valami rosszal sújt, akkor az örülteknek elzárása is büntetés. Csak elrettentő módon nem zárják el, mert az céltalan lenne. *Okoskodnak-e vajjon az emberek úgy, hogy az örült akaratára nem szabad, tehát neki örültsége miatt szenvedést okozni, őt fogva tartani nem szabad?* Távolról sem. Erre nézve pedig kétségtelen, hogy ezt az emberek hasznossági belátásból teszik, vagyis azért, mivel ezt a lehető legnagyobb emberi boldogság elérése kívánja így. Sőt azt is látjuk, hogy némely esetben még az örültet is sújtják az emberek olyforma eb-ettenető büntetéssel, amilyennel a közönséges büntettest szokták, azt az örültet, ki az örültek házában magát rosszul viseli, tényleg ilyen büntetéssel sújtják, miután tudják, hogy bizonyos esetekben rájuk nézve is képes hatni a büntetés.

De ha más oldalról tekintjük e dolgot, akkor is ugyanerre az eredményre jutunk, hogy tudnillik az embereket az örültekkel szemben követett eljárásukban a hasznossági belátás vezérli. Ha ugyanis felteszszük. hogy az elmebetegek oly óriási mértékben elszaporodnának, hogy nem lehetne elég örültekházát építeni, ha elzárásuk által nem lehetne ellenük védekezni és ellenük a védekezésnek más módja nem volna, csupán az, hogy őket kivégezzék,

akkor világos, hogy az emberek ezen egy módhoz fordulnának, az örülteket megölnék, s ezen eljárásukat is épp oly igazságosnak tartanák, mint ma az örültek elzárását, és ezt nem azért tartanák igazságosnak, mert ez esetben már szabadnak minősítenék az örültek akaratát, hanem ezt is azért, mert több ember jóléte kívánná meg. mivel ellenesetben nem volna közbiztonság, minden ember szenvedne és a legnagyobb nyomor állana be.

A legnagyobb mértékben valószínű azonban, hogy ez esetben keletkeznék egy oly elmélet, mely szerint az örülteknek szabad akaratuk van, és az emberek ezen téves elmélettel igazolnák az örültek kiirtásának igazságosságát. Tényleg a középkorban, midőn az örültek ellen olyan módon, ahogy ma védekezünk ellenük, védekezni még nem voltak képesek, az a hit volt felőlük elterjedve, hogy ők az ördöggel cimboráskodnak, vagyis a szabad akaratukra vezették vissza tetteiket és ez alapon sújtották őket különféle büntetésekkel, amelyek alkalmazását ma már igazságtalanságnak tartják.

Hogy az emberek nemcsak abban az esetben büntetnek, amelyben feltételezik a szabad akaratot, azt világosan bizonyítja az is, hogy az emberek a tehetségtelent is büntetik, mert igazságosnak tartják azt. hogy neki ne jusson annyi, mint a tehetségesnek; van olyan elmélet is. mely azt tartja, hogy igazságos, ha a tehetségtelenekeket elpusztulni hagyjuk; az emberekben bizonyos düh él az ostobák iránt, mely düh hasonlít ahhoz, melylyel büntettek irányában viseltetünk. Éppen ilyenféle düh

támadna az elmebetegekkel szemben is, ha a fentebbi feltevés megvalósulna; sőt ilyenféle düh támadna azokkal szemben is, kik erős indulatok hatása alatt követtek el büntettet, ha ilyenféle cselekvési módok valami oknál fogva, — például szuggesztívó utján — nagyon elterjednének és így közveszélyt képeznének. Ha az az eset állana be, hogy bizonyosl ártalmas, indulatos cselekvési módok inficiáló hatással bírnának, amennyiben a beteges idegzetű embereket a legnagyobb mértékben felizgatnák és hasonló cselekvésekre készítetnék, akkor az emberek kétségtelenül ez esetekben is büntetnék a tetteket, mihelyt azt belátnák, hogy ezzel képesek gátat vetni az ekként elkövetett büntetteknek, de azért, — amint már ismerjük az emberek okoskodását — nem engednék azt meg, hogy ők ez esetben a célszerűségi belátás szerint jártak el, hanem alkotnának valami hamis elméletet eljárásuk igazolására; a bírák nem azzal indokolnák meg ítéletüket, hogy a legnagyobb emberi boldogság érdekében döntöttek úgy, hanem talán azt mondanák, hogy azért kellett a tettesre büntetést kiszabni, mert szabad akarattól követett el rosszat.

Még egy érdekes konkrét példát hozunk fel annak igazolására, hogy az emberek büntetőjogukat tényleg hasznossági belátás szerint alkotják meg, és azután akkor a téves, sőt egymásnak is ellentmondó elméleteket igazolják. A régi orthodox büntetőjogi iskola szerint a részeg embert büntetni nem igazságos dolog, mivel a részeg embernek nincsen szabad akarata; amit elkövetett, azt „beszámítha-

tatlan“ állapotban követte cl. Ez a téves elmélet annak idején akként jött létre, hogy akkor tényleg nem büntették a részegségben cselekvő bűnösöket, de nem azért, mert az a felfogás uralkodott, hogy annak akarata törvényszerű, hanem mert az akkori különféle ismeretek fejletlen volta miatt nem tudták az emberek, hogy a büntetésnek a részeg emberre is van hatása, hogy azt büntetni hasznos. Azóta azonban fejlődtek a fiziológiai, pszichológiai stb. ismeretek, és az emberek belátták, hogy a részeg emberre is van a büntetésnek hatása, azt is képes visszatartani attól, hogy verekedjék, gyilkoljon stb., ezért tehát az újabb büntetőjog a részeget is bünteti. Ezzel kapcsolatban elterjedt az a felfogás, hogy a részegnek is van bizonyos mértékben szabad akarata, hogy a részeg ember „fél beszámítható” állapotban van. Ezzel a téves elmélettel akarják ma a részeg ember büntetését igazolni, amit pedig mással, mint a büntetés hasznosságával igazolni nem lehet. Épp oly joggal, amilyennel a részegnek fél beszámíthatóságot tulajdonítanak az emberek. tulajdoníthatnának ilyent az örülteknek is, mert a habozás jelensége náluk is meg van oly mértékben, mint a részeg embernél, és az ő akarata sincs jobban megkötve egy irányban, mint az utóbbié, csak hogy mivel tökéletesebb védekezési mód megléteiben az örültekre felesleges a büntetés, ennél fogva nekik nem tulajdonítanak az emberek még „fél beszámíthatóságot” sem, hanem akarataikat teljesen törvényszerűnek vallják.

Végeredménykép tehát megállapíthatjuk, hogy

ámbar az emberek bizonyos büntettek akaratát szabadnak, másokéi ellenben törvényszerűnek tartják, ezen megkülönböztetésnek nincsen semmi jelentősége; maguk az emberek sem ragaszkodnak ehhez, mert bizonyos esetekben megbüntetik azokat is. kiknek akaratát törvényszerűnek tartják, amennyiben pedig nem büntetik az ilyen büntetteket, annyik oka csak az. hogy nem tartják célszerűnek azokat büntetni.

VI. ELŐADÁS.

Összefoglalás.

23. Mielőtt a büntetőjog bölcséletének gyakorlati részét tárgyalni megkezdendők, tekintsünk vissza még egyszer a mondottakra, foglaljuk röviden össze azt, amit három fejezetben a büntetőjog-bölcséletének elméleti részére vonatkozólag előadtunk.

Látszólag az emberek három különböző okból büntetnek: egyfelől, mert belátják a büntetés hasznosságát, másfelől, mert van bennük a célszerűségi belátástól független büntető ösztön, végül, mert él bennük a megtorló igazság érzete, mely megköveteli, hogy aki rosszat okozott, az rosszal sujtassék. Látszólag az emberek két okból *tartják igazságosnak* a büntetést. Egyrészt, mert azt tartják, hogy nagyobb jót okoz a büntetés, mint rosszat, vagyis hasznossága miatt; másrészt a bennük álitólag meglevő megtorló igazsági érzetből.

Valójában azonban úgy áll a dolog, hogy az emberek csak egy okból büntetnek és csak egy okból tartják azt igazságosnak; csak azért büntetnek, mert az a bünteteket csökkenti és azért tartják azt igazságosnak, mivel az a szenvedés, melyet a büntetés elhárít, nagyobb annál, amelyet okoz, szóval, mert a büntetést az emberek lehető legnagyobb boldogsága megkívánja.

Ugyanis nagyszámú különféle (lélektani és jogtörténeti) érvekkel bebizonyítottuk, hogy a büntetési ösztön, mely látszólag független a célszerűségi belátástól és a büntetésnek második forrását látszik képezni, szintén visszavezethető a célszerűségi belátásra. A megtorló igazságérzetről szintén kimutattuk, hogy az is egyfelől a büntetés hasznosságának belátásán, másfelől pedig azon alapul, hogy az emberek az igazságosságnak egycnlőségi elemét, amely a jó és az elháríthatlan rossz szétosztására alkalmazva helyes, helytelenül alkalmazzák a nem szükségszerű rosszra; ha az emberek nem látták volna a büntetést hasznosnak, akkor nem jutottak volna a megtorló igazságosság szörnyű gondolatához, mely az emberek szenvedésének növeléséhez vezet, és így homlokegyenest ellentétben áll azon alapelvvel, mely az emberekben tényleg mint az igazságosság valódi alapelve él.

Végül kimutattuk, hogy a büntetés és annak igazságosnak tartása nem alapul az akarat szabadságában való hiten. Ez a hit, mely különben is téves, a büntetésre nézve épp oly mellékes gondolatmenet, mint a megtorló igazság gondolata.

VII. ELŐADÁS.

**Átmenet a büntetőjog gyakorlati
elveire.**

24. A büntetőjog bölcséletének gyakorlati része nem avval a kérdéssel foglalkozik, miért és hogyan büntetnek tényleg az emberek, hanem avval a kérdéssel, hogy mikép büntessünk? Eme kérdésre általánosságban a következő feleletet adjuk: Úgy büntessünk, amint lényeges lelki természetünknek megfelel; amint az eddig előadottak szerint büntetni úgyis hajlandók vagyunk. Így tehát a büntetőjog bölcséletének gyakorlati része lényegében nem egyéb, mint parancsoló alakba áttétele annak, amit az elméleti részben mint tényt megállapítottunk.

Ezzel szemben azonban Önként felmerül az a kérdés, hogy ha a büntetőjog gyakorlati bölcselété irányelvül csakugyan nem állapít meg egyebet, mint azt, amit mondtunk, hogy akkor nem-e felesleges valami az egész gyakorlati rész. mert hisz arra csak nem kell az embereket ösztönözni, amit úgyis maguktól is tesznek; ha az emberek tényleg bizonyos törvények szerint járnak el összes cselekvésükben, így tehát a büntetés terén is, minek akkor még külön figyelmeztetni őket arra, hogy úgy járjanak el? Es e kérdés különben az egész előadott jogbölcsélettel szemben felmerül, tudniillik az egész jogbölcséletre áll az, hogy a felállított gyakorlati tété-

lek, irányelvek voltaképp nem mondanak mást, mint azt, hogy úgy kell cselekednünk, akként kell eljárunk. amint cselekvéseink főtvénye szerint eljárni szoktunk. Azt mondtuk, hogy az emberek mindig oly jogot alkotnak, amely célszerű, amely az ő különféle szükségleteik kielégítésére alkalmas, és másfelől felállítottuk azt a gyakorlati elvet, hogy az emberek jövőben is mindig olyan jogot alkossanak, olyan államot, olyan közigazgatást, olyan ügyletkötési jogot stb., egyszóval olyan összműködést hozzanak létre, amelyek reájuk nézve célszerűek.

E felmerült kérdésre kell tehát megfelelnünk a következőkben, és így felállított általános gyakorlati irányelvünknek elfogadását megkönnyítenünk.

25. Hogy ily irányelvek felállítása nem felesleges, az kitetszik a következőkből:

Azon törvényekre, amelyekből az elméleti részben azt mondtuk, hogy azok szerint járnak el az emberek, mindig megjegyeztük, hogy ezen törvények ugyan a főtvények, de ezek alól vannak kivételek is, vannak olyan jelenségek is, amelyek nem a főtvények szerint történnek. így a jogalkotásra vonatkozólag főtvényül állapítottuk meg azt, hogy az a célszerűségi belátás szerint megy végbe, mégis egy külön fejezetet*) szenteltünk ama jelenségek felsorolására s magyarázására, melyek ezen elmélet alól kivételt képeznek, amilyen például a konzervatizmus jelensége: az igazságosságról szóló általános tanunkban pedig szintén alapelvnek nyil-

*) A „belátásoss elmélet korlátozásai”.

vánítottuk bár azt, hogy az emberek igazságoságnak a lehető legnagyobb emberi boldogságot tartják, mégis egy külön pontban fejtegetjük az eredeti alapelvtől elütő helytelen igazságossági döntéseket. Látjuk tehát, hogy minden téren fordulnak elő olyan cselekvési módok, melyek nem az igazi helyes gondolatmenetnek felelnek meg, hanem különféle melfokos asszociációkon vagy pedig különféle okokból létrejövő túlzásokon alapulnak. Ennélfogva tehát a gyakorlati résznek feladata az, hogy egyrészt rámutasson az emberek igazi helyes alapelveire, s ezeket követendőknak állítsa fel, másrészt pedig, hogy rámutasson azon eltévelyedésekre, melyek az alapelvekkel szemben létrejönnek, hogy így azon eltérések jövőre nézve megszüntethetők legyenek.

Hogy a mondottakat még inkább igazolva lássuk. nézzük azokat az eltévelyedéseket, melyek a büntetőjog terén a büntetés helyes alapelvével szemben mutatkoznak. Az emberek alapelve a büntetés tekintetében az, hogy azért büntetnek, mert a büntetés hasznos a büntettek meggátlása tekintetében. továbbá, hogy oly mértékben büntetnek, amily mértékben az az elérendő cél tekintetében szükséges, s végül, hogy azért igazságos a büntetés, mivel nagyobb bajt hárít el, mint amekkorát okoz.

Egyik eltérés, amely ezzel szemben mutatkozik, a büntetés mérvére vonatkozik, és abban áll, hogy dacára az emberek azon helyes alapelvének, hogy büntetés csakis oly mértékben alkalmaztassék, amily mértékben a büntettek meggátlása kívánja,

vagyis araily mértékben hasznos, az emberek néha ennél nagyobi) mértékben büntetnek, ami pedig már nem lesz hasznos, sőt. káros. A belátásnak szerepe az emberi cselekvőségek terén, mint azt már más helyen bővebben kifejtettük, abban áll. hogy az az emberben valamely öröm vagy fájdalom, illetőleg általában valamely kedvező vagy kedvezőtlen behatás folytán létrejött izgalmat irányítja, még pedig a hasznos irányba. így a büntett elkövetése által az emberekben előidézett izgalmat oly irányba tereli, hogy az a büntettes megbüntetéséhez vezet, miután a büntetés hasznos cselekvési mód; Így egyúttal természetesen a belátás megszabja a büntetés mérvét is. Előfordul azonban, hogy az izgalom erőssége folytán a belátás nem képes arra, hogy az izgalmat a helyes mértékre terelje; ekkor az izgalom közvetlen hatása folytán a büntetés nagyobb mértékben jön létre, mint amily mértékben hasznos lehet; most a büntetés károssá válik. Ilyen eset forog fenn az általunk már máskor idézett példában, hogy t. i. a kocsis lovát, amely pl. megingja őt vagy — mondjuk — lusta és nem akar elindulni, egyszóval, amely az ő viselkedésével valami izgalmat kelt a kocsisban, dühében annyira üti, hogy a ló kimúl. íme, itt nyilvánvaló, hogy a büntetés, mely helyes mértékben alkalmazva hasznos, túlzott mértékben alkalmazva káros lesz.

Egy másik eltérés a helyes alapelvtől abban áll, hogy mivel a büntetés hasznos, és ezért is az emberek azt folyton alkalmazzák, idők folytán ezt annyira megszokják az emberek, hogy keletkezik

az emberekben egy felfogás, egy hajlam arra nézve, hogy büntessenek, tekintet nélkül a büntetés hatására: okként a büntetés feltétlenné válik, az eszközből cél lesz. Ehhez járni még, mint pl. Kant elméletében. látjuk, egy helytelen asszociáció: a megtorló igazságérzet, mely szerint a i ossza! rosszal kell viszonzni minden hasznossági szemponttól függetlenül. Ekként tehát beáll egy ellentmondás az eredeti alapelwol szemben.

Az akaratszabadság tanának kifejlődése és a büntetésnek arra alapítása szintén egy eltérés a büntetés igazi elvétől, miután ez — mint az előbbi fejezetben kifejtettük — a büntetésnek olyan felfogására vezet, hogy következetesen keresztül vivő. okvetlenül ellentmondásba jut a büntetés alapelvével.

Mindezekből ismételten csak azt látjuk, hogy az emberek maguk folyton hűtlenek lesznek alapelvükhöz. eltérnek attól s ellenmondásba keverednek azzal; épp azért szükséges, hogy alapelvük tökéletesebben vitessék keresztül, a mi egyrészt annak lehető világos kifejtésével, másrészt ezen eltéréseknek, ellenmondásoknak eloszlatásával s így a helyes alapelv tökéletes keresztülvitelét zavaró körülményeknek csökkentésével érhető el. Iis erre ma még nagy mértékben szükség van. mert hisz, ha nézzük a ma érvényben levő büntetőtörvénykönyveket, azoknak indokolásait, vagy a bírói Ítéleteket, akkor látnunk kell, hogy azok is nagy mértékben ellentétben vannak a büntetés helyes

alapelvével. Oly lény ez, mely kétségtelenül igazolja a gyakorlati rász szükséges voltát.

26. Miután okként beigazoltuk a gyakorlati rész szükséges voltát, most azt fogjuk bebizonyítani, hogy egy másképpen hangzó gyakorlati főelvet mint követendőt felállítani nem lehet. A gyakorlati főelvnek szükségkép összhangban kel] lennie az elméleti főelvvel, egyeznie kell azon főelvvel, amelyet az emberek természetük szerint követnek. *Olyan cselekvési szabályt ugyanis, mely ez elvvel nem egyeznék, mely tehát nem volna összhangban az emberi léleknek egy mély. lényeges alapvonásával, hasztalan állítanánk fel követendőül az emberek előtt, mivel azt úgy sem lennének képesek velük elfogadtatni, nem volnánk képesek őket rávenni arra, hogy azon cselekvési módjukat, mely lelküknek mélyével van összhangban, abbanhagyva, más cselekvési módra térjenek át. Ez teljesen lehetetlen volna, miután valakit valamiről meggyőzni, valamely gondolatot valakivel elfogadtatni, csakis akként vagyunk képesek, hogy kimutatjuk az illetőnek, hogy az, amiről őt meg akarjuk győzni, amit vele el akarunk fogadtatni, összhangban van egy olyan elvvel, melyet ő már igaznak tart, melyet ő már kezdettől fogva követ, vagyis tehát, ami összhangban van lelkének legmélyebb alapvonásával.*

Ila egy gyakorlati szabályról van szó, annak helyességét csak úgy bizonyíthatjuk be, hogy az egy cél elérésére vezet, *amelyet az illető, akinek számára bizonyítunk, akar. E célnak tehát már nála adva kell lennie. Végső célokat kitűző elveket*

nem fogadtathatunk el másokat, mint amilyeneket az emberek úgysis követnek.

27. Végezetül még egy felfogással óhajtunk foglalkozni, mely a gyakorlati útmutatás kérdése tekintetében ellenkezik a miénkkel. Stammler Rudolf hallei tanár ugyanis azt vallja, hogy midőn mi megállapítjuk azt, hogy az emberek cselekvéseikben micsoda főelv szerint szoktak eljárni, és gyakorlati útmutatásul csak azt adjuk, hogy ezt a fcelvet kövessék, akkor a mi eljárásunk épp oly nevetséges, mintha megállapítanók a csillagok járásának törvényeit, s hozzá tennők, hogy valóban helyesen teszik, hogy ezen törvények szerint járnak. Nevezett író a *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung* című művében foglalkozik a kérdéssel; könyvében sok helyes nézet van, azonban az egésznek alap gondolata teljesen hamis.

Stammler azt mondja, hogy az emberi lélekre vonatkozólag csak teleologikus. praktikus törvényszerűségről lehet szólni, de nem kauzalitási, azaz elméleti, tényleges törvényszerűségről. Törvényszerűség alatt alapvető egységet ért: így pl. a természet törvényszerűsége alatt azt érti, hogy bizonyos egység van a természetben, míg az emberi lélek és cselekvés törvényszerűsége alatt azt érti, hogy egységet kell létesítenünk céljainkban, azok egymással nem ellenkezhethetnek. Stammler szerint tehát a helyes cselekvési mód abban áll. hogy ilyen törvényszerűséget céljainkban, illetve cselekedeteinkben magunk létesítsünk; az pedig, hogy van-e

azokban kauzalitási egység, mellékes. Azon állításra. reflektálunk röviden, hogy t. i. a kauzalitási törvényszerűség az emberi cselekvések terén nem bír jelentőséggel, sőt, hogy e téren ez nem is létezik, hogy tehát csak a teleológikus törvényszerűség léteítését. kell szem előtt tartanunk, lírre az állításra mi azt feleljük: arra, hogy én céljaimba összhangot, egységet hozzak be. hogy lehűt az ellenmondások kiküszöböltessenek, okvetlenül szem előtt kell tartanom, hogy melyek az én céljaim valóban, hogy melyik milyen fontos, milyen erős, mert ha mindezeket nem tudom, akkor az összhangot nem hozhatom létre. Adva kell tehát lenni mindenekelőtt, hogy bennem bizonyos célok vannak bizonyos erővel; mert, hogy összhangot teremthessek, kell. hogy képzetem legyen arról, hogy én magam milyen vagyok, hogy melyek az én szükségleteim, s hogy azok közül melyek a fontosabbak s melyek a kevésbé fontosak. Abban igaza van Stammlernek. hogy a helyes cselekvéseknél összhangban kell lenniök a céloknak egymással, de már abban nincs neki igaza, hogy ezen összhang létesíthető a tényleges természetnek tekintetbevétele nélkül is. Ahhoz, hogy ezt létrehozhassam, ragaszkodnom kell ahhoz, ami adva bennem, mérlegelnem kell szükségleteimet, úgy, amint azok adva vannak, míg Stammler szerint a tényleges hajlamoktól el kell tekinteni. Ha bennem különféle célok tolnak fel, melyek egymással ellenmondásban vannak, és én a különféle ellenmondó célokat összeegyeztetem, akkor ez nem más. mint szubjektív nyilvánulása

annak, hogy bennem különféle ellentétes erők működtek, inig végre azok között egység jött létre. Nem nevetséges, hogy én praktikus célokat és elveket tűzök ki magamnak ugyanakkor, mikor azt hiszem, hogy akaratom törvényszerű, cselekvésem elméleti törvényei *az által* érvényesülnek, hogy akarok és hogy azon gondolkozom, mit akarjak. Vagyis a teleológikus elv összeesik a kauzalitási elvvel.

VIII. ELŐADÁS.

**A helyes büntetőjog gyakorlati
főelvei.**

28. . A jug keletkezéséről és fejlődéséről" szóló munkában az igazságosság mibenlétéről és az előbbi előadásban a büntetőjog általános gyakorlati irányelvéről mondottakra támaszkodva, most közelebről meghatározzuk, szabatosan formulázunk azokat az elveket, amelyeket a büntetésre vonatkozólag követnünk kell.

Ilárom ilyen főelvet állapíthatunk meg. melyek közül az első következőkép hangzik:

Büntetni nemcsak szabad, de kell is, ha a büntetés célszerv, azaz megvan az a hatása, hogy az a büntettek elkövetését és ez által az emberek szenvedéseit csökkenti.

De — és ez a második főelv — *ebben az esetben is csak a legkisebb büntetést alkalmazzuk, mely még azzal a célszerű hatással bir, hogy a büntetteket csökkenteni képes.* Második főelvünk tehát azt a negatívumot is magában foglalja, hogy ne minden büntetést alkalmazzunk, mert megvan az a célszerű hatása, hogy a büntetteket csökkenteni képes; ha meg is van egy büntetésnek a büntetteket csökkentő hatása, de ha egyszersmind ugyanez a hatása van meg egy nála kisebb, enyhébb büntetésnek, akkor nem azt kell alkalmazni, hanem a kisebb büntetést.

Végül a harmadik főelv a következő:

Ezt a legkisebb büntetést is csak abban az esetben alkalmazzuk, ha az kisebb rosszat ró az emberekre (mint tudjuk, a büntetés mindig valamely rosszal való sújtásban áll), mint amekkora rossztól őket megóvja az által, hogy a büntetteket megátolja, vagy — másképp mondvá — csakis azt a büntetést alkalmazzuk, amelyből nagyobb jó származik az emberekre, mint amekkora jótól őket megfosztja.*)

A most megismertetett három főelvnek kommentálása képezi most legközelebbi feladatunkat.

29. Első főelvünk szerint a büntetés irányítója legyen a célszerűség; minden büntetést a szerint kell irányítani, mint azt a cél megkívánja. Ezen elvből következik az a negatív mellékgazság, hogy a megtorló igazságérzet kedvéért, pusztán azért, hogy a ki rosszat követett el, az rosszal lakoljon. büntetnünk nem szabad; a megtorló igazságérzet mint a büntetés irányítója teljesen és feltétlenül kizárandó. Megtorlás kedvéért büntetni nem szabad, hanem csakis azért, hogy vele a büntettek elkövetését csökkentsük; ahol a büntetés ezel a hatással nem bir, ott el kell ejteni és helyette más eljárást keresni, amely célhoz vezet. így pl. ha a gyermekek rá vannak nevelve a lopásra, s azt már annyira megszokták, hogy bármilyen szigorúan

*) E harmadik elv kimondásánál fölteszem hogy a ki büntet, nem a maga érdekében, hanem embertársai érdekében büntet. Mert nézetem szerint csak ebben az esetben felel meg az emberi természetnek ez az igazságossági elv; az emberi természet nézetem szerint olyan, hogy a magunk igen csekély java védelmére másnak nagy fájdalmat okozunk. — A második elv azonban nem ütközik önérdékünkbe sem.

és akárhányszor büntessék is őket, mégis, mihelyt isméi abba a helyzetbe kerülnek, hogy lophatnak, isméi lopni fognak, akkor nem igazságos dolog megbüntetni őket. miután rájuk nézve nyilvánvalóan semmi hatással nem bír a büntetés; ez esetben nincs annak semmi célja, az nem csökkenti a szenvedéseket, hanem még fokozza azokat. Ez esetben tollút más úton-módon kell gondoskodnunk arról, hogy ezek a gyermekek máskor ne lopjanak, így nevelés, javítás, stb. útján. Hasonlóképpen nem volna a büntetés igazságos az esetben sem, ha bizonyos szenvedélyeknek hatása alatt bizonyos büntetteket követnének el olyanok, kik különben sohasem szoktak büntetteket elkövetni; sem ők maguk, sem pedig embertársaik nem szoktak rendes körülmények között ily büntetteket elkövetni, legfeljebb nagy ritkán, különféle rendkívüli körülmények hatása folytán. Ez esetben szintén céltalan, felesleges volna a büntetés, miután sem a tetteseket, sem a többieket nem kellene a jövőre a büntettek elkövetésétől elriasztani.

De felmerülhet most ezzel szemben az a kérdés, hogy ha csakugyan meg van az emberben a megtorló ösztön, és ha annak kielégítése szintén képes neki örömet okozni, nem-e lehetséges akkor, hogy magából a megtorló ösztönnek kielégítéséből származó öröm oly nagy, hogy felülmúlja a büntetés által másnak okozott fájdalmat, vagyis tehát az igazságosság általános alapelve, a legnagyobb emberi boldogság szerint, nem-e igazolhatjuk a megtorlásból származó büntetést? E kérdésre tagadó-

Ing kell válaszolnunk, meri tényleg a megtorló oszlón kielégítéséből származó öröm sohasem lehet ilyen nagy. Az emberek mihelyt jobban magukba szállánnk. mindjárt nem fogunk örömet találni a megtorlásban. vagy legalább is örömük olyan csekély lesz, hogy nem ér fel azzal a szenvedéssel, ami! a büntetés másoknak okoz. Világosan látjuk ezt abból, hogy tényleg az emberek a legmagasztosabbnak, a legnemesebbnek lártják a keresztény vallás azon tanait, hogy meg kell bocsátanunk ellenfeleinknek is.

Ezzel döntöttünk egy olyan kérdés tekintetében. mely a büntetőjogi írókat iskolába választja szét már régóta. A büntetőjogi tankönyvek elején a tételes jog magyarázói rendszeren általános bölcselkedéssel foglalkoznak, azon kérdéssel, hogy kell-e büntetni, s ha igen, akkor miért, és hogyan kell? Az erre vonatkozó összes elméleteket három főcsoportba szokás osztani, úgymint a viszonylagos (relatív), a feltétlen (abszolút) és a vegyes elméletek csoportjába. Eme három főosztályon belül azután különféle osztályok vannak még. Viszonylagos elméletnek nevezik azokat, amelyek ugyanazt mondják, amit kifejtettünk, hogy t. i. a büntetés alapelve legyen a célszerűség, hogy tehát azért kell büntetni, mert a büntetés a büntetteket megátolni képes. A föltétien elméletek ellenben azt mondják, hogy nem a célszerűség kedvéért kell büntetni, nem azért, hogy a büntettek csökentesenek, hanem pusztán a megtorló igazságosság kedvéért, mert ez követeli, hogy a büntettes büntettes-

.sók. Végül a vegyes elméletek a kettőt, t. i. a célszerűséget és megtorlást összekötik. Ezen felosztás szerint tehát mi a relatív büntetési elméletet, tartjuk fenn teljes tisztaságában, és valóban, ha nézzük azon törekvéseket, melyek a büntetőjog reformjára időről-időre felmerültek, akkor azt fogjuk látni, hogy ezeket sem sugalmazta sohasem más elv, mint a célszerűségi, hogy ezekben sem uralkodott sohasem az abszolút elmélet: a büntetőjog fejlesztésének a bölcselkedési indokolásai sohasem nyugodtak a megtorlás gondolatán. Mikor az emberek *javították, fejlesztették* a büntetőjogot, sohasem tették ezt azért, mert a megtorlási elvnek akartak eleget tenni: a megtorló igazság sohasem jelentkezett akkor az embereknél, amikor ők új büntetőtörvényeket akartak alkotni, mert hisz az csak egy mellékes, téves gondolatmenet, melyet az emberek magukba szállásuk után helyesnek nem tartanak: ellenkezőleg: az emberek ilyenmű törekvései mindig a célszerűség gondolatán alapulnak; vagy azon a gondolaton, hogy egy olyan büntetőjogot kell létrehozni, amely az eddiginél jobban képes a büntetteket, meggátolni, vagy azon, hogy a létező büntetések túlszigorúak, miért is enyhébbeket kell helyettük behozni, azaz alapultak második vagy harmadik főelvünkön. A megtorló igazságossága gondolata mindig csak a *létező* büntetőjognak igazolására szolgál (konzervatív elmélet), de a törvényhozásnak ez sohasem volt vezető elve.

Azok, akik mint Kant, a megtorló igazságosság tanának alapján állanak, vagyis az abszolút

elméleteknek hívei, nemcsak azt mondják, hogy azért kell büntetni, mert igazságos az, hogy aki büntettet követett el, maga is bűnhődjék, hanem azt is mondják, célszerűségből büntetni nem igazságos. amit ők úgy fejeznek ki, hogy egyik embert fölhasználni arra, hogy általa mások java előmozdítassék (elrettetés útján), nem igazságos. Mi azonban e tekintetben határozottan ellentétes álláspontot foglalunk el; előadott tanainkból ugyanis az következik, hogy egyik embert mások boldogságának eszközéül felhasználni igenis igazságos; nagyon is igazságos az, hogy egyik embernek boldogsága sokkal több embernek boldogságáért, tehát a kisebb boldogság a sokkal nagyobbért feláldoztassék, hisz az igazságosságnak éppen ez a lényege. A kisebb boldogságnak feláldozását a nagyobbért látjuk nemcsak a büntetőjogban, hanem a magánjogban is; ha a szerződéseknek megtartását követeljük attól is, kinek az esetleg önhibáján kívül vesztét okozza, úgy ennek nyilvánvalóan nem lehet más igazolása, mint az, hogy azt követeli az emberek lehető legnagyobb boldogsága, követeli a munkamegosztásnak, a forgalomnak, egyszóval a közgazdaságnak érdeke, mely a szerződések megtartása nélkül fenn nem állhatna.

30. Második főelvünkben azt mondtuk, hogy csak a legkisebb büntetést alkalmazzuk, mely a büntetteket még meggátolni képes. Ez következik az igazságosságról előadottakból, mert azok szerint az igazságosság abban áll, hogy az emberi szükségletek összeütközése közepett a lehető leg-

kisebb boldogtalanságot, illetve a lehető legnagyobb boldogságot érjük el; a büntetésnek egyedüli vezérelve pedig a büntettek csökkentése lévén, szükségképp következik ezekből, hogy az ugyanazon hatással bíró büntetések közül csakis a legkisebb az igazságos, miután a nála nagyobb büntetés már nagyobb szenvedést okoz és így nem érheti el a lehető legkisebb boldogtalanságot, illetve a lehető legnagyobb boldogságot. Tételünk-
 höz azonban még egy fontos korollariumot kell fűznünk, elvünket általánosítanunk kell. Tegyük fel, hogy a büntettek elkövetése meggátolható, illetve csökkenthető másféle módon is, amely pedig kevesebb szenvedést okoz, mint a büntetés, pl. nevelés által, vagy az által, hogy a büntettesnek szükségleteit, melyeknek kielégítetlensége készíti őt a büntettek elkövetésére, előzetesen kielégítjük. Ha rendelkezésre állanak ilyen enyhébb meggátlási módok, akkor természetesen ezek alkalmazását kell az igazság követelményének tartanunk, úgy, hogy még a legkisebb büntetés is, mely a büntetteket még meggátolni, illetve csökkenteni képes, csak abban az esetben lesz igazságos, ha nincsenek olyan másféle eszközök, melyeknek segítségével még kevesebb szenvedés, még kisebb boldogtalanság útján érhető el ugyanaz a hatás, t. i. a büntettek meggátlása, illetve csökkentése. Amiből ismét az következik, hogy ne büntessünk minden esetben, ha büntettek elkövetetnek, hanem, amennyiben lehetséges, keressünk célunk elérésére enyhébb eszközöket, keressünk *megelőzési* módokat és alkal-

mázzuk ezeket, ha ez kisebb szenvedéssel jár, mint a büntetés. Csupán az esetben büntessünk, ha azon áldozat, melybe a társadalomnak ezen megelőzési módok kerülnek, nagyobb volna a büntetés által a tettesnek okozott szenvedésnél, mert más esetekben a büntetés a szükségesnél nagyobb mértékben korlátozza az emberek boldogságát, felesleges szenvedést okoz nekik, éppen ezért ez esetben a társadalom igazságtalanul jár el egyes tagjai irányában, ha a büntetést ilyen esetekben is alkalmazza; tehát a társadalomnak igazságossági kötelessége arról gondoskodni, hogy mindig a legenyhébb eszközök választassanak a cél elérésére.

31. A második és harmadik főelvet, melyet felállítottunk, a büntetés szorosabb értelmében vett igazságossági főelvének lehet nevezni, ellentétben első főelvünkkel, mely általában csupán a büntetés célszerűségére vonatkozik. E két főelv fejezi ki közelebbről az igazságosság követelményét, miután ezeknek keresztülvitele által érhető el, hogy mindig a legkisebb boldogtalanság okoztassék a büntetés által, csak annyi, amennyi épp elkerülhetetlen a szükségletek összeütközése következtében.

Vannak újabban olyanok, akik az első főelvet helyesnek vallják, de a másodikat és harmadikat nem állítják fel, azt mondván, hogy igazságosságról a büntetésben szó sem lehet más értelemben, mint pusztán a (védettek szempontjából való) célszerűség értelmében, vagyis mindig csak arra kell ügyelni, hogy az alkalmazandó büntetés (a védettekre nézve) célszerű legyen. Szerintük ez a bünte-

tés már igazságos is. Ezt a nézetet vallják napjainkban az olasz büntetőjogi iskola hívei, így Garofalo; míg szerintünk abból, hogy valamely büntetés célszerű, vagyis, hogy képes a büntetteket csökkenteni, nem következik annak igazságossága, mert igazságosnak a büntetést csak akkor mondjuk, ha a jó, mely belőle származik, nagyobb a rossznál, amelyet okoz. Az olasz büntetőjogászok elvetik a régi ortodox klasszikus büntetőjogi iskola azon tanát, mely szerint a büntetés igazságossága abban áll, hogy a büntetés nagysága arányos legyen az elkövetett bűntett nagyságával; ők ezzel szemben azt vallják, hogy a büntetést nem a büntettekhez kell szabni, nem azt kell nézni, hogy ki mekkora büntetteket követett el, hanem nézni kell azon veszélyt, amely a jövőre nézve a büntettek elkövetése tekintetében fenforog, olyan büntetést kell kiszabni, amely ezen veszélyt elhárítani képes. És midőn az ortodox iskola igazságossági tanait elvetik, nem ismernek el semmiféle más igazságossági elvet, mint azt, hogy a célszerű büntetés igazságos. E felfogásnak ellentmond azonban már az az érzés, mely minden emberben él, mint az igazságosság általános követelményének folyománya, hogy t. i. az igazságosság megköveteli azt, hogy a büntetésnél tekintettel legyünk a büntetésre is és lehetőleg kímélettel legyünk ő iránta is. E tény előtt szemet hunynunk nem lehet, s éppen ennek adtunk mi második és harmadik főelvünkben kifejezést. Egyébként maga Garofalo sem térhetett ki ez elől; bár a célszerűséget vallja a büntetés igazságossága

egyedüli alapjának, mégis büntető rendszere összeállításánál önkénytelenül is ügyelt arra, hogy valamely büntetés nem-e okoz nagyobb bajt, mint amekkorát elhárít, csakhogy ezt ő nem úgy igyekezett elvileg megalapozni, mint ahogy mi tettük; épp ezért, nem is tudta önmagát igazolni. így például, szerinte — és általában az olasz büntetőjogászok szerint — a javíthatatlan gyilkost, vagy mint ahogy ők nevezik: a született gyilkost halállal kell büntetni; azt mondják, hogy ez esetben ez a célszerű és igazságos büntetés, mert ez olcsóbb és biztosabb az örökös elzárásnál; midőn azonban a javíthatatlan gyilkosnak párjáról, a javíthatatlan tolvajról van szó, aki dolgozni egyáltalában nem akar, aki-ről egészen kétségtelen, hogy mindig nem becsületes módon fog élni, hogy tehát a társadalomra állandó veszélyt képez, erre nézve már nem óhajtják a halálbüntetést alkalmazni, hanem egy enyhébb büntetést állapítanak meg reá alkalmazandónak. Ebben igazuk van az igazságosság szempontjából, mert ezek a büntettek nem képeznek olyan nagy bajt a társadalomra, mert ha lopnak is, ha embertársaiknak gazdagságát csökkentik is, ez által mégsem okoznak akkora szenvedéseket, mint a gyilkosok, ennél fogva igazságtalanság lenne, hogy a gazdasági biztonság kedvéért a tetteseknek életét áldozzák fel, mert így könnyen nagyobb jót áldoznának fel a kisebbért, a büntetés nagyobb szenvedést okozna, mint amilyen boldogságot okoz másoknak. De Garofalo nem jutván második és harmadik elvünk helyességének tudatára, ezen

a módon nem képes igazolni, hogy a javíthatatlan tolvajra nem kívánja a legolcsóbb és legbiztosabb, tehát a legcélszerűbb büntetést, a halált. Garofalo, midőn számot akar adni arról, hogy miért nem alkalmazza ő a javíthatatlan tolvajra is ugyanazt a büntetést, amelyet a javíthatatlan gyilkosra, akkor nem tudja ezt igazolni; azt mondja, hogy tekintettel kell lenni a büntetésnél a társadalom érzésére is, amely a tolvajokkal szemben nincs olyan nagy mértékben felháborodva, mint a gyilkosokkal szemben; világos azonban, hogy ez nem kielégítő megokolás és hogy ez esetben ő eltér a saját maga alapelvétől.

Egy francia író találóan hozta fel Garofalóval szemben azt az ellenvetést, hogy tanaiból az következik, hogy a közveszélyes örültet is meg kell ölni, mert erre nézve is célszerű ugyanaz az eljárás, ami a született gyilkosra; minek az örültet elzárni, és eltartani egész életében, hisz biztosabb és olcsóbb, ha megöljük? Valóban Garofalo tanaiból csakugyan ez következne; ha a (védettek nézve) célszerű büntetés már magában véve igazságos volna, és egyebet nem is kellene tekintetbe vennünk, mint a (védettek szempontjából való) célszerűséget, akkor az örülteket nyugodt lélekkel megölhetnék s igazságosnak tartanók eljárásunkat. Azonban mihelyt meggondoljuk, hogy az örültek nem képeznek oly nagy veszedelmet a társadalomra, mint a gyilkosok, miután az egyik példája nem bátorítja fel a másikat, akkor azonnal látjuk, hogy velük szemben is ugyanazt az eljárást alkalmazni, őket

is úgy büntetni, mint a gyilkost, túlságosan szigorú, igazságtalan eljárás volna. De láttuk viszont azt is, hogy ha az örültek szerfölött nagy számmal volnának, elannyira, hogy közveszélyt képeznének, s ellenük elzárásuk által védekezni nem lehetne, akkor tényleg igazságos lenne őket megölni. Mivel azonban az eset fenn nem forog, ennél fogva az a haszon, amit az örültek kiirtása a társadalomnak okozna, nem érne fel azzal a szenvedéssel, amit az örülteknek, illetve hozzátartozóiknak okoznánk, ennél fogva nem tarthatjuk igazságosnak.

Így tehát az olasz büntetőjogászok is, kik általános elvként, tőlünk eltérőleg azt állítják fel, hogy a célszerű büntetés igazságos, ugyanezen elv részletes keresztülvitelénél kénytelenek ezen elvtől eltérni és oda jutni, ahová mi jutottunk, hogy t. i. a büntetés kiszabásánál nemcsak a társadalom (a védettek) érdekét, hanem a büntetett érdekét is tekintetbe kell venni, néznünk kell, hogy a jó, amelyet egyik oldalon okozunk, — t. i. a „társadalomnak“, — nem-e kisebb a rossznál, melyet a másik oldalon okozunk vele, t. i. a büntetettnek. Világos, hogy helyesen értelmezve a célszerűségi elvet, azt egyetemesen kell felállítani, nemcsak a védettek, hanem a büntetettek javát is nézve. A mi második s harmadik elvünk tulajdonkép szintén csak célszerűségi.

Az imént hallottakból már most — azt hisszük — világosan megérthető harmadik főelvünknek jelentősége is. Míg a klasszikus ortodox iskola szerint a büntetés igazságosságának elve abban áll,

hogy a büntetés arányban legyen a büntetettel, míg a modern utilitaristák, az olaszok a büntetés igazságossága egyedüli kellékének annak a védekezésre célszerű voltát tartják, addig a mi felfogásunk szerint csakis az a büntetés igazságos, mely nagyobb rosszat hárit el, mint amekkorát okoz, vagyis a melyiknek nemcsak bruttó, hanem nettó hasznossága van. Ezt fejezi ki harmadik főelvünk, mely tehát azon korollariumot is magában foglalja, hogy a büntetés kiszabásánál nemcsak a társadalomnak, hanem a tettesnek érdekét is tekintetbe kell venni, éppen ezért valamely büntetés, habár célszerű is és habár a büntetésen kívül más, enyhébb eszközzel nem is lehet ugyanazt a hatást elérni, még ez esetben sem szükségkép igazságos és alkalmazandó az, miután meglehet, hogy alkalmazásával oly nagy szenvedést okozunk a tettesnek, hogy ez felülmúlja azt a jót, mit a társadalomnak nyújt. így, ha csekélyebb büntettek követtetnek el, amelyek azonban csak nagy büntetések árán hárithatók el, akkor ez esetben nem igazságos büntetni. Pl. azokat a gyermekeket, kik gyümölcsöt lopnak, azokat az embereket, kik valamely népszokás folytán a hűtlen szeretőt arca megvágásával megbélyegzik stb., nem igazságos megbüntetni abban az esetben, ha őket ettől csak valamely rendkívül súlyos büntetéssel lehetne visszatartani. A klasszikus ortodox és a modern olasz utilitarista büntetőjogi iskola elveinek keresztülvitele által nem volna tehát biztosítva mindig az emberek lehető legnagyobb boldogsága, nem volna kizárva

az, hogy a büntetés még fokozza az emberek szenvedéseit; a mi elveink keresztülvitele azonban ezt teljesen kizárja. A közkeletű utilitarista felfogás a klasszikus iskolával ellentétbe helyezkedve, a büntetésre vonatkozólag teljesen elvet minden arányosítást, amelyet a klasszikus iskola felállított, mi azonban elismerünk bizonyos arányosítást, csak-hogy ez egészen más, mint amit nevezett iskola hirdet; míg ugyanis az a büntetésnek a büntetthez való arányosítását célnak tekinti, ebben látva éppen a büntetés igazságosságát, addig szerintünk az csak egy eszköz az igazságosság végcéljának, a lehető legnagyobb emberi boldogságnak megvalósítására, amennyiben a legnagyobb büntetteket nagyobb büntetések által szabad meggátolni, mint a kisebbeket. Mihelyt azonban a nagy büntett is meggátolható kis büntetés által, akkor már nem kívánjuk az arányosítást, s így mi nem jutunk oda, ahová az ortodox iskola hívei jutottak, hogy t. i. büntetésünk által esetleg még újabb szenvedéseket idézünk elő.

32. Kifejtett három főelvünk összhangot hozott létre ama különböző érzelmek között, melyek lelkünkben a büntetésre vonatkozólag élnek. Tudjuk, hogy egyfelől él bennünk az az érzés, hogy büntetnünk kell, vagyis él bennünk a megtorló igazság érzete, másfelől pedig azt érezzük, hogy szebb, nemesebb, magasztosabb dolog, ha nem büntetünk. Eme két egymással teljesen ellentétes érzés közt nehéz dolog eligazodást találni, azok között összhangot teremteni. Mindkét felfogás feltétlenné vált,

s követői által kizárólagosnak ismertetett el. Az elsőt például Ivánt tette feltétlenné, ő, a megtorló igazságosság kizárólagosságának képviselője, azt tanítja, hogy okvetlenül büntetni kell, mert igazságos, hogy az, aki rosszat követett el, maga is rosszszál sujtassék, büntetni kell akkor is, ha semmi haszon nincs a büntetésből: ha biztosan tudnók, hogy az egész világ már a következő pillanatban meg fog semmisülni, a büntettest, aki még nem volt megbüntetve tettéért, ez esetben is meg kellene büntetnünk. Ezen felfogásnak teljes ellentétét látjuk az evangélium tanaiban, melyek szerint büntetni egyáltalában nem szabad és nem igazságos: még legnagyobb ellenségünknek is meg kell bocsátanunk, mindenkivel csak jót kell tennünk, rosszat tennünk, valakinek bármi módon is ártani, nem szabad, összes embertársainknak érdekét szem «lőtt kell tartanunk.

Amit mi a büntetés igazságosságára vonatkozólag a modern utilitariusokkal szemben a mondtunk, nem más, mint az evangélium tanainak más szóval visszaadása. Midőn ugyanis ők a büntetést igazságosnak tartják azon szempontból, hogy ez célszerű, hogy abból az embernek haszna van akkor ők voltaképpen csakis a társadalomnak egyes tagjai s nem az összes emberiségnek javát vették tekintetbe, mert hisz a büntetésekre nem tekintetek, pedig ők is tagjai az emberi társadalomnak. Szerintünk ő reájuk is épp oly tekintettel kell lenni mint a társadalom többi tagjaira, s csak az esetben szabad nekik szenvedést okoznunk, ha azt a

nagyobb jó érdeke megkívánja, nem pedig azért, mintha az valami természetes dolog volna, hogy a büntettesnek okvetlenül szenvednie kell.

A két ellentétes felfogás közül, mely a büntetésre vonatkozólag egymással szemben áll, amelyek egyikét egy nagy filozófus, másikat pedig az evangélium tanai képviselik, kétségtelenül az utóbbi a magasabb. Az evangélium tana mindenestre a lemagasabb tan, mert kétségtelenül a végső cél, hogy mindenki boldog legyen, senkinek se legyenek szenvedései; Kant tana ellenben egy alacsonyrendű tan, mivel a büntetést, ami nem egyéb, mint az embereknek mostani tökéletlenségéből eredő szükséges rossz, egy többé-kevésbé tökéletlen eszköz, mint öncélt állítja elének.

Mi nem büntetünk azért, a miért Kant óhajt büntetni, hogy t. i. a tettesnek szenvedést okozunk; a mi végső célunk az, hogy ne okozunk szenvedést a büntettesnek sem. De ma még nem nélkülözhetjük a büntetést, nem nélkülözhetjük a fájdalom okozását, mert ha nem büntetnénk, akkor a büntettek, melyeket most még más eljárások által meggátolni nem tudunk, még nagyobb szenvedéseket okoznának, mint a mekkorát a büntetés által okozunk. Ha az emberi ismeretek már oly tökéletesek volnának, hogy a büntetteket fájdalom okozása nélkül tudnók meggátolni, akkor lehetne úgy eljárni, amint azt az evangélium tanai mondják, akkor lehetséges volna, hogy az igazságosság legnagyobb eszméjét megvalósítsuk, lehetséges volna egy a legnagyobb mértékben altruisztikus ember-

szerető viselkedési mód, lehető volna az, hogy az emberek ne korlátozzák egymás boldogságát, hanem mindenki csak előmozdítsa saját boldogságával a másét is.

83. Miután gyakorlati főelveinket a büntetésre vonatkozólag kifejtettük, most egy korollá'iumot fogunk felállítani. Egy ilyen melléktételt ekként foglalunk össze: A büntetteket úgy kell néznünk, mint egy jelenséget, mely bizonyos határozott okokkal bir, melynek vannak bizonyos törvényei; és így a büntettek meggátlásának egyedüli módjául tartanunk a büntetést nem szabad, hanem mindig tekintetbe kell vennünk a büntettnél, hogy nem-e tudunk találni valami olyan módot, melynek segítségével a büntettek elkövetésének okaira hatnánk, azokat változtatnók meg, és így alaposabban kiirtanók a büntetteket és mégis kevesebb szenvedést okoznánk, mint a büntetéssel. Míg az ortodox klasszikus iskola a büntetést úgy fogja fel, hogy az a büntettes szabad akarati elhatározásából származott és éppen ezért minden törvényszerűséget nélkülöz, addig mi a büntetteket egy törvényszerű társadalmi jelenségnek, a büntetést pedig a büntettek meggátlása egyik eszközének tartjuk, melynél azonban tökéletesebb eszközöket keresnünk folyton kell. Hogy azonban ilyen eszközöket találjunk is, annak előfeltételét az képezi, hogy alkosunk egy oly tudományt, mely a büntettek okait, meghatározóit kutatja és megállapítja azoknak törvényeit, épp úgy, mint a fizika megállapítja a természeti jelenségekeit. Nézetünk szerint a bün-

tetteknek is épp olyan törvényeik vannak, mint a többi természeti jelenségeknek, és azt hisszük, hogy a szorgalmas kutatás és a helyes gondolkodás rá is fog jönni azokra az idők folyamán. Ma ugyan még mindig igen csekély mértékben ismerjük e törvényeket, de kétségtelen, hogy az utolsó évtizedek alatt e tekintetben haladás mutatkozott a múlthoz képest. Az uttörés érdeme az olasz büntetőjogászoké — főleg Lombrosoé, — kik abból a helyes alapelvből indultak ki, hogy a büntett egy természeti jelenség, melynek törvényeit épp úgy meg lehet állapítani, mint egyéb jelenségekét. Haladásuk tehát a múlthoz képest főleg abban állott, hogy *felvetették a kérdést*, hogy mik az okai a büntettek elkövetésének. A feleletek, melyeket a fölvetett kérdésre, például Lombroso, adtak, nem kielégítők ugyan, de már magában véve a kérdésnek felvetése óriási haladást jelent a múlthoz képest, egy új tudományágnak, a kriminológiának, vetette meg alapját, melyről egész kétségtelen, hogy kitartó és helyes továbbfejlesztés mellett képes lesz majd eredménykép oly becses igazságokat felmutatni, melyek alapján egész mostani büntetőjogi rendszerünknek egy sokkal tökéletesebb büntettségátlási rendszerre való átalakítása lehetőségessé válik. Lehetővé lesz, hogy a fájdalmas és nem eléggé biztos büntetések helyett enyhébb és alaposabb, a büntettnek végső okait megsemmisítő, megelőző intézkedéseket alkalmazzunk.

Kifejtett következtetésünk hordereje azonban messze túlmegy a büntetőjog birodalmán. Ugyanis

nem csupán a büntetés terén, de az életben mindenütt azt látjuk, hogy meg van bennünk az a hajlam, hogy azok ellen, kikről azt tapasztaljuk, hogy viselkedésük által másoknak boldogságát csökkentik, támadólag lépünk fel: fel vagyunk ellenük böszülve s szenvedésekkel óhajtjuk őket sújtani a helyett, hogy nyugodtan és elfogulatlanul megvizsgáljuk, hogy miért viselkednek ők úgy, s hogy vajjon nem lehetne-e azon okokat elhárítani, melyek őket ilyen viselkedésre készítetik.

Nézzünk csak néhány ilyen a mindennapi életből vett példát. így pl. mindennapi dolog a harag a társadalomnak privilegizált osztályai, a mágnások, a nagytőkések ellen, akik keveset dolgoznak, sokat élveznek és a szegény ember bajaival nem törődnek. Hogy a privilegizáltak bajokat okoznak a társadalomnak, és hogy sokkal jobb volna a társadalomnak, ha nem volna azoknak ilyen privilegizált helyzetük, hanem pl. a dúsgazdagok részeltetnék vagyonukban a szegényeket is. az kétségtelen; jelenleg azonban csak az érdekel bennünket, hogy milyen érzelem támad velük szemben a többi emberekben és hogyan akarnak azok ellenük fellépni. Az ilyen osztályokkal szemben düh támad az emberekben, azt tartják felőlük, hogy azok gonoszak, ezért ki szeretnék őket irtani. És nem támad fel az emberekben az a gondolat, hogy ha ők ugyanolyan helyzetbe jutnának, akkor a szegények bajaival épp annyira nem törődök lennének ők is; ellenkezőleg, az az ember, ki haraggal tekint a mágnásra, vagy a nagytőkésre, lelke mélyén meg van arról győ-

zódve, hogy ha 6 hasonló körülmények közé kerülne, bizony nem lenne olyan semmittevő és részvétlen. Mi azonban azt állítjuk, hogy ez nem így áll, azt állítjuk, hogy igenis, ezek az emberek is éppen úgy viselkednének, mint azok, kik ellen most fel vannak háborodva, ha ők is ugyanazon körülmények között élnének. És ezen állítást nemcsak a mindennapi életből merített nyers tapasztalatok igazolják, de igazolja ezt a józan gondolkodás, úgy hogy ezt mintegy dedukció útján levezetett igazságként állíthatjuk. Ugyanis már maga az a tény, hogy az egész osztály, egy nagyobb embercsoport, melynek tagjai egyforma körülmények között élnek, egyformán viselkedik, világosan mutatja, hogy e viselkedést a körülmények okozzák, hogy tehát ez nem egyéni vonás, hanem mindenki követné ezt a sajátos viselkedési módot, ha ezen sajátos körülmények közé kerülne. Hiszen csak nem mondhatjuk, hogy épp a lusták és rosszszivűek lettek gazdagok és előkelők. Ezen igazságból természetesen az is következik, amit a büntetésre, helyesebben szólva: a büntettekre nézve mondtunk, hogy t. i. nem az a helyes lelkiállapot az ilyenekkel szemben, hogy haragszunk rájuk, s nem az a helyes eljárási mód, hogy üldözzük őket s kiirtásukra törünk, hanem a helyes lelkiállapot velük szemben az elfogulatlan nyugalom, az hogy viselkedésüket bizonyos törvényekkel, okokkal bíró társadalmi jelenségnek tekintsük, a helyes eljárás pedig az, hogy e jelenségek okait igyekezzünk kifürkészni és azután azo-

kát preventív intézkedések által egyensúlyozni. A felhasználandó eszközök között lehet esetleg a büntetés is, csakhogy azt nem szabad dühvei, nem szabad a megtorlás kedvéért alkalmazni, hanem alkalmazzuk azt racionálisan, tekintetbe véve azt, hogy mint támad az emberekben a lelki folyamat, melyeket ilyenmű viselkedésre készíti. És ha azt találjuk, hogy ez a baj bekövetkezik a büntetés alkalmazása dacára is, úgy ez azt mutatja, hogy ez esetben a büntetés nem megfelelő eszköz annak meggátlására, keresnünk kell tehát egy olyant, melylyel a bajnak gyökeréig nyúlhatunk le s azt semmisíthetjük meg.

Általában véve így áll a dolog mindazon esetekben, midőn azt látjuk, hogy egész osztályok járnak el helytelenül, midőn tehát valamely káros viselkedési mód tipikusan lép fel. Ilyen jelenség pl. az is, hogy a kormányférfiak és törvényhozók a köznek érdekében létesített állásaikat egyéni érdekek előmozdítására használják fel, hogy pl. pénzt szereznek vele maguknak stb. Ha már most ezen jelenség olyan általánosságban lép fel, hogy a kivétel nagyon ritka, úgy határozottan azt kell tartanunk, hogy magában az ilyen helyzetben kell lennie valami olyan oknak, ami őket erre viszi, vagyis, hogy az embereknek legnagyobb része hasonlókép viselkednék, ha ugyanabba a helyzetbe kerülne. Nem maradhatunk meg tehát azon eljárásunknál, hogy ezeket az egyéneket üldözzük *azon reményben, hogy ha mások kerülnek oda, azok majd jobbak lesznek*, mert igen valószínű, hogy azok, akik

éppen a legnagyobb mértékben vannak felháborodva, szintén nem lennének jobbak amazoknál. Igen könnyen jutnak az emberek azon tévedésbe, hogy ők minden körülmények között megmaradnának becsületeseknek, pedig a dolog úgy áll, hogy az, hogy az emberek becsületesek, csak onnan van, hogy nem jutottak olyan körülmények közé, melyek őket az ellenkezőre készítették volna. Ma még az emberek nem veszik észre azt, hogy lehetséges, miszerint nem az egyéniségben van a hiba, hanem a körülményekben s így még nem jönnek rá arra, hogy a bajokkal szemben a helyes védekezési mód a körülményeknek, *az intézményeknek átalakításában áll.*

[Hasonló helytelen felfogási találunk azonban nemcsak az ilyenféle társadalmi osztályok ellen, hanem a természeti osztályok ellen is. Gyakran halljuk ugyanis a fiataloknak panaszát az öregekbek iránt, hogy közönyösek, nem lelkesednek az üdvös újítások iránt, konzervatizmusukkal útját állják a haladásnak. Ez igaz. De mi más következik ebből, mint az, hogy mivel a jelenség tipikusan lép fel, ennél fogva az nem az egyesek bűne, hanem bizonyos okok, körülmények hozzák azt létre, ez az öreg kornak jellemző tulajdonsága, és ha azok a fiatalok, kik most legjobban el vannak keseredve az öregek konzervatizmusá ellen, majd egykor megöregednek, akkor ők is szintúgy bele fognak a hibába esni. Nem helyes tehát haraggal fordulni az öregek ellen, hanem elfogulatlan, nyugodt vizsgálódással *kell keresnünk oly eszközöket, melyek segít-*

lyével a viselkedésükből eredő bajokat elhárítani képesek vagyunk; így pl. igyekeznünk kell a viszonyokat akként berendezni, hogy az öregek mellett a fiataloknak befolyása is érvényesüljön.

Még tovább szaporíthatnék ama példák számát, melyek mind bizonyítják főelveinkből levont és követendőlként felállított tételünk helyességét és jelentőségét, hogy t. i. a tipikusan fellépő káros jelenségekkel, társadalmi bajokkal szemben igen helytelen felfogás a személyek iránt gyűlölettel viselkedni; a magasabbrendű felfogás, a helyes világnézet ezekkel szemben az, hogy ezeket mint bizonyos okokkal biró jelenségeket fogjuk fel, ezen végső okok ellen küzdjünk, azokat irtsuk ki, ne pedig embertársainkat üldözzük. Nyugalommal, békével, sőt szeretettel nézzük embertársainkat mindig, ha rosszat okoznak is nekünk; ne háborodjunk fel ellenük, ne igyekezzünk a rosszat rosszal viszonzni, hanem bánjunk el velük enyhébben oly intézmények létesítése által, melyek a jövőre nézve meggátolják a bajok előfordulását.

E kissé kitérő és általánosító fejtegetések után most ismét a büntetőjog speciális terére visszatérve, ismételten hangoztatjuk, hogy a büntettek meggátolásánál is ekkép kell eljárunk. Csak az a baj, hogy e téren még olyan nyers, olyan közelfekvő általánosításokhoz sem jutottunk mindeddig, mint az egyéb társadalmi bajok terén. Azt már pl. általánosságban, mint egy tipikus társadalmi jelenséget megállapítottuk, hogy a dúsgazdagok többnyire kényesek, élvhajászók és dologtalanok,

hogy a kormányférfiak és törvényhozók gyakran visszaélnék hatalmukkal egyéni céljaink érdekében, hogy az öregek konzervatívek, de a büntettekre nézve még ilyesféle általánosításaink sincsenek. Hátra van tehát e téren, hogy kutassuk a büntettek törvényeit, megállapítsuk a büntettek különböző típusait s azoknak okait; keressünk egy olyan szabályt, mely megmondja, hogy milyen emberből lesz a gyilkos, milyenből a tolvaj, a csaló, a gyújtogató stb. Mindaddig a különféle büntettek nem tűnnek úgy fel az emberek előtt, mint típusok; sőt az ortodox klasszikus iskola, mely a büntettes szabad akaratára vezette vissza a büntetteket, megakadályozta őket abban, hogy a büntettekben meglássák a típusokat. S e felismeréseknek nagy mértékben útját állta az embereknek ama haragja, elfogultsága, mely — mint láttuk — természetesen megvan bennünk minden káros visszaélési móddal szemben, még inkább természetesen a büntettekkel szemben, mivel ezek még inkább csökkentik az emberek boldogságát, mint az egyéb társadalmi bajok. Pedig kétségtelen, hogy a büntettesek, a gyilkosok, tolvajok stb. éppen úgy egy-egy típust képeznek, mint a gazdagok, az öregek stb.; világos, hogy egy-egy büntett nem speciális jelenség, hanem hogy a természetben, és részben különösen a társadalom berendezésében működik az okoknak egy bizonyos mennyisége, mely létrehoz bizonyos fajtájú embereket, olyanokat, akik lopnak, olyanokat, akik gyilkolnak stb. És igen valószínű az is, hogy pl. az az ember, ki legjobban megbotrán-

kozik a büntettesnek tettén, ha ő hasonló befolyások alá kerülne, szintén elkövetne hasonló bűntettet. Nem úgy kell tehát felfognunk a dolgot, hogy vannak olyan emberek, akik különböznek tőlem, akik másfélék, mint én vagyok, mert minél inkább megyünk visszafelé az emberiség származásának fáján, annál inkább fogjuk az embereket egyformáknak találni, úgy hogy csak bizonyos okok hozhatják létre a köztük levő különbségeket; azt, hogy az egyikben van egy olyan hajlam, ami a másiknak nincs meg. Sőt nem is úgy kell felfognunk a dolgot, hogy valami messzefekvő, távoli oka van annak, hogy egyik ember becsületes, míg a másik gonosztevő lesz, az okok sokkal közelebb fekszenek, mint gondoljuk; alapjában véve nagyon kevésbé különbözik a becsületes ember a gonosztevőtől, ugyanazon közelfekvő oknál fogva, mint az, ő is igen könnyen válhatott volna gonosztevővé; meglehet, hogy az az ember, aki sohasem követett el váyon elleni bűntettet, kit társai a legbecsületebbnek tartanak, aki maga is meg van győződve, hogy becsületességét minden körülmények között meg fogja őrizni, mindezt csak szerencséjének, jó anyagi helyzetének köszönheti, mert ha nyomorban élne, talán ő is épp úgy rászánná magát a lopásra, mint más.

De bármennyire speciálisaknak látszassanak is a büntettek, akármily kevésbé látunk is meg azokban ez idő szerint típusokat, mégis egész kétségtelen, hogy a büntettek elkövetésének is épp úgy megvannak a maga törvényei, mint bármely más termé-

szeti, vagy társadalmi jelenségnek. És amint mindennemű tudományos kérdésre nézve általában áll az, hogy mihelyt a helyes alap gondolatot, gondolkodásunknak kutatásainkban helyes irányát megtaláljuk, akkor többé már nem oly nehéz, annak megoldása; épp úgy a büntettek törvényeinek megállapítása sem lehet többé oly nehéz, mint a minőnek első pillanatra látszik, mihelyt az ortodox iskola téves tanait elvetve, a büntettet, mint bizonyos okokkal, bizonyos törvényekkel bíró jelenséget nézzük. Egész kétségtelen, hogy az a tudomány, melynek ma még csak a csirája van meg, — mit Garofalo, Lombroso, Liszt és mások ültettek el, — valaha kielégítő és szabatos eredményeket fog felmutatni e tekintetben; egész kétségtelen, hogy ha idők folyamán a gondolkozók állandóan megfigyelik a büntettek elkövetését, ha keresik azoknak közös jellemvonásait, ha nem sajnálják a fáradságot, hogy minden egyes büntettesnek múltját, előéletét megvizsgálják, s így megállapítsák, hogy mi vitte őket rá a büntettek elkövetésére, — hogy ilyen irányú kriminológia a büntetteknek egy egész határozott tudományává válik és a büntettek meggátlásának olyan tökéletes módjaihoz vezet, melyeket ma még nem ismerünk, sőt igen sokan elképzelni sem tudnak. Ma — még nem is említve magának a büntetésnek tökéletlenségeit — igen kevéssé vannak alkalmazásban a büntetésen kívül egyéb tökéletesebb meggátlási módjaink, nem igen tudjuk még ma azt, hogy pl. mennyiben kell a büntettek körülményeit elhárítani, mennyiben kell a

büntettest orvosi kezelés alá venni, vagy annak életmódját átalakítani stb. Az előzetes közbelépési módok közül ma még csak egy van teljesen kifejlődve, t. i. a fiatal bűnösöknek vagy a büntettekre predesztinálva látszóknak elhelyezése a javítóintézetekben. A fiatal elzüllött, felügyelet alatt nem álló egyénnel szemben ma ez a legtökéletesebb meggátlási mód, mivel képesek vagyunk a büntettek okaira hatni. Ezen eljárás nagy lendületnek indult és tökéletesített; de az azután úgyszólván az egyedüli is a megelőzési módok között. A modern utilitárius elmélet hívei azonban több ilyenféle intézményt javasolnak, melyek átvétele kétségtelenül nagy mértékben idézné elő egész büntetőrendszerünknek tökéletesedését. Épp ezért e javaslatoknak főbb vonásokban való ismertetését tűzzük ki a következő előadás feladatául, amelylyel egyúttal fejtegetéseinket be fogjuk rekeszteni.

IX. ELŐADÁS.

A modern büntetőjogi irányzatok.

34. A modern célszerűségi büntetőjogi irányzatok *alapelve*, hogy a büntetés kimérésénél nem az elkövetett tetre, hanem a tettes egyéniségére keli tekinteni, t. i. mily viselet várható tőle a jövőben, ha nem büntetik, és milyen, ha büntetik. Éppen ezért nem okvetlenül szükséges az, hogy a nagy büntett nagy büntetéssel is sújtassék, mert ha azt egy olyan ember követte el, kiről egész eddigi viselkedése alapján nem tehető fel, hogy büntettet fog elkövetni, ha csak valami rendkívüli körülmények közé nem jut, akkor nem szabad, mert haszon nélküli, valami nagy büntetést alkalmazni reá; de viszont, ha egy ember kis büntettet követ ugyan el, de kiderül róla, hogy ő egy megrögzött gonosztevő, akkor szigorú büntetéssel szabad őt sújtani, illetve valami más gyökeres intézkedéssel megakadályozni őt a jövőre a büntettek elkövetésében. *Magát a büntettet, illetve annak nagyságát, elkövetésének módját stb. a büntetés kiszabásánál legfőlegb mint a büntettes egyéniségének egy szimptomáját a többi között vesszük tekintetbe.* Ez az a nagyfontosságú irányelv, mely az új büntetőjogi iskola haladását az ortodox iskolával szemben legjobban feltünteti, amelyet az iskola hívei epigrammatikus rövidséggel

akként fejeztek ki: *Nem a büntettet, hanem a büntettest kell büntetni.*

Az ortodox iskola híveinek evvel az irányelvvel szemben az a legnagyobb aggályuk, hogy az odavezet, hogy ha valaki még nem is követett el valamely büntettet, de ha a hatóság megállapítja róla, hogy ő büntettet fog elkövetni, mégis elítélik őt becsukásra, eltávolításra vagy talán éppen halálbüntetésre; és szerintük ez a legnagyobb képtelenség, a legnagyobb igazságtalanság. No, pedig ebben semmi igazságtalanságot nem láthatunk; erről csak abban az esetben beszélhetünk, ha az elítélés és a megbüntetés oly egyénre alkalmaztatik, akiről nem bizonyos az, hogy fog-e elkövetni büntettet. Az eszme, a gondolat, hogy a büntetteknek eléjükbe kerüljünk, ne várjuk meg azok elkövetését, ne szenvedjünk olyan bajt, amit előzetesen elháríthatunk, kétségtelenül *igen helyes* és igazságos, mert vájjon akkor lesz-e a mi védekezésünk helyes, igazságos, ha mi előbb bevárjuk, hogy nekünk szenvedést okozzanak embertársaink és csak azután védekezünk ellenük; nem-e azt kívánja az igazságosságnak legvégső elve, a legnagyobb emberi boldogság, hogy lehetőleg csökkentsük a szenvedéseket? A kérdés súlypontja csak a kivihetőségre esik, és lehet, hogy idők folyamán, ismereteink fejlődésével az lehetőleg tökéletesen lesz keresztülvive. Bizonyos mértékben már most sem nehéz a keresztülvitele. Az pl. egész kétségtelen, hogy a gyermekek, ha huzamosabb ideig, például 5—6 évig a javítóban felügyelet alatt vannak, kiismerhetők, s meglehetősen

biztossággal lehet megállapítani, hogy melyik közülük erőszakoskodó, melyik alattomos stb. Es az ilyen gyermekekkel szemben, akiből, ha felnőnek, minden valószínűség szerint verekedők, illetve csalók vagy tolvajok lesznek, további preventív intézkedéseket alkalmazni nem ütköznék valami nagy nehézségekbe. De hogy a felállított irányelv nem képtelenség, világosan mutatja az is, hogy igenis az ortodox iskola tanítása azon képtelen követeléshez vezetne, hogy az esetben, ha egészen biztosan tudnók valakiről, hogy ő büntettet fog elkövetni, nem szabad előzetesen eljárni vele szemben, hanem be kell várni, míg elköveti a tettet.

Különben azon helyes irányelv elkövetése alól, hogy a tettes egyéniségét kell tekintetbe venni a büntetés kiszabásánál, maguk az ortodox iskola hívei sem vonhatták ki magukat teljesen, amennyiben a büntetettek között ők is tettek olyanféle disztinkciót, mint mi, az igaz, hogy ők azt egész más-kép fogalmazták meg; ők a különböző büntettek objektív álladékaik közt különböztetnek. így pl. az álkulcs használata mellett elkövetett lopást ők is szigorúbban óhajtják büntetni a közönségesnél, épp úgy, mint a célszerűségi iskola hívei, csak hogy míg ők azzal vélték ezt igazolhatni, hogy ez esetben a büntettes nagyobb büntettet követett el, ezért igazságos őt jobban sújtani, addig szerintünk azért kell alkalmazni ez esetben a szigorúbb büntetést, erősebb, gyökeresebb eljárást, mert az ekként elkövetett lopás arra enged következtetni, hogy veszedelmesebb, megrögzöttebb gonosztevővel van dől-

gunk, akit valami kis büntetéssel nem igen lehet már visszatartani a büntett elkövetésétől.

A modern célszerűségi iskola a büntetteket két nagy osztályba sorolja, úgymint a javítható és a javíthatatlan bűnösök osztályába, és azt tartja, hogy a büntetés kiszabásánál arra kell tekintettel lenni, hogy eme két kategória közül melyikbe tartozik a tettes. És az új iskola büntetési rendszerét a ma létező büntetési rendszerrel összehasonlítva akként jellemezhetjük, hogy a javíthatatlanokkal szemben szigorúbb a inainál, míg a javíthatókkal szemben enyhébb. Azt azonban, hogy ki a javítható tettes, és ki a javíthatatlan, nem szabad pusztán a büntett nagyságából megítélni, miután az csak egy szimptoma és így nem elegendő a megítélés helyességéhez, ezt a tettes egész egyéniségének tekintetbe vételével lehet csak eldönteni. Lehet, hogy az az ember, ki kisebb büntettet követett el, mint egy másik, a javíthatatlan, míg a másik, ki a nagyobb büntettet követte el, nem az. Ezen osztályozáshoz fűződnek még egyéb mélyebb gondolatok is annak megállapítására, hogy a javíthatatlanság miből ered, mik annak az okai. E tekintetben azonban még igen elágazók a vélemények és igen csekély eredményt képesek felmutatni a kutatások.

A mai büntetési rendszert a javíthatókkal szemben tulszigorunak, a javíthatatlanokkal szemben pedig tulenyhének tartja az új célszerűségi büntetőjogi iskola. Eme tökéletlenségek eloszlatására bizonyos reformokat ajánl, melyek körülbelül a következőképpen foglalhatók össze.

Ami mindenekelőtt *a javíthatatlan gyilkosokat* illeti, ezek hajlamaival szemben a halálbüntetést tartják a leghelyesebb védekezési módnak, miután ez a legbiztosabb és legolcsóbb. Javíthatatlan gyilkosnak pedig azt kell tartani, aki minden nemesebb indok kizárásával, csupán alacsony nyereszkedési vágyból, vagy durva embertelenségből követ el gyilkosságot. Ellenben azok, kik nem ilyen alacsony okokból vetemednek gyilkosságra, hanem volt valami nemesebb okuk is, pl. ha valaki az önmaga és neje becsületének megvédelmezése közben követi el a gyilkosságot, vagy megöli azt, ki őt és családját folyton üldözi és bántalmazza stb., szóval azok, kik nem voltak eddig kegyetlenek és vérengzők s csak valami nagy lelki megrázkódtatás vagy elkeseredés tette őket gyilkosokká, azok nem tartandók javíthatlan gyilkosoknak, velük szemben azonban nem követendő azon eljárás, amit a mai büntetőtörvények előírnak, hogy t. i. fegyházbüntetéssel sújtják őket, hanem sokkal helyesebb az ilyen embereket eltávolítani azon helyről s azon emberek közül, ahol és akik között a büntettet elkövették, hogy így elvonassanak mindazon körülményeknek hatása alól, melyek idegzetükre, lelkületükre izgatólag hatottak és a tett elkövetésére készítették őket. El kell őket egy időre szállítani olyan helyekre, ahol felügyelet alatt nyugodtan és szorgalmasan dolgozzanak, keresményükből kárpótolni kell azokat, kiknek a gyilkosság elkövetése anyagi kárt okozott. Szóval olyan intézkedéseket kell velük szemben alkalmazni, amelyek előidézik ben-

nük a megbánást és visszatérítik őket előbbi helyes viselkedési módjukhoz; míg a ma alkalmazni szokott fegyházbüntetés csak tönkre teszi erkölcsi érzéküket, még jobban elkészeríti őket, ahelyett, hogy megtérve adná vissza őket a társadalomnak.

Ami *a vagyon elleni büntetéseket* illeti, ezekre nézve azt tanácsolják, hogy a javíthatatlannokat, akikről kétségtelen, hogy mindig fognak lopni, sikkasztani vagy csalni, életfogytig *deportálni kell* egy olyan helyre, ahol, ha nem élnek becsületes módon, ha nem dolgoznak, tönkre mennek, holott ma ezeket néhány évi börtönnel büntetik, ami után mindig visszaesnek. A javítható vagyoni büntetésekre nézve pedig afféle intézményeket ajánlanak, aminőket azon javítható gyilkosokra is, akik menthető okból vagy valami rendkívüli nagy lelki behatás következtében öltek embert. Azt tanácsolják, hogy azokat a tetteseket, akik csak valami erős kísértés következtében loptak vagy sikkasztottak, stb., akik tehát megmenthetők a társadalom számára anélkül, hogy nekik örökös szenvedést kellene okozni, ne csukjuk be börtönökbe, mint ma teszik, hanem munkáskoloniákban felügyelet alatt dolgoztassuk őket, és keresetükből a megkárosítottakat kártalanítsuk, és ez tartson mindaddig, míg csak a felügyelő egyének meg nem győződnek arról, hogy tőlük többé nincs mit tartani, mert jó útra tértek. Esetleg keresetük egy részét el kell venni tőlük s arra az időre fentartani számukra, amidőn már kétségtelen lesz felőlük, hogy nem fognak többé büntettet elkövetni. Ha

fiatal ember követett el ilyen büntettet, még pedig azért, mert nem volt munkához szoktatva, akkor őt munkához kell szoktatni.

Egy további javaslata a célszerűségi iskolának az, hogy eme büntetési — helyesebben mondva: elbánási — módok ne akként alkalmaztassanak mint most, midőn *előre szilárdan meghatározott tartamú* büntetések vannak megállapítva; ahelyett, hogy kimondanék, hogy az a büntett ilyen és ilyen büntetéssel büntetetik, pl. a lopás öt évig terjedhető börtönnel stb., *határozatlan tartamú és minőségű* büntetést kell kimondanunk, hogy *a javíthatatlannak látszó büntetessel szemben addig kell a megfelelő eljárást alkalmazni, míg ki nem derül róla, hogy megjavult; ha pedig a javíthatónak hitt büntettestről az derül ki, hogy nem fog megjavulni, akkor úgy kell vele elbánni, mint javíthatatlannal.*

A célszerűségi iskola ezen tanai szerint a mai büntetések leggyakoribb neme: a szabadságbüntetés megszűnnék. A javíthatatlanokra megszűnnék azért, mivel ezekre vagy halálbüntetést vagy az örökre való deportálást, a javíthatókra nézve pedig, mivel rájuk a munkáskolóniákban való dolgoztatást, illetve a pénzbüntetést óhajtják alkalmazni a mai szabadságbüntetés helyett.

Az eddig kifejtett javaslatokon kívül még egyéb újításokat is akar ezen iskola a mai létező tételes büntetőjogi intézkedésekkel szemben. Igv, míg a mai büntetőtörvénykönyvek szerint a fiatal kor vagy teljesen kizárja a tettesnek beszámíthatóságát, vagy legalább is nagy mértékben enyhítő körül-

menynek tekintetik a büntetés kiszabásánál, addig az új iskola felfogása szerint a fiatal kornak nem kell ily hatást tulajdonítanunk; a fiatal bűnöst is meg kell vizsgálni, s ha az derül ki, hogy ő egész, életében megmarad bűnösnek, vele szemben is épp úgy kell eljárni, mint a többiekkel. Míg továbbá a mai büntető törvénykönyvek legtöbbször a kísérletet enyhébben bünteti, mint a befejezett cselekvényt, az új iskola mindkét esetben a tettes természetének megfelelő eljárást követel. Míg végre a legtöbb mai büntetőtörvény a kísérletet csak azon esetben bünteti, ha az alkalmas eszközökkel követtetett el, azzal indokolva azt, hogy ha nem alkalmas az eszköz, akkor a tett el sem volt követhető: addig az új iskola szerint, amely a büntetésnél nem a tettet, hanem a tettest vizsgálja, az alkalmatlan eszközzel tett kísérlet esetén is épp úgy megkívánja állapítani a tettestől a jövőben várható magaviseletét, mint a befejezett cselekmény esetén, az egyenlő eredmény esetén ugyanoly eljárást kíván vele szemben.

A mai büntetőjog a tettestársakra nézve azon felfogás alapján áll, hogy ha az egyik tettestárs felmentetik, akkor a másikat is fel kell mentenünk, illetve, hogy egyiknek tettét nem szabad súlyosabbnak minősíteni a másikénál. A modern, célszerűségi iskola hívei ellenben azt vallják, hogy a tettestársak minősítése egymástól független legyen, mert meglehet, hogy az egyik tettes megrögzött gonosztevő, a másik pedig egy különben becsületes ember, akit csak az ingerlő körülmények, talán éppen gazember

társának csábításai térítették le a helyes útról és ragadták a ballépésre.

Míg az ortodox iskola szerint a részeg embert, ki részegségében követett el valamely bűntettet, azért megbüntetni nem szabad, addig a modern utilitáristák szerint, ha a részeg emberről kiderül, hogy az különben is gazember, és a részegségében elkövetett tettek nem részeg állapota, hanem gazsága volt az oka, amit részegségében is megtartott, ez esetben részegsége nem szolgálhat mentségül.

Végül az új büntetőjogi iskola, ellentétben a régivel, nem akarja a büntetés alól kivonni az u. n. félőrülteket sem, egyáltalában azokat az egyéneket, akiket félbeszámíthatónak szokás nevezni. Ezekkel szemben is a fent vázolt eljárásokat, a deportálást, munkáskolóniákba küldést »tb. akarja alkalmazni.

Főbb vonásokban ezek volnának azok a javaslatok, amelyekkel az új célszerűségi büntetőjogi iskola a büntetőjog reformját keresztülvinni akarja. Eme kifejtett elvek ma még egyetlen tételes büntetőjogokban sincsenek így keresztülvivo, de némely újabb büntető törvénykönyvben mégis határozottan felismerhető a haladás a helyes elvek felé.